

KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ * SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

MALİYE ANABİLİM DALI

MALİYE PROGRAMI

**SU KAMUSALLIĞI VE MÜLKİYETİNİN KÜRESELLEŞMEYLE BİRLİKTE
DEĞİŞEN NİTELİĞİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Sonay AKAR

MAYIS – 2012

TRABZON

KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ * SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

MALİYE ANABİLİM DALI

MALİYE PROGRAMI

**SU KAMUSALLIĞI VE MÜLKİYETİNİN KÜRESELLEŞMEYLE BİRLİKTE
DEĞİŞEN NİTELİĞİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Sonay AKAR

Tez Danışmanı : Doç.Dr. Birol KARAKURT

MAYIS - 2012

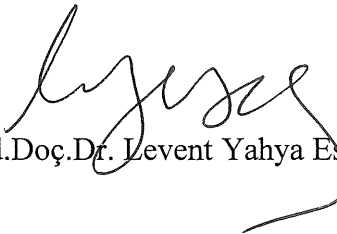
TRABZON

ONAY

Sonay AKAR tarafından hazırlanan ‘Su Kamusalılığı ve Mülkiyetinin Küreselleşmeyle Birlikte Değişen Niteliğinin Değerlendirilmesi’ adlı bu çalışma, 21.06.2012 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği/oyçokluğu ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından Maliye Anabilim dalında yüksek lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Doç.Dr.Birol Karakurt (Başkan)

Yrd.Doç.Dr.Kader Tan Şahin


Yrd.Doç.Dr. Levent Yahya Eser

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduklarını onaylarım. ... / ... /

Prof. Dr. Yusuf ŞAHİN

Enstitü Müdürü

BİLDİRİM

Tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada orijinal olmayan her türlü kaynağa eksiksiz atıf yapıldığını, aksinin ortaya çıkması durumunda her tür yasal sonucu kabul ettiğimi beyan ediyorum.

Sonay AKAR

25.05.2012

ÖNSÖZ

Tarihsel süreçte su hem canlılar için vazgeçilmez hayati öneme sahip olması hem de ekonomik, toplumsal ve siyasi açıdan önem teşkil etmesi küreselleşen yeni dünya düzeninde bütün dikkatlerin su üzerinde toplanmasına sebep olmaktadır. Küreselleşmede hakim görüş, kamusalı terk edilerek serbest piyasa ve tekelci yapının geliştirilmesi amacıyla neoliberal politikaların uygulanmasıdır. Bu politikaların uygulanmasında yardımcı güç olarak özelleştirmeyi sağlayan özel mülkiyeti esas alan yasalar yer almaktadır.

Küreselleşme ile birlikte değişen politikalar su üzerindeki etkisini suyun nitelik ve yapısını değiştirerek göstermektedir. Suyun kamusal niteliğini sağlayan iki özelliğinden “yaşamsal önemi ve doğal kaynak” vazgeçilerek bir piyasa malı olmasına sebebiyet vermektedir. Bu değerlendirmeler ışığında yapılan bu çalışmada kamusal bir mal ve hizmet olarak değerlendirilen suyun ekonomik bir mal haline dönüşümü incelenmiştir. Dünya genelinde suyun özelleştirildiği bu sürecin hazırlanmasını sağlayan yasal düzenlemeler ve değişiklikler değerlendirilmiş, bu değişikliklerin toplumsal bağlamda olumsuz etkileri ortaya koyulmuş ve değişime uğrayan suyun bugünkü durumu belirlenmiştir.

Tezin konusunun belirlenmesinden hazırlanmasına kadar her aşamada çalışmalarına yön veren ve destekleyen değerli danışman hocam Sayın Doç. Dr. Birol Karakurt'a, eğitim hayatım boyunca her türlü zorluğa benimle birlikte katlanan ve beni bu konuda sürekli cesaretlendiren ailemin tüm fertlerine teşekkür ederim.

Trabzon, Mayıs, 2012

Sonay Akar

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	IV
İÇİNDEKİLER.....	V
ÖZET.....	XI
ABSTRACT.....	XII
TABLolar LİSTESİ.....	XIII
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	XIV
GRAFİKLER LİSTESİ.....	XV
KISALTMALAR LİSTESİ.....	XVI
GİRİŞ.....	1 - 4

BİRİNCİ BÖLÜM

1. KAMUSAL BAĞLAMDA SUYUN NİTELİĞİ VE KAVRAMSAL

ÇERÇEVESİ.....	5-50
1.1. Tarihsel Süreçte Su.....	5
1.1.1. Doğal Kaynak Olarak Su.....	6
1.1.2. İnsan Hakkı Olarak Su.....	8
1.1.3. Tarihsel Süreçte Su Sorunları Açısından Mevcut ve Gelecekteki Durum....	11
1.1.4. Suyun Artan Stratejik Önemi.....	13
1.1.5. Su Kıtlık İndeksi ve Su Yoksulluk Ölçütü.....	16
1.1.6. Suyun Ekopolitiği ve Piyasalaştırma Süreci.....	23
1.2. Suyun Kamusal Alandan Piyasaya, Ekonomik Bir Mala Dönüşümü.....	27

1.2.1. Suyu Ticarileştiren Aşamalar.....	27
1.2.1.1. Stockholm Deklerasyonu.....	29
1.2.1.2. Mar Del Plata Su Konferansı.....	30
1.2.1.3. Dublin Uluslar arası Su ve Çevre Konferansı.....	31
1.2.1.4. Rio Kalkınma ve Çevre Konferansı.....	31
1.2.1.5. Birinci Dünya Su Forumu.....	33
1.2.1.6. İkinci Dünya Su Forumu ve Dünya Su Vizyonu ve Eylem Planı.....	33
1.2.1.6.1. Dünya Su Vizyonu Eylem Planı.....	34
1.2.1.7. Üçüncü Dünya Su Forumu.....	36
1.2.1.8. Dördüncü Dünya Su Forumu.....	36
1.2.1.9. Beşinci Dünya Su Forumu.....	38
1.2.1.10. Altıncı Dünya Su Forumu.....	38
1.2.2. Su Piyasasındaki Tekelleşmenin Yarattığı Olumsuzluklar.....	41
1.2.2.1. Ekonomik Açıdan Olumsuzluklar.....	41
1.2.2.2. Sosyal Açıdan Olumsuzluklar.....	41
1.3. Kamu ve Özel Sektör Su Hizmetlerinin Verimliliklerinin Karşılaştırılması.....	42
1.3.1. Kamu ve Özel Su Şirketlerinin Karşılıklı Performansı.....	43
1.3.2. Su Hizmetlerinin Kamu Kuruluşlarınca Yapıldığı Ülkeler.....	45
1.3.3. Hizmette Aksama ve Ardından Gelen Özelleştirmeler.....	45
1.3.4. Su Özelleştirmelerinin Türkiye’de ve Dünya’da Çarpıcı Örnekleri.....	46

İKİNCİ BÖLÜM

2. SU MÜLKİYETİ VE BU ÇERÇEVDE YAŞANAN GELİŞMELERİN DEĞERLENDİRİLMESİ.....51-87

2.1. Su Yönetimi ve Kullanımı.....	51
2.1.1. Su Kaynakları Yönetiminin Genel Tanımı ve Önemi.....	52
2.1.2. Su Kullanımına İlişkin Farklı Yaklaşımlar.....	52
2.1.2.1. Kamu Yaklaşımı.....	53
2.1.2.2. Piyasacı Yaklaşım.....	54
2.1.2.3. Topluluk/Yerelci Yaklaşım.....	55
2.1.2.4. Toplum/İnsan Hakları Yaklaşımı.....	55
2.1.3. Su Kullanımının Sektörel Yapısı.....	56
2.1.3.1. Tarımsal Sulama Kullanımı.....	56
2.1.3.2. Sanayi Suyu Kullanımı.....	56
2.1.3.3. İçme Suyu Kullanımı.....	56
2.1.4. Türkiye’de Su Kaynaklarının Yönetimi İle İlgili Kanunlar.....	57
2.1.5. Özelleştirme Yerelleştirme Kapsamında Su Yönetimi.....	59
2.1.5.1. Su Yönetimi Kapsamında Kullanılan Özelleştirme Yöntemleri.....	60
2.1.5.1.1. Yap-İşlet-Devret Modeli.....	60
2.1.5.1.2. İmtiyaz Sözleşmeleri.....	61
2.1.5.1.3. Alternatif Diğer Yöntemler.....	62
2.1.6. Dünya Su Yönetiminde Yeni Eğilimler.....	64
2.1.6.1. Özelleştirmeler İçin Verilen Krediler Doğrultusunda Hazırlanan Koşullar.....	64
2.1.6.2. Riskten Kaçınma ve Dünya Bankası Kredileri.....	65

2.1.6.3. Özelleştirme Sorunları ve Yapılan Özelleştirmelerde Su Hizmetlerinin Başarısızlığı.....	68
2.2. Su Hukukuna Genel Bakış.....	71
2.2.1. Sular Hukukunun Tarihi Gelişimi.....	71
2.2.1.1. Roma Hukuku.....	71
2.2.1.2. Osmanlı Hukuku.....	71
2.2.1.3. Fransız Hukuku.....	72
2.2.1.4. Alman Hukuku.....	73
2.2.2. Uluslar arası Su Hukukunda Temel Öğretiler.....	74
2.2.2.1. Mutlak Ülke Egemenliği (Harmon) Öğretisi.....	75
2.2.2.2. Kıyıdaşlık Öğretisi.....	76
2.2.2.3. Doğal Durumun Bütünlüğü Öğretisi	76
2.2.2.4. Geçmişten Gelen (Kadim) Hak Öğretisi	77
2.2.2.5. Hakça ve Makul Kullanım Öğretisi.....	77
2.2.3. Türk Su Hukuku ve Genel Su Özel Su Ayırımı.....	78
2.2.3.1. Türk Su Hukukunda Su Hakkı ve Uygulanabilirliği.....	80
2.3. Su Mülkiyeti ve Kıyılarda Mülkiyet Sorunu.....	81
2.3.1. Mülkiyet Haklarının Tanımı ve Çerçevesi.....	81
2.3.2. Kamu Yararına Ait Sular ve Özel Mülkiyet.....	82
2.3.3. Su Mülkiyetinde Yeni Eğilimler.....	83
2.3.3.1. Su Politikasının Esasları.....	83
2.3.4. Kıyılarda Mülkiyet Sorunu.....	84
2.3.4.1. Kıyılarda Özel Mülkiyetin Yasaklanması Süreci.....	85
2.3.4.2. Kıyılarda Özel Mülkiyet Oluşmasının Nedenleri.....	86
2.3.4.2.1. Denizden Doldurma ve Kurutma.....	86
2.3.4.2.2. İdari Tescil.....	86

2.3.4.2.3. İhya.....	87
2.3.4.2.4. Devletin Hüküm ve Tasarrufu Altındaki Yerlerin Satışı.....	87
2.3.4.2.5. Kadastro.....	87

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. KÜRESEL KAMUSAL MAL KAVRAMI, SU VE KÜRESEL DEĞİŞİMLERİN SUYUN NİTELİĞİNE ETKİSİ.....89-104

3.1. Küresel Kamusal Mal Kavramı.....	89
3.1.1. Küresel Kamusal Malların Tanımı.....	89
3.1.2. Küresel Kamusal Malların Özellikleri.....	91
3.1.3. Küresel Kamusal Malların Sınıflandırılması.....	91
3.1.3.1. Tam Küresel Kamu Malları.....	91
3.1.3.2. Yarı Küresel Kamu Malları.....	92
3.1.3.3. Küresel Klüp Malları (Dışsal Özel Mallar).....	92
3.1.3.4. Bağlı Üretim Malları.....	92
3.1.4. Küresel Kamusal Malların Türleri.....	92
3.1.4.1. Çevre.....	93
3.1.4.2. Sağlık.....	94
3.1.4.3. Bilgi.....	94
3.1.4.4. Güvenlik.....	94
3.1.4.5. Yönetişim.....	95
3.2. Küresel Kamusal Mal Bağlamında Suyun Niteliği.....	97
3.2.1. Küresel Kamusal Malların Özellikleri Bağlamında Su.....	97
3.2.2. Küresel Aktörlerin Su Gündemine Bağlı Olarak Suyun Niteliğinin Değiştirilmesi.....	99

3.2.2.1. Su ve Küresel Aktörler.....	99
3.2.2.2. Küresel Su Ortaklığı.....	101
3.2.3. Küresel Değişikliklerin Su Üzerindeki Etkileri.....	103
3.2.3.1. Küresel İklim Değişiklikleri ve Su.....	103
3.2.3.1.1. İklim Değişikliklerin Su Miktarına Etkisi.....	103
3.2.3.1.2. İklim Değişikliğinin Su Kalitesine Etkisi.....	104
3.2.3.1.3. İklim Değişikliğinin Su Kaynaklarına Etkisi.....	105
3.2.3.2. Küresel İklim Değişikliği ve Su Yönetim Politikası.....	105
3.2.4. Küresel Aktörlere Karşı Bölgesel Su Birliği Gerekliliği.....	107

SONUÇ VE ÖNERİLER.....109

YARARLANILAN KAYNAKLAR.....114

ÖZGEÇMİŞ.....127

ÖZET

Kamusal olarak adlandırılan bir mal veya hizmetin, kamusallık niteliğinin değişikliğe uğraması ekonomik ve politik faktörlerin etkisi altında olduğunu göstermektedir. Literatürde, kamusallık kavramına ilişkin tanımların özü sosyal devlet anlayışına dayanmaktadır. Sosyal devlet, kamusal olarak nitelendirildiği bir mal veya hizmetin tüketiminde kimsenin mahrum bırakılmadığı bir anlayışı benimsemektedir. Bu durumda suyun kamusal kimliğinin terk edilmeye çalışılması su üzerindeki ekonomik ve politik çıkarların fark edilmesi ile aynı döneme rastlamaktadır.

Dünya’da 1980’li yıllardan itibaren uygulanmaya başlayan piyasa odaklı politikalar su üzerinde son 30 yılda hakim olmaya başlamıştır. Bu çalışmada su sektöründe meydana gelen değişim sürecinin küresel aktörler tarafından desteklendiği görülmüştür. Canlılar için hayati öneme sahip olan suyun fiyatlandırılması, Türkiye’de ve Dünya’da gerçekleştirilen özelleştirmelerle başlamıştır.

Çalışmanın amacı; doğal bir kaynak, bir insan hakkı ve canlı yaşamı için hayati önemde olan suyun kamusallık niteliğinin aşındırılarak, özel bir mala dönüştüğünü küresel düzeyde ortaya koymaktır. Bu amaçla ilk olarak, suyun kamusal niteliğinin çerçevesi belirtilmiştir. Suyun niteliğinin tartışıldığı küresel toplantılardan çıkan sonucu değerlendirmek için kamu ve özel sektör su hizmeti arasında karşılaştırma yapılmıştır. İkinci olarak, suyun özelleştirilmesine katkı sağlayan düzenlemeler açıklanmıştır. Son olarak da bu yaşananların sonucunda suyun son durumu küresel değişiklikler dikkate alınarak değerlendirilmiştir. Dünya’da egemen olan gelişmiş ülkelerin, Türkiye’de ve diğer ülkelerde suyu özelleştirme çabalarının altında sudaki kar potansiyelinin olduğu tespit edilmiştir. Özellikle su kıtlığı ve su sorunu yaşayan az gelişmiş ülkelerdeki bu özelleştirme çabaları sonucu canlı yaşamını tehdit eden olumsuzlukların yaşanması suyun kamusal kalmasının gerekliliğini ortaya koymaktadır.

Anahtar Sözcükler: Su, Kamusal Mal, Özelleştirme, Dünya, Türkiye

ABSTRACT

The good or service that so-called as public is to reflect the economic and political status of the current period the abandonment of this renaming over time. In the literature, The essence of the definitions relating to concept publicness rest on the understanding social state. The Social state, on consumption of the good or service that described as public is adopt an approach that no one be left to the deprived. In this case, to be work to abandon of the public identity of water is to coincide to same period with the perception of economic and political interests on the water .

Market-focused policies that began to be implemented as from 1980s in the world are began to dominate the last 30 years on the water. In this study the process of change which is occurring in the water sector is observed which supported by the global actors. The pricing of water which has vital importance for lives, is began with privatizations that realize in the Turkey and World.

The aim of this work, is demonstrate in global which turn into a private good of water that be public because of its character. In this aim, firstly it is explained frame of the public quality of water. To evaluate the result from global meetings which discuss of water quality, is made compare between public and private sector water service. Second, it is explained regulations that contribute to the privatization of water. Finally, The last water situation in the consequence of this events is evaluated take into considering global changes. Developed countries that dominate in the world, in Turkey and other countries, is determined which be profit potential under of efforts the water privatization. Especially, the negative events that threaten vital in the consequence of efforts the privatization in less-developed countries that be water scarcity and water problem are reveal of the remain public of water.

Key Words: Water, Public Good, Privatization, World, Turkey

TABLolar LİSTESİ

<u>Tablo Nr.</u>	<u>Tablonun Adı</u>	<u>Sayfa Nr.</u>
1	Su Kaynaklarının Yeryüzünde Dağılımı (%).....	12
2	Sağlıklı Suya Erişen Nüfusun Toplam Nüfusa Oranı (%) - 2003.....	13
3	Gelişmekte Olan Ülkelerde Su Hizmetlerinde Yıllık Yatırım Verileri.....	16
4	1995 ve 2025'te Dünya'da Kişi Başına Kullanılabilir Su Potansiyeli.....	17-18
5	Dünya'da Su Yoksulluğu Çeken Ülkeler (1995 - 2025).....	21
6	Dünya'da Su Sorunu Olan Ülkeler (1995 - 2025).....	22
7	Bölgesel Düzeyde Su Hizmetlerinin Yönetimi (%).....	25
8	Su Politikalarının Değişen Yapısı.....	28-29
9	Kamu - Özel Sektör Katılım Modelleri.....	63-64
10	Su Özelleştirmelerinde Ortaya Çıkan Sorunlar.....	70
11	Kamu Mallarının Sektörel Olarak Değerlendirilmesi.....	95-96

ŞEKİLLER LİSTESİ

<u>Şekil Nr.</u>	<u>Şeklin Adı</u>	<u>Sayfa Nr.</u>
1	Önde Gelen Uluslararası Su Şirketleri Arasındaki Ortaklıklar.....	102

GRAFİKLER LİSTESİ

<u>Grafik Nr.</u>	<u>Grafığın Adı</u>	<u>Sayfa Nr.</u>
1	Küresel Su Çekilmeleri - 2000.....	23
2	Türkiye’de Suyun Sektörel Kullanımı.....	57
3	Ülkelere Göre Dünya Bankası Su Kredileri.....	67
4	Dünya Bankası Özelleştirme Kredilerinin Yıllara Göre Değişen Seyri.....	68

KISALTMALAR LİSTESİ

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
BM	: Birleşmiş Milletler Örgütü
CESCR	: Ekonomik ve Sosyal Kültürel Haklar Komitesi
CNDAV	: Suyun ve Hayatın Savunması İçin Ulusal Komisyon
ÇALBİR	: Çeşme – Alaçatı Çevre Koruma Altyapı Tesisleri Yapma ve İşletme Birliği
DB	: Dünya Bankası
DTÖ	: Dünya Ticaret Örgütü
DSK	: Dünya Su Konseyi
DPT	: Devlet Planlama Teşkilatı
EIB	: Avrupa Yatırım Bankası
EHY	: Entegre Havza Yönetimi
ESKY	: Entegre Su Kaynakları Yönetimi
FAO	: Gıda ve Tarım Örgütü
FRK	: Fransa Rekabet Kurumu
GATS	: Hizmet Ticareti Genel Anlaşması
GWh	: Gigavat Saat
GWP	: Küresel Su Ortaklığı
HES	: Hidroelektrik Santrali
IARCs	: Uluslar arası Araştırma Merkezi
IADB	:Amerikalararası

IDA	: Uluslar arası Kalkınma Ajansı
IFC	: Uluslar arası Finans Kuruluşu
ILA	: Uluslar arası Kanun Kurumu
IMF	: Uluslar arası Para Fonu
IWMI	: Uluslar arası Su Yönetim Enstitüsü
İHEB	: İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi
İSKİ	: İstanbul Su Kanalizasyon İdaresi
km ³	: Kilometreküp
LEMA	: Su ve Sucul Çevreler Yasası
m ³	: Metreküp
MIGA	: Çok Taraflı Yatırım Garanti Ajansı
NAFTA	: Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması
OECD	: Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü
SÇDV	: Su Çerçeve Direktifi
TMMOB	: Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliği
TMK	: Türk Medeni Kanunu
YİD	: Yap-İşlet-Devret
WRI	: Su Kaynakları Kurumu

GİRİŞ

Su, canlı yaşamının temel kaynağı ve ikamesi mümkün olmayan nitelikte bir varlıktır. Yeryüzünde su kaynaklarının fazla ve yeterli miktarda olduğuna dair doğru olmayan yaygın bir inanış söz konusudur. Aslında dünyada bulunan toplam su miktarının % 3'ü tatlı sudur. Bu miktar yeryüzünde eşit ve dengeli olarak dağılmamıştır. Genel olarak bakıldığında ise dünyanın % 75'i sularla kaplıdır. Bu suyun % 70'lik miktarı Grönland'da ve Antartika'da yer alan buzulların altında bulunmaktadır. Geriye kalan % 5'lik dilimin önemli bir bölümünü de yer altı suları oluşturmaktadır. Bu durum dünyada paylaşılması gereken tatlı su miktarının % 2,5 ve 3 düzeyinde sınırlı ve kıt bir kaynak olması sonucunu doğurmuştur (Yıldız, 2004: 9).

Suyun doğal kaynak olarak arzının az olması dışında, küreselleşme sürecinde dünyada yaşanan bir takım değişiklikler, suyu paylaşılmasında bazı sorunları da beraberinde getirmiştir. Ülkelerdeki nüfus artışı, tarım, sanayi, enerji gibi sektörlerde suyun kullanımının yaygınlaşması, ülkelerin gelişmişlik düzeyinin artmasına bağlı olarak suya gereksinimin artması suyun paylaşılmasında ortaya çıkan sorunların temel kaynağını oluşturmaktadır.

Su tarihi süreç içinde canlılar için bir hak, doğal bir kaynak ve tüketiminden kimsenin mahrum bırakılmadığı kamusal bir mal ve hizmet olarak değerlendirilmiştir. Dünya'da son 30 yılda, Türkiye'de ise son 20 yılda su konusunda bu sürecin tersine işlediği görülmüştür. Su üzerinde hakim görüş, neoliberal politikalar aracılığıyla suyun piyasaştırılması savunulmuştur. Gerekçe olarak da, kamusal yaklaşımın suyu kıt bir kaynak haline getirdiği ileri sürülmüştür. Su kaynaklarının yeryüzüne dengesiz dağılımı sonucu, su kaynaklarına daha çok az gelişmiş ülkeler sahip olmasına yol açmıştır. Buna karşın, gelişmiş ülkelerin suya erişimde ve kullanımında üstünlükleri vardır. Bu sayede sanayileşmiş ülkelerin suyun kullanımında artan üstünlükleri, bu ülkeleri yeni su piyasası elde etme arayışlarına sürüklemiştir.

Dünya'da ekonomik ve siyasi açıdan önemli güce sahip gelişmiş ülkelerin suya hakim olma çabaları için en önemli araç küreselleşmedir. Küreselleşme; bilginin, hammaddenin, mal ve hizmetlerin sürekli ve artan bir biçimde uluslar arası dolaşımına

girmesi demektir. Küreselleşme özellikle 1970’li yıllardan itibaren liberal politikalarla birlikte kendini göstermeye başlamıştır (Tağraf, 2008:1).

Su yaklaşık 1 trilyon dolarlık kara sahip küçümsenmeyecek derecede önemli bir piyasadır (Karakılçık, 2011: 78). Dolayısıyla küresel anlamda su üzerinde ekonomik güç ve siyasi politikalar oluşturma çabaları suyun bu özelliğinden gelmektedir.

Dünya’da ülkelerin ekonomik açıdan gelişmişliği, farklı etkenlerin yanında doğal kaynakların zenginliğine ve bu kaynakların milli politikalar doğrultusunda etkin bir şekilde kullanılmasına bağlıdır. Dolayısıyla dünyada söz sahibi olmanın geçmişten farklı şekilde yaşandığı küresel süreçte su gibi önemli bir kaynaktan kazandıkları güçlerini en iyi şekilde koruyan, kullanan ülkeler kalıcı olmayı başarmışlardır. Bu sayede ulusal güvenlikte sağlanmıştır (Ulusal Sanayici İşadamları Derneği [USİAD], 2007: 13).

Yeryüzünde su kaynaklarının yönetimi küreselleşme ile birlikte artık uluslararası ortama taşınmıştır. Milli sınırlar içindeki sulara dahi uluslararası öncelikler mevcuttur. Bu çerçevede; dünya su yönetimi küresel aktörlerin belirlediği politikalar tarafından yürütülmeye başlamıştır. Dünyada ve Türkiye’de su yönetimi, kamu mülkiyetine dayanan, suyu insan hakkı olarak gören arz odaklı yapısından; özel mülkiyete konu ekonomik bir mal olarak görüp fiyatlandırılabilen talep odaklı bir yapı haline dönüşmüştür.

Küresel aktörler stratejilerini, 1800’lü yıllarda geri kalmış ülkelerin yer altı kaynaklarını, 1900’lü yıllarda petrol ve enerji kaynaklarını, 2000’li yıllarda ise su kaynaklarını elde etmek üzere belirlemektedirler (Karakılçık, 2011: 75). Küreselleşen ve dönüşüm yaşanan dünyada su talebinin artmasına bağlı olarak yeni mülkiyet haklarının oluşması sonucu, suyun kamusal niteliği küresel sebeplerle değişime uğramıştır.

Bu çalışmada, temel bir yaşam kaynağı, bir insan hakkı nitelendirmesiyle kamusal bir mal olan suyun, 21.yüzyılda kıt bir kaynak olduğu ve kamunun israfı yol açtığı gerekçeleriyle yapılan özelleştirmeler sonucu suyun ticari bir mala dönüştürüldüğü küresel düzeyde ortaya koyulmuştur. Bu çalışmanın temel amacı, nitelik olarak kamusal bir mal ve hizmet olarak kalması gereken suyun, gerçekte nasıl bir yapısal dönüşüm içerisinde olduğunu belirlemektir. Bu amaca ulaşabilmek için kamusal ve özel mülkiyet altında ortaya çıkan gelişmeler küresel düzeyde değerlendirilmiştir.

Çalışmanın birinci bölümünde; nitelik olarak suyun kamusalılığı başlığı altında geçmişten bugüne kadar ki süreçte suyun niteliksel geçmişi, bu süreçteki mevcut durum ve değişerek dönüşen yapısı, bu dönüşümün aşamaları ve düzenleyicileri, su piyasasındaki tekelleşmenin ekonomi üzerindeki etkileri ve son olarak da dönüşüp özelleşen suyun kamu sektörü mü yoksa özel sektör tarafından mı daha iyi yönetildiğini anlamak için verimliliklerinin karşılaştırılması yapılmıştır. Kamu ve özel sektörün su verimlilikleri, Türkiye’den ve Dünya’dan özelleştirme örnekleri verilerek değerlendirilmiş ve suyun kavramsal çerçevesi ortaya konulmuştur.

İkinci bölümde; Türk Medeni Kanun’un 715’inci maddesine göre, “sahipsiz yerler ile yararı kamuya ait mallar, devletin hüküm ve tasarrufu altındadır. Aksi ispatlanmadıkça, yararı kamuya ait sular ile kayalar, tepeler, dağlar, buzullar gibi tarıma elverişli olmayan yerler ve bunlardan çıkan kaynaklar, kimsenin mülkiyetinde değildir ve hiçbir şekilde özel mülkiyete konu olamaz.” Bu kanun maddesinden yola çıkılarak su özel mülkiyet konusu bir mal midir? sorusuna cevap aranmıştır. Su mülkiyeti başlığı itibariyle suyun kullanımı sektörler, kanunlar ve çeşitli yaklaşımlar genelinde; su yönetimi de özelleştirme ve yerelleştirme kapsamında incelenmiştir. Mülkiyet-hukuk eşleştirmesini benimseyerek su mülkiyetini oluşturan kanunlar su hukuku başlığı altında anlatılmıştır.

Sınır aşan suların kullanımı üzerinde de birbirine zıt iki görüş vardır. Birinci görüş; ülkenin milli sınırlar içindeki su kaynakları üzerinde tam mülkiyet hakkı tanıyarak, diğer etkenleri göz önüne almadan kullanım hakkı vermektedir. Bu duruma zıt görüş ise, herhangi bir ülkenin diğer ülkelerin su miktarını değiştirme, etkileme hakkının olmamasıdır (Aytemiz ve Kodaman, 2006:528). İlave olarak kıyılarda su mülkiyet konusunda bu karmaşıklığı açıklayabilmek adına kıyı kanunu ve kıyılarda özel mülkiyet bu bölümde anlatılmıştır.

Üçüncü bölümde; öncelikli olarak suyun niteliği küresel açıdan değerlendirilmiştir. Yeni bir olgu sayılan küreselleşme, suyun piyasalaştırılması sürecinde 20. yüzyılın son yirmi yılında önemli rol üstlenmektedir. Bu bağlamda başlangıçta yeni bir kavram olan küresel kamusal malların genel yapısı ve su ilişkisi, küresel ölçekte değerlendirilmiştir. Önemli bir küresel değişiklik olan iklim değişikliğinin bu süreçte suya etkisi konusunda dünyada su konusunda yapılan düzenlemeler, küresel aktörler ve politikalar bu bölümün

temel odak noktası olmuştur. Çalışma sonlandırıcı değerlendirmeler ve önerilerle tamamlanmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. KAMUSAL BAĞLAMDA SUYUN NİTELİĞİ VE KAVRAMSAL ÇERÇEVESİ

1.1. Tarihsel Süreçte Su

Su eski dönemlerden beri çok önemli bir doğal kaynak ve üretim faktörü olarak nitelendirilmektedir. Bugün olduğu gibi çok eski dönemlerde de su bir çok olayın başlangıcında yer almıştır.

Su üzerindeki çatışmalar tarihin ilk dönemlerine kadar uzanmaktadır. Bunlardan başlıcaları Abraham ve King Abimeleceh klanları arasında kuyu suyu üzerinde çıkan kavgalardan bir kısmı anlaşarak sonuçlanmasına rağmen, geri kalan diğer kısmı da Sümer şehir devletlerinden Laghas ve Umma arasında 4500 yıl önce Irak'ın güneyinde bir su yolu için meydana gelen kavgalar savaşa sebep olmuştur (Yaşar ve Yıldız, 2008: 15).

M.Ö 3000 civarında Ortadoğu'da küçük barajlar ve yer altı su arzı sistemleri yapılmıştır. Bu şekilde bir su mekanizması daha sonra Antik dönemde atık suyun taşınmasını ve selden korunmayı sağlayan su kemerleri ile daha geliştirilmiştir. Mezopotamya ve Mısır bu sulama ile tarımda tahıl deposuna dönüşmüştür (Ayboğa, 2010: 12).

Kayıtlı arşivlerde su üzerinde ilk çatışmanın Mezopotamya'da yaşandığı görülmüştür. Çünkü ilk uygarlıklar Fırat ve Dicle nehirleri etrafında yaşamakta ve o topraklarda tarım yapılmaktaydı. Dolayısıyla suyun üretim faktörü olması özelliği yüzünden su kanalları için kavgalar yaşanmaktaydı. Görüldüğü üzere tarihi dönem içerisinde su en ilkel uygarlıklardan bu yana kıymetli bir değer olarak kabul edildiği için savaflara neden olmuş, yeterli su miktarına ulaşamayan uygarlıkların ise göç etmesine, hatta yıkılıp yok olmasına da neden olmuştur (Yaşar ve Yıldız, 2008: 15).

Tarihi dönem boyunca su siyasi, askeri, ekonomik amaçlar doğrultusunda önemli araç olarak kullanılmıştır. Günümüzden 8 bin yıl önce yeryüzündeki insan sayısı bugünden kat kat az sayıda iken, ya da Anadolu nüfusu yaklaşık 750.000 dolaylarında iken ilk barajın Hititler tarafından yapılmış olması Dünya’da her zaman bir su sorununun var olduğuna en önemli kanıttır. Fakat farkında olunması gereken durum ise, başından beri kullanılabilir su miktarında herhangi bir artış olmadığıdır.

Dolayısıyla 21. yüzyılda suyun kıt olduğunu, küresel ısınma, nüfus artışı gibi gerekçelerle ifade edilmesi, tarihsel süreçteki suyun yapısını göz ardı etmek demektir. Dünya’da iklimler sürekli ısınma ve soğuma ikilemi içerisinde, sabitlik yaşamamışlardır. Dünya 18.000 yıldan beri ısınma içerisinde. Küresel ısınmayı yeni bir olgu gibi gösterip, su üzerinde hakimiyet kurma çabaları ortaya çıkmıştır.

1.1.1. Doğal Kaynak Olarak Su

Su insan yaşamı için vazgeçilmez ve ikame edilemeyen bir kaynak olduğu kadar ekonomide tarım, sanayi ve daha bir çok alanda temel unsurdur (USİAD, 2007: 15):

Su kaynağı tarım ve sanayi için önemli bir üretim faktörüdür. Birim alandan daha çok ürün alabilmek veya yılda 2-3 hasat elde edecek şekilde tarım uygulaması için tarımda su kullanılmaktadır. Dünya’daki toplam su tüketiminin yaklaşık % 73’ü tarımda kullanılmaktadır. 1995 yılı itibariyle dünyada sulanan tarım alanları 253 milyon hektar iken, 2010 yılında 290 milyon hektara, 2023 yılında ise 330 milyon hektara ulaşılması beklenmektedir (USİAD, 2007: 15).

Nüfusa bağlı olarak insan ihtiyaçları ve suya olan talepte artmaktadır. İnsan ihtiyaçlarının da büyük bir bölümü sanayinin ürettiği mal ve hizmetlerden karşılanmaktadır. Doğal bir kaynak olan su sayesinde sanayi mal üretilmektedir. Sanayi malı üretilirken çevre kirliliğine de neden olmaktadır. Bu durum son yıllarda çevreye daha az zarar veren sanayi ürünlerinin tercih edilmesine neden olmaktadır. Bu sayede hem hammaddeler daha etkin kullanılmakta, hem de atık üretiminde önemli azalmalar görülmektedir. Türkiye’de birçok sektörde bu uygulamanın benimsenmesi yararlı görülmektedir. Çevre ile birebir uyumlu üretim yapılması doğal kaynak olan suyun daha etkin ve verimli kullanılmasına olanak vermektedir.

Su bir enerji kaynağıdır. Gelişen ekonomi ve sanayileşmeye bağlı olarak enerjiye olan talebi de beraberinde getirmektedir. Türkiye’de 1950’li yıllarda sadece 800 GWh enerji üretimi yapılırken, bugün bu miktar 150000 GWh’e ulaşmıştır. Enerji üretimimizin % 31’i yenilenebilir hidrolik kaynaklardan, % 69’u ise termik (linyit, kömür, doğalgaz) kaynaklardan sağlanmaktadır. 2030 yılına kadar elektrik enerjisi talebindeki artışın % 8 civarında gerçekleşeceği öngörülmektedir (Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü [DSİ], 2011: 34).

Su kaynağını kimin yöneteceği de çok önemlidir. Çünkü birçok sektörde temel unsur olan bir kaynağın yönetimi oldukça stratejik bir öneme sahiptir. Bu açıdan su kaynaklarının yönetimi stratejik bir niteliğe sahip olması nedeniyle piyasa ekonomisine göre değil de, bir doğal kaynak olması sebebiyle ekolojik duruma göre yönetilmelidir. Çünkü insanlık suyu doğadaki yenilenebilir süresinden daha hızlı olarak tüketmekte ve kirletmektedir. Doğal bir kaynak olan suyun sonsuz olduğu ekonomik görüşü terk edilmeli, talep yönlü sermayeci yaklaşım yerine arz yönlü kamucu yaklaşım kabul edilmelidir (Güzelsarı, 2009: 43).

Su yerine başka hiçbir şeyin ikame edilemeyeceği bir doğal kaynak olarak tanımlanmaktadır. Doğal kaynaklar ise, TMMOB’nin 1998 yılında düzenlediği demokrasi kurultayında “*toplumların ortak varlıkları*” olarak da tanımlanmaktadır. Doğal kaynaklar ekonomide hiçbir sınıf tarafından emek karşılığı üretimi mümkün olmayan, bu yüzden de herhangi bir sebeple kimsenin özel mülkiyeti ile hak iddia edemeyeceği kaynaklardır. Bu kaynakların nasıl kullanılacağı ve yönetiminin nasıl yapılacağına dair son karar toplumdur. Bunu güvence altına almak için de yasalarla bağlayıcılık getirilmeli, yönetiminde de kamu yararı ilkesi göz önünde tutularak değerlendirilmelidir (İnşaat Mühendisleri Odası Çalışma Grubu [İMOÇG], 2009:29).

Suyun alternatifsizliğinin dayandığı temel nokta suyun ticari bir mal değil, bir doğal kaynak olmasıdır. Suyu kullanma, sudan kar elde etme ve suyu kirletme hiçbir sınıfa ait değildir. 20-30 yıl kadar önce su kamu malı olarak değerlendirilmekteydi. Devlet ve yerel yönetimler su kaynağının yönetimi, temini gibi konularda tek belirleyici kurumdu. Bu yapılan uygulamalar içinde bir kar beklentisi yoktu. Ama 1980’li yıllardan itibaren liberalizm etkili olmaya başlayınca sermayedar gruplar suyun da özelleştirilmesi

gerektiğini savunmaya başladılar. Günümüzde sermayedarlar için mal kavramı önemli olduğundan, bu grup suyu da mal olarak görerek onu ticarileştirmeye çalışmaktadır.

1.1.2. İnsan Hakkı Olarak Su

Suyun insan hakkı olarak nitelendirilmesinin temelinde canlı yaşamının sağlık kaynağı olması yatmaktadır. Su olmasaydı canlı yaşamı da düşünülemezdi. Dünya’da yaşamı zenginleştiren denizleri, okyanusları, gölleri dolduran sudur. Yeryüzünde yaşayan canlıların vücutlarının % 50 ila 80’ni sudan oluşmaktadır (Kılıç, 2008: 163). Dolayısıyla su hakkının ihlal edilmesi aynı zamanda sağlık hakkının da ihlali anlamına geldiği ifade edilebilir.

Hak hukuken korunan bir menfaattir. İnsan hakları, kişinin insan olmasından dolayı sahip olduğu hakları ifade etmektedir. Su da insan için hayati bir önem taşıdığından suya erişimin insan hakları içinde değerlendirilmesi kaçınılmaz olur. Toplumsal adalet ve eşitliğin sağlanabilmesi için de suyun kamunun denetimi ve gözetiminde olması gerekmektedir.

Su hakkı, uluslararası toplantı ve kongrelerde dile getirilmiştir. Ancak bir hakkın uluslar arası alanda geçerli ve bağlayıcı olması için antlaşmalarda yer alması gerekmektedir. Bu yüzden su hakkı BM İnsan Hakları Evrensel Beyanname’sinde sözleşmelerle dolaylı olarak belirtilmektedir. Su hakkına uluslararası platformda bir çok belgede yer verilmiştir (Öztunalı, 2002: 43):

- ✓ 1949 Cenevre Antlaşması Ek Protokol-I, 1977, (54. Md. ve Ek Protokol-II, 14.md.);
- ✓ Stockholm Deklarasyonu – 1972, (1. ve 2. Prensibleri);
- ✓ CEDAW – Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Uluslar arası Sözleşmesi, (1979, 14. md.);
- ✓ CRC – Uluslar arası Çocuk Hakları Sözleşmesi – 1989, (24. Md.);
- ✓ Dublin Deklarasyonu – 1992, (4. İlke);
- ✓ Amsterdam Deklarasyonu – 1992, (1. Ve 2. Maddeler);

- ✓ BM. Azınlıkların Her Türlü Ayrımcılığına Karşı Korunması konusunda, Kişisel ve Çevre Hakları İlkeleri Deklarasyonu Projesi – 1994.

Su hakkı uluslararası platformda ilk olarak 1972 BM Su Konferansı Mar Del Plata konferansı ile deklare edilmiştir (Çiçek, 2009:187). Bu hak dünyadaki ülkelerin hukuki mevzuatına göre değişmektedir. Kullanılabilir suya erişimin insan hakkı olduğu 1990 yılında Montreal Şartı'nda ifade edilmiştir. Bu söylem zaman geçtikçe yok olmaya başladı. 1990 yılındaki Dublin Konferansı bunun en önemli göstergesiydi. Dublin'de hakim olan görüş, suyun farklı ve bir çok amaçlar için kullanılması onun ekonomik değere sahip bir unsur olarak değerlendirilmesinin açık göstergesidir. Sonuçta konferanstan çıkan prensib "*Su ekonomik bir mal olarak kabul edilmelidir*". 1992 yılında yapılan Rio zirvesi de bu durumu destekler nitelikteydi. Bu şekilde düşününlere göre, o dönemde kamu 1.5 milyar insana kullanılabilir suyu sağlama kapasitesine sahip değildi. Bu yüzden dünya genelinde Asya, Afrika, Latin Amerika ve ABD'de su sektöründe özelleştirme süreci başlamıştır (Atılğan, 2009: 79).

İnsan hakları bağlamında ulus üstü niteliğe sahip İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi 1948 yılında yapılmıştır. Türkiye ise bu sözleşmeyi 1954 yılında imzalamıştır. Su hakkı İHEB'de özel olarak belirtilmemesine karşın yaşam hakkının (3.madde) suya erişimi de kapsadığı söylenilebilir. 1994 yılında uluslararası nüfus ve Kalkınma Konferansı Eylem Program'ında, herkesin yaşam hakkı içinde eşit ve yeterli biçimde su ve sağlığının korunması da yer almıştır. 1999 Genel Toplantı kararı (53/175) temiz suyu temel insan haklarından biri olarak tanımıştır (Kartal, 2009: 66).

BM Ekonomik ve Sosyal Kültürel Haklar Komitesi, Ekonomik ve Sosyal Kültürel Haklar sözleşmesinde yaşam ve sağlık kaynağının içerisinde su hakkına ilişkin atıflarda bulunmuştur. Bu komitenin 2002 tarihli 15 No'lu genel yorumu, CESCR'nin 16 Aralık 1966 tarihli 11 ve 12. maddelerine dayandırarak temiz ve kullanılabilir suyu yaşam hakkını belirleyen etkenler arasında saymıştır (Şirin, 2010: 1).

Rajepakse (2003:1), bu maddeler kapsamında komitede su hakkını şu şekilde ifade etmiştir:

“Su hakkı, herkesin kişisel ve ev içi kullanımları için yeterli, güvenli, kabul edilebilir, fiziksel olarak erişilebilir ve bedeli ödenebilir su herkesin hakkıdır. Yeterli miktarda güvenli su; susuzluktan kaynaklanan ölümleri önlemek, su ile ilgili hastalıkların riskini azaltmak, ev içi temizlik ve kişisel tüketim, yemek pişirme gereksinimlerini sağlamak için gereklidir.”

Bu sözleşme 145 ülke tarafından imzalanmıştır. Sözleşmeyi kabul eden ülkeler bu hakka zarar getirecek uygulamalardan kaçınmak zorundadırlar. Açık olarak su hakkına bağlı olarak her ülke halkına sağlığa uygun su imkanı sağlamak ve bu konuda gerekli eylemleri yerine getirmek zorundadır.

Sözleşmeye dahil ülkeler için yeterli, güvenli ve erişilebilirlik ilkeleri doğrultusunda devletler suyu ekonomik, siyasi bir araç ve ambargo olarak kullanmama, yerleşim şekli baz alınıp arsa ve konut durumuna bakılarak ayrımcılık yapmama, suyu ticarileştirip hak kavramını ihlal eden liberal nitelikte antlaşmalar yapmama, su kaynağını değiştiren ve su tüketiminin azalmasına sebep olan barajlar yapmama, sudan faydalananların su üzerinde yapılan projeler üzerinde belirleyici olduğu ve katılımcılığa dayanan ulusal su stratejisi eylem planı hazırlama gibi önemli yükümlülükler getirmektedir (Şirin, 2010: 4).

Sözleşmeye taraf devletlerin su hakkına ilişkin izlenecek strateji ve yöntem ise şu şekildedir: Yasama su hakkının bütün gerekleri doğrultusunda bir takım hedefler koyarak bu hedeflerle uygun göstergelere ulaşacak tedbirler almayı kapsamaktadır. Bu sayede ülke yönetimi tarafından yapılacak şeyler belirlenmekte ve su sıkıntısı çeken halk için önceden tedbirler alınmış olmaktadır (Atılgan, 2009: 80).

BM genel kurulu, 28 Haziran 2010 tarihinde A/RES/64/292 sayılı karar ile su ve temizlik hizmetlerinin insan hakkı olduğu konusundaki karar taslağı 41 çekimser, 122 evet kayıtlı oyla kabul edilmiştir. Aralarında Türkiye'nin de bulunduğu Japonya, Yunanistan, İsveç, Danimarka, Birleşik Devletler, Bulgaristan, Çek Cumhuriyeti, Estonya, İrlanda, Letonya, Litvanya, Slovakya gibi ülkeler çekimser oylara sahip ülkelerin gelişmiş ve bir kısmının AB'ye üye ülkelerden olması suyun yapısal dönüşümün içerisinde yer alan aktörler olduklarının en açık kanıtıdır (United Nations, (2010), http://www.un.org/News/Press/docs/2010/ga10967_11.12.2011).

Portekiz, İsviçre ve Belçika'nında aralarında yer aldığı 30 civarında ülkenin anayasalarında su bir hak olarak yer almaktadır. Suyun özelleştirilmesinden dolayı sorunların ortaya çıktığı Afrika ve Latin Amerika ülkelerinin anayasalarında bu konuda yeni düzenlemelere yer verilmiştir. Özellikle suyun özelleştirmesinin büyük tepki yarattığı Bolivya ve Uruguay anayasalarında yeni tarihli düzenlemeler mevcuttur. “*Suyun ve Hayatın Savunması İçin Ulusal Komisyon (CNDAV)*” ismindeki sivil toplum örgütleri yaptıkları referandumla su özelleştirmelerine karşı tepkiyi % 62,5 ile lehe oyla göstermişlerdir. Bu karar ile çıkan sonuç: Su yaşam için doğal kaynaktır ve suya erişimin de bir insan hakkı olduğudur. Aksi durumda başka bir ülkenin su kaynaklarından yararlanamadığı durumlarda da, her bir meclisin üye sayısının beşte üçü tarafından kabul edilecek bir yasa ile, bu ülkenin su kaynaklarından yararlanabileceği kararlaştırılabilir (Şirin, 2010: 5).

1.1.3. Tarihsel Süreçte Su Sorunları Açısından Mevcut ve Gelecekteki Durum

21. yüzyıl boyunca dünya nüfusu 20. yüzyıla göre 3 kat artarken su kullanımı da 6 kat artmıştır. Yeryüzünde toplam su tüketimi, 1940 yılında yaklaşık 1000 km³, 1960 yılında 2000 km³, 1990 yılında 4130 km³'e ulaşmıştır. Kişi başına düşen kullanılabilir su miktarı yılda 7600 m³'tür. Dünya'da 80 ülkede nüfusun % 40' ı su kıtlığı sorunu yaşamaktadır (Devlet Planlama Teşkilatı [DPT], 2007: 6)

Dünya genelinde toplam su miktarı 1.4 milyar km³'dür. Bu miktarın % 97.5 tuzlu su, % 2,5 ise tatlı su kaynaklarından, % 97'si yer altı kaynaklarından oluşmaktadır. Kullanılabilir tatlı su miktarının göl, akarsu, baraj ve göletlerdeki miktarı % 3 gibi oranda olması, bu kaynakların % 90'lık gibi önemli bir kısmının yer altında ve kutuplarda bulunması kullanılabilir su miktarının azlığı ve yenilenebilir kaynakların kıtlığı konusundaki durumun önemini ortaya koymaktadır (DPT, 2007: 5).

Dünya nüfusu giderek artmaktadır. 1960'lı yıllarda 3 milyar civarında olan dünya nüfusu bugün yaklaşık 7 milyar civarındadır. Dünya genelinde yaşanan nüfus artışına karşı yenilenebilir su kaynaklarının sabit ve sınırlı olduğu Tablo 1'de görülmektedir. Nüfus yoğunluğu açısından Asya, Avrupa ve Afrika ülkeleri ön sırada olmasına karşın, su kaynakları olarak da Asya, Güney ve Kuzey Amerika ön plana çıkmaktadır.

Tablo 1: Su Kaynaklarının Yeryüzünde Dağılımı - %

Bölge	Nüfus (%)	Su Kaynakları (%)
Kuzey Amerika	8	15
Güney Amerika	6	26
Avrupa	13	8
Afrika	13	11
Asya	60	36
Avustralya ve Adalar	1	5

Kaynak: DPT, 2007: 107

1970 ve 1990'lı yıllar arası temiz ve kullanılabilir su miktarı dünyada 1/3 oranında azalmıştır. 2000-2020 arası kullanılabilir su miktarında aynı oranda bir azalma oluşacağı öngörülmektedir. Bu durumun altında yatan sebep ise, su tüketiminin nüfus artış hızından 2 kat fazla arttığı düşüncesidir. Buna bağlı olarak 2025 yılında dünya nüfusunun 8 milyar olacağı tahmin edilmektedir. 2050 yılında ise, dünya nüfusunun 9.3 milyara ulaşacağı öngörülmektedir. Bu durumda su miktarının artmayıp sabit ve kısıtlı olması bağlamında dünyada su kıtlığı yaşanacağı apaçık ortadadır.

Gelişmekte olan ülkelerde kullanılabilir su miktarında talebin 2025 yılı itibariyle % 30, gelişmiş ülkelerde ise % 10 artacağı, 2030 yılı itibariyle de dünya nüfusunun 2/3'ü su sıkıntısı yaşayacağı tahmin edilmektedir. Gelişmekte olan ülkelerde etkin sulama sistemlerinin olmaması sebebiyle üretim girdisi olarak tarımda kullanılan suyun % 60'ı buharlaşarak akarsulara, oradan da yer altı sularına karışarak israfa neden olması, su sıkıntısının önemli bir sebebi olarak gösterilmektedir (Atılğan, 2009: 31).

Dünya genelinde kullanılabilir suya erişen ülkelerin gelişmiş ve sanayileşmiş ülkeler olduğu Tablo 2'de görülmektedir. Sanayileşmiş ülkeler su kaynaklarına erişebilirlik açısından % 99'luk bir paya sahiptir. Bu pay geliştirmekte olan ülkeler için % 66, Afrika ülkeleri içinse % 38'dir Su kullanımındaki artan talebi karşılama, yeni su kaynakları için piyasa oluşturma çabalarının bir sonucudur (DPT, 2007: 109).

Tablo 2: Sağlıklı Suya Erişen Nüfusun Toplam Nüfusa Oranı (%) - 2003

Ülke/Ülke Grupları	%
Sanayileşmiş Ülkeler	99
Gelişmekte Olan Ülkeler	66
Afrika Ülkeleri	38
Asya ve Pasifik Ülkeleri	63
Latin Amerika ve Karayip Ülkeleri	77
Kuzey Afrika ve Ortadoğu Ülkeleri	77
Türkiye	93
Dünya Ortalaması	82

Kaynak: Günaydın, 2008: 2

Küresel ısınma, nüfus artışı, su kaynaklarının yetersizliği gibi birçok faktörün etkisiyle artan su talebine bağlı olarak su miktarının azalması ve kalitesinin bozulması ekosistemlerde de ciddi hasarlara neden olmaktadır. Sulak bölgelerdeki tarımsal etkinliklerin, gelecekte su varlığını olumsuz etkileyeceği öngörülmektedir. Bu durumlarda su ve arazi kullanımı birlikte planlanarak yürütülmesi, çevre değişimlerinin izlenmesi ve su kaynaklarının korunması programları oluşturulması gerekmektedir (Türk Sanayicileri ve İşadamları Derneği [TÜSİAD], 2008: 42).

1990'ların ortalarında Latin Amerika, Afrika ve Asya'da kitlesel ölümlere yol açan kolera vakaları yaşanmıştır. Halen Bangladeş ve Hindistan'da milyonlarca insan içine çok zararlı atıklar karışmış suyu içmek durumundadır. Bunun yanı sıra gelişme çabası içerisindeki birçok ülke ise kısıtlı su kaynaklarının baskısı altında bulunmaktadır. İlave olarak sürdürülebilir bir su politikasının uygulanmadığı kesimlerde ise, ekosistem büyük oranda tahrip olmaktadır. Tatlı su balıklarının % 20'si bu tahribatın etkisi ile yok olma tehdidi altında bulunmaktadır (Yıldız, 2004: 32).

1.1.4. Suyun Artan Stratejik Önemi

Geçmişten günümüze kadar ki süreçte su, yaşam için gerekli ve önemli bir kaynak olmasının dışında ülkelerin ulusal ve uluslararası güvenlik durumu ve iktisadi gelişimi

açısından stratejik önemi olan bir doğal kaynaktır. İktisadi ve ekonomik gelişmeler için su kaynaklarının geliştirilmesi ve su hizmetlerinin artırılması gerekmektedir. Yeryüzünde su kaynaklarının eşitsiz dağılımı, küresel ısınma sonucu yaşanan iklim değişiklikleri, nüfus artışı, yenilenebilir su kaynaklarının kıt, buna karşın su talebinin gün geçtikçe artması ve bunun sonucu olarak suyun rant amaçlı kullanımının yaygınlaşması, gelişen teknoloji ve enerji ihtiyacı gibi faktörler suyun stratejik rolünü artırmıştır.

Dünya’da petrol ve diğer enerji kaynakları üzerinde güç oluşturma unsuru 21. yüzyılda su kaynakları üzerinde yaşanmaktadır. Su üzerinde yapılan egemenlik savaşında ülkeler galip çıkabilmek için kendi su politikalarını oluşturmaktadırlar. Fakat, geçmişten farklı olarak küresel bir süreç yaşanmaktadır. Bu süreçte su stratejileri ile ilgili politikalar ve düzenleyiciler küresel bağlamda farklılaşmaktadır (Yaşar ve Yıldız, 2008: 26). Çünkü 1990’lı yıllardan önce su kaynaklarının yönetiminde ve su hizmetinin verilmesinde kamu egemenliği hakim durumdaydı. Küresel politikaların ve küresel düzenleyicilerin suyu ekonomik bir mal olarak görmesi, ciddi bir strateji değişimi olduğunu göstermiştir.

Son yıllarda yapılan uluslararası konferanslarda ekonomik gelişme ile doğal ekosistemlerin korunması arasındaki bağlantının tanınması ve suyun ekonomik bir fayda olarak benimsenmesi kabul edilmiştir (Postel, 1996: 14).

Küresel su politikalarının belirlendiği uluslararası toplantılarda küresel finans kuruluşları, BM’nin bazı kuruluşları ve dünya genelinde etkin özel su şirketleri belirleyici ve düzenleyici önemli aktörlerdir. Su politikalarının belirlendiği konferanslarda politika üretme tekeli halkın ve halk temsilcilerinin dışlandığı sermaye kesiminin ağırlıklı ve açık iktidar sahibi yapıldığı küresel bir sisteme verilmiştir (Karakılçık, 2011: 76). Yani, küresel su politikaları suyu küresel bir sorun haline getirmek üzere oluşturulmuştur.

Dünya’daki su politikalarında gelişmiş ülkelerin uyguladıkları politikaların hakim olduğu görülmektedir. Gelişmekte olan ülkeler ve az gelişmiş ülkelerin yaşadıkları su sorununda en büyük payı su yönetiminde yapılan hatalar oluşturmaktadır. Bu yüzden su sorunu yaşayan bu ülkeler gelişmiş ülkelerin uyguladıkları küresel su reçetelerinin dışında kendi ulusal çıkarları ve sosyal taleplere uygun politikalar uygulamalıdır (Yaşar ve Yıldız, 2008: 26).

Türkiye'nin su politikası ithal enerji kaynaklarına bağımlılıktan kurtulma, tarımsal üretimi artırma, gıda güvenliğini sağlama, birçok sektörde artan su ihtiyacına yönelik talebi karşılama, ülke içindeki bölgesel, sosyal ve ekonomik eşitsizlikleri ortadan kaldırma ve böylece yaşam standartını yükseltmeye yönelik hedeflerden oluşmaktadır. Suyun stratejik niteliği de bu hedeflerden kaynaklanmaktadır. Türkiye'de bölgedeki su kaynaklarının gelişimini sağlayarak bölge insanının daha iyi yaşam kalitesine sahip olması için uygulanan Güney Doğu Anadolu Projesi bu duruma verilebilecek en iyi örnektir. Türkiye'de Güney Doğu Anadolu bölgesinde uygulanmakta olan GAP, bu stratejik yöneliş su kaynaklarının geliştirilmesinin kamu yatırımlarıyla gerçekleşeceğini içermektedir (Kıbaroğlu, 2008: 352). Özetle GAP kalkınma hedefli su kaynaklarının geliştirilmesidir.

Dünya'da birçok faktörün etkisiyle stratejik bir konuma sahip olan suyun, uygulanan politikalarla ekonomik bir mal haline dönüşümü sağlanarak özelleştirilmesi amaçlanmaktadır. BM başta olmak üzere daha birçok küresel aktör ve su şirketleri suyun verimli kullanımını sağlamak için özelleştirilmesi gerektiğini suya ilişkin yatırımların ancak, özel sektör tarafından gerçekleştirilebileceğini, suyun düşük fiyatla devlet tarafından satılıp büyük zarara sebep olacağını söylemektedirler. Bu durum uluslar arası platformda küreselleşme ile belirledikleri hedefi gerçekleştirmeyi sağlamaktadır (Kılınç ve diğerleri, 2003: 21).

Ev hizmetlerinde ihtiyacı karşılamak için suya ihtiyaç vardır. Bununla birlikte içme suyu kaynağındaki yıllık yatırımlar, içme suyundan yoksun 1.1 milyar insana yetersiz gelebilmektedir. Aşağıdaki içme suyu ile ilgili Tablo 3 bu yüzden önemlidir. Şimdiye kadar ki fonlar içinde en büyük artış, hem ev hem de sanayide atık su arıtması için gerekli olmakta, çevre koruma ve taşkın kontrolü bağlamında su kaynaklarının yönetimi çeşitli şekillerde yapılmaktadır. Tahminlere göre hem içme suyu, hem de temizlik hizmeti seçilen teknik seçenek ve hizmetin düzeyine bağlıdır (Winpenny, 2003: 3).

Tablo 3 : Gelişmekte Olan Ülkelerde Su Hizmetlerinde Yıllık Yatırım Verileri

	Yıllık Maliyet	
	2002	2002-2025 (Milyon \$)
İçme Suyu	13	13+
Hıfzısıhha	1	17
Belediye Atık Su Arıtma	14	70
Endüstriyel	7	30
Tarım	32.5	40
Çevresel Koruma	7.5	10
Toplam	75	180

Kaynak: Winpenny, 2003: 3

2015 hedeflerine göre, maliyetler hizmetin türü ve düzeyi hakkında yapılan varsayımlara bağlıdır. Ülkelerde hizmet açığını azaltmak için strateji değişimi yapılmıştır. Hedef grup kent, kır düzeyinde, hizmetten yoksun nüfusun yarısında ele alınmıştır. 2015 hedeflerinde, atık su arıtma, endüstriyel atık, sulama ve çevresel yönetim evdeki su ve temizlik ile ilgili maliyetler belirlenmiştir. Hizmet ve teknolojilerde en temel standartları kullanarak, 2015 hedeflerinde 10 milyar dolar civarı ekstra yıllık yatırım maliyeti beklenmiştir. Fakat, su ve kanalizasyon bağlantıları tam sağlanamazsa, kentsel nüfusta atık su arıtma yıllık maliyeti temizlik ve kanalizasyon için 17 milyar dolara çıkabileceği öngörülmüştür (Winpenny, 2003: 3).

1.1.5. Su Kıtık Endeksi ve Su Yoksulluk Ölçütü

Kapitalist ekonomilerde bir malın fiyatlandırılabilmesi için o mal veya hizmetin kıt olması yeterlidir. Su da arzı kıt buna rağmen talebi sonsuz bir mal olarak düşünüldüğünde bir fiyatlandırmanın olabileceği bir mal ya da hizmete dönüştürülmeye çalışılmaktadır. Kıtık kanunu, yenilenebilir su kaynaklarına sahip ve erişebilen ülkelerde etkin olmazken, bu kuram su yoksunu ülkelerde ise suyu kullananın fiyatını ödemesi gereken ekonomik ve ticari bir mal haline dönüşmesini sağlamaktadır. Bunun sebebi suyun özelliklerinden kaynaklanmaktadır (Minibaş, 2007: 24):

- ✓ İkame edilemez,
- ✓ Alternatifi olmayışının yüzünden kullanım değeri yüksek,
- ✓ Talebi sürekli ve sonsuz,
- ✓ Birçok ekonomik sektörde kullanılan bir üretim girdisidir.

Uluslar arası ortamlarda yaygın şekilde savunulan ve bir paradigma haline gelen su kıtlığı düşüncesinin küresel su şirketlerinin suyu bir yatırım olarak görmelerinden önce mi yoksa sonra mı ortaya çıktığı tartışılması gereken önemli bir konudur.

Dünya’da yaşanan su kıtlığının nedenleri olarak yenilenebilir kaynak miktarının sınırlı oluşu, suyun kullanımından doğan hatalar, zaman geçtikçe artan yüksek nüfus sebebiyle kişi başına düşen su kaynaklarını azaltması şeklinde özetlenebilir. Nüfus son yüzyılda bir öncekine göre üç kat artarken, buna bağlı olarak su kaynakları kullanımı altı kat artmıştır (DPT, 2007: 6). Bütün bu nedenlerden dolayı dünya genelinde mevcut su arzı talebi karşılayamaz duruma gelmiştir. İklim değişiklikleri hariç tutulmak üzere dünyada yenilenebilir su kaynakları miktarı sabittir. Yenilenebilir su kaynaklarından daha fazla suyun tüketilmesi durumunda temiz ve kullanılabilir su kaynakları da azalmıştır.

BM Gıda ve Tarım Örgütünün değerlendirmesine göre, 1995 yılında su kıtlığı ve su stresi yaşayan ülkelerin dünya nüfusuna oranı sırasıyla % 29 ve %19 iken, 2025 yılında % 34 ve % 15 olacağı öngörülmektedir. Tablo 4’de bu tahmin mevcut su kaynakları değerlendirilerek yapılmıştır. Su kaynağı bakımından yılda kişi başına düşen kullanılabilir su miktarı 1000 m³’den az ülkeler su fakiri, 8000-10000 m³ arası ülkeler ise su zengini olarak sayılmaktadır (DPT, 2007: 6).

Tablo 4: 1995 ve 2025’te Dünya’da Kişi Başına Kullanılabilir Su Potansiyeli

DURUM	Su Kaynağı m ³ /Kişi	1995		2025	
		Nüfus (Milyon)	Dünya Nüfusuna Oranı (%)	Nüfus (Milyon)	Dünya Nüfusuna Oranı (%)
Su Kıtlığı Var	< 500	1007	19	1783	25
	500-1 000	587	10	624	9

Tablo 4 (Devamı)

DURUM	Su Kaynağı m ³ /kişi	1995		2025	
		Nüfus (Milyon)	Dünya Nüfusuna Oranı (%)	Nüfus (Milyon)	Dünya Nüfusuna Oranı (%)
Su Yeterli	>1700	3091	55	3494	48
Sınıflandırma Dışı		241	4	296	4
Toplam		5665	100	7274	100

Kaynak: DPT, 2007: 108

Su kıtlığı, insan ihtiyaçlarının karşılanmasında yeterli miktarda temiz suyun olmadığı durum olarak tanımlanmaktadır. Su kıtlığının analizinde evrensel bir standart tanım yoktur. Küresel su kıtlığını değerlendirmek için çeşitli ölçütler vardır. Falkenmark'ın (1989) su kıtlık endeksi, su kıtlığına neden olan faktörlerin ortaya çıkardığı durumları kapsamaktadır. Su kıtlık endeksi, nüfusun bir fonksiyonu olarak su varlığının bir ölçütü, iklim ve kuraklık nedeniyle suyun eksikliğinin yarattığı gerçek su kıtlığı, kötü yönetim ya da aşırı nüfus nedeniyle suya erişimde azalma ile insan kaynaklı ve diğer faktörlerin sebep olduğu su kıtlığı arasındaki farkları anlamak için karşılaştırmalı olarak yapılmaktadır. Bu tanım, kıtlığın derecesi sınırlı su stresinden ($> 1700 \text{ m}^3/\text{kişi/yıl}$), kesin su kıtlığına ($<500 \text{ m}^3/\text{kişi/yıl}$) kadar uzanmaktadır (Padowski ve Jawitz, 2009: 100).

Su yoksulluk endeksi ise, insani gelişim endeksi ile karşılaştırılabilir bir yöntem kullanarak suyun sağlanmasında ülkelerin durumunu ölçen bir endekstir. Bunu yapmak için, beş ana bileşenden oluşan her bileşenin çeşitli alt bileşenleri ile ilgili bir endeks hazırlanmıştır. Bu endeksin ana bileşenleri aşağıdaki gibidir (Lawrence ve diğerleri, 2002: 4):

Kaynaklar: Bu endeks iki ayrı endeksleri birleştirmektedir. Birincisi iç su kaynakları, ikincisi dış su kaynaklarıdır. Yüksek değerler nedeniyle sudaki bozulmaları azaltmak için bir günlük ölçekte hesaplanmakta ve kişi başına düşen su bazında ifade edilmektedir. Kaynak endeksi suya erişimin temel bir göstergesidir (Lawrence ve diğerleri, 2002:5).

Erişim: Bu endekste üç bileşen vardır. Temiz suya erişen nüfusun yüzdesi, temizlikte kullanılan suyu sağlayan nüfusun yüzdesi, sulanan arazi endeksi ve bölgesel su kaynaklarının tarıma uygun araziye oranından oluşmaktadır. Bu hesaplama bölgesel su kaynakları endeksine göreli olarak, sulanan arazinin yüzdesi alınarak hesaplanmaktadır. Sonra endeks hesaplanmakta ve sonuç çıkmaktadır. Bu endeks tarıma dayalı yoksul ülkelerde temel su ve temizlik ihtiyaçları, gıda üretimi için su kaynaklarını varlığını tanımak için yapılmaktadır (Lawrence ve diğerleri, 2002: 5).

Kapasite: Bu endeksin dört bileşeni vardır. Kişi başına düşen ortalama gelirin geçerli para biriminin satın alma gücüne ayarlanması, her 1000 canlı doğumunda 5 yaş altı çocuğun ölüm hızı, 2001 insani gelişim raporundan BM kalkınma raporu endeksi ve Gini katsayısından oluşmaktadır. Gini katsayısı, gelirin toplam nüfusta adaletli bir şekilde dağılıp dağılmadığını Lorenz eğrisi ile ölçen bir katsayıdır. Bu endeks, suya erişim ve su kalitesini göstermektedir. Suyu erişimde etkili olabilen sosyoekonomik değişkenleri yakalamaya çalışmaktadır. Gini katsayısı, burada eşitsiz gelir dağılımının bir ölçüsüdür ve temiz suya erişim hakkının kapasitesini ayarlamak için bir kullanılmaktadır (Lawrence ve diğerleri, 2005: 5).

Kullanım: Bu endeks üç bileşenden oluşmaktadır (Lawrance ve diğerleri, 2002: 6):

- ✓ Yılda kişi başına düşen ortalama evsel su kullanımı: Gelişmekte olan ülkeler için makul hedef kişi başına 50 litredir.
- ✓ Yılda kişi başına düşen sanayi su kullanımı: Bu kullanım sanayinin sağladığı Gayri Safi Yurt İçi Hasıla'nın sanayide kullanılan suya oranı şeklinde hesaplanmaktadır. Endüstriyel değer en yüksek oranı sanayide kullanılan suyun payına eklenir.
- ✓ Yılda kişi başına düşen tarımsal su kullanımı: Endüstrideki su kullanımı şeklinde hesaplanmaktadır.

Çevre: Bu endeks, sürdürülebilir çevre dahilinde su teminini ve su yönetimini yansıtan bir dizi çevresel göstergeleri yakalamak için çalışmaktadır. Bu göstergeler sadece su kalitesi ve su stresini göstermez, aynı zamanda genel olarak çevre ve su ile ilgili bilgiler, bir ülkenin stratejik ve düzenleyici çerçevesini de göstermektedir. Beş bileşenden oluşmaktadır: Su kalitesinin ölçümlerine dayalı endeks, su stresi endeksleri, su düzenleme

ve yönetimine dayalı ölçütlerin endeksi, ulusal düzeyde sürdürülebilir kalkınma bilgisinin varlığını bilgi kapasitesi ölçütlerine dayalı endeks, çevre stratejileri ve eylem planları şeklindedir (Lawrance ve diğerleri, 2002: 6).

Su yoksulluk endeksi, insanların ve ekosistemlerin ihtiyaçlarını belirlemek için bir dizi kalitatif ve kantitatif ölçütler kullanarak kıtlığı hesaplamaktadır. Uluslararası Su Yönetimi Enstitüsüne göre, Su Kıtlığı Endeksi su kıtlığını “fiziksel su kıtlığı tarım, evsel, endüstriyel ve çevresel ihtiyaçları karşılamak için yeterli su kaynakları var olmadığı durum olarak tanımlamıştır. Ekonomik su kıtlığı ise, yeterli su kaynakları var, fakat onlara erişim için altyapı ve ek mali imkanların geliştirilmesinin gerektiği şeklinde” tanımlamıştır (Padowski ve Jawitz, 2009: 100).

IWMI (Uluslararası Su Yönetim Enstitüsü) tarafından 2006 yılında yayınlanan su kıtlığı değerlendirmesine göre, *su kıtlığı sorunları Asya ve Kuzey Amerika'nın bazı yerleri, Ortadoğu ve sahra altı Afrika için önemli bir problemdir. 2000 yılı itibariyle BM raporlarına göre yaklaşık bir milyar insan temiz içme suyundan, iki buçuk milyar insanın yeterli temizlik hizmetinden yoksun olduğunu ortaya koymaktadır.* Ek olarak temel içme suyu ihtiyaçları için, yiyecek için büyüyen ihtiyaçlar tarımsal üretime yönelik su talebini artırdı. İnsan amaçlı çekilen suyun mevcut küresel izleme değerlendirmelerine göre toplam su çekilmelerinin tahminen % 70'i açık farkla en büyük su kullanıcısı tarım olarak belirlenmiştir (Lawrance ve diğerleri, 2002: 4).

BM'in Gıda ve Tarım Örgütüne göre, su yoksulu ve su sorunu tanımında; *su kaynağı bakımından yılda kişi başına düşen kullanılabilir su miktarı 1000 m³'den az ülkeler su yoksulu, 1000-1700 m³ arası ülkeler ise su sorunu yaşayan ülkeler olarak sayılmaktadır.* Tablo 5'de 1995 yılı rakamlarına göre, Kuveyt, Libya, Singapur, Suudi Arabistan, Yemen, İsrail, Cezayir yukarıdaki değerlendirmeye göre su yoksulluğu çeken ülkelerin başında gelmektedir. Kuveyt yılda kişi başına düşen su miktarı 95 m³ ile en düşük olan ülkedir. 2025 yılında ise, nüfus artışı faktörünü göz önüne alınıp değerlendirildiğinde, kişi başına düşen su miktarının azaldığı görülmektedir. Suudi Arabistan örneğinde kişi başına düşen su miktarı 1995 yılında 249 m³ iken, 2025 yılında 107 m³ olacağı tahmin edilmektedir. Ruanda örneğinde ise, 1995 yılında kişi başına düşen su miktarı 1215 iken, 2025 yılında 485 olacağı öngörülmektedir. Bu iki ülke bazında yılda

kişi başına dufen su miktarı değerlendirildiğinde, yarı yarıya ve yarıdan daha fazla miktarda azaldığı gürmektedir.

Tablo 5: Dünya’da Su Yoksulluğu Çeken Ülkeler (1995 – 2025)

Su Yoksulluğu Çeken Ülkeler	Nüfus (milyon) 1995	Yılda Kişi Başına Dufen Su(m³) 1995	Nüfus (milyon) 2025	Yılda Kişi Başına Dufen Su(m³) 2025
Kuzey Afrika	41.5	1.206	71.6	698
Cezayir	28.1	527	473	47.3698
Libya	5.4	111	12.9	47
Singapur	3.3	180	4.2	142
İsrail	5.5	389	8.0	270
Ürdün	5.4	318	11.9	144
Kuveyt	1.7	95	2.9	55
Yemen	15.0	346	39.6	131
Suudi Arabistan	18.3	249	42.4	107
Kıbrıs	0.7	1.208	1.0	947
Ruanda	5.2	1.215	13.0	485
Mısır	62.1	936	95.8	607
Arap Emirlikleri	2.2	902	3.3	604
Güney Afrika	41.5	1.206	71.7	698

Kaynak: Gardner-Outlaw ve Angelman, 1997: 14

Su sorunu olan ülkeler için de aynı değerlendirmeyi yapmak yanlış olmayacaktır. Çünkü, su sorunu olan ülkeler nüfus artışının fazla, buna rağmen su kaynaklarının kıt ve sınırlı oluşu bu ülkelerin de su yoksulu olup su kıtlığı çeken ülkeler kategorisinde sıralanmasına neden olmaktadır. Tablo 6’ya göre Belçika, İngiltere, Kuzey Kore, Zimbabve su sorunu yaşayan ülkelerin başında gelmektedir.

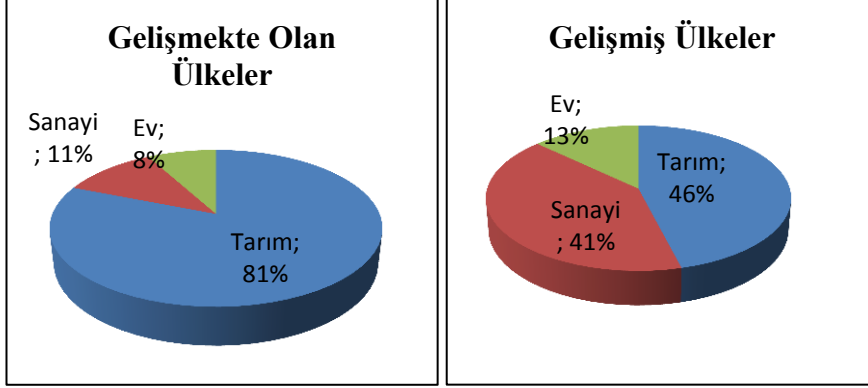
Tablo 6: Su Sorunu Olan Ülkeler (1995-2025)

Su Sorunu Olan Ülkeler	Nüfus (bin)	Yılda Kişi Başına Düşen Su (m³)	Nüfus (bin)	Yılda Kişi Başına Düşen Su (m³)
	1995	1995	2025	2025
Afganistan	19.7	2.543	45.3	1.105
Belçika	10.1	1.234	10.3	1.217
Kuzey Kore	44.9	1.472	52.5	1.258
Gana	17.3	3.068	36.3	1.464
Hindistan	929.0	2.244	1.330.2	1.567
Nijer	9.2	3.552	22.4	1.452
Nijerya	111.7	2.506	238.4	1.175
Uganda	19.7	3.352	45.0	1.467
İngiltere	58.1	1.222	59.5	1.193
Tanzanya	30.7	2.964	62.4	1.425
Türkiye	60.8	3.174	78.5	2.460
Zimbabve	11.2	1.787	19.3	1.034
Pakistan	136.3	3.435	269	1.740

Kaynak: Gardner-Outlaw ve Angelman, 1997: 15

Ulusal ölçekte su kullanımı genel olarak ekonomik gelişme düzeyine bağlıdır. Düşük gelirli gelişmekte olan ülkelerde ülke başına düşen su çekilmelerinin küçük olduğu Grafik 1’de görülmektedir. Bununla birlikte çekilen suyun sanayi ve ev amaçlı kullanımından daha çok büyük bölümü tarım amaçlı kullanılmaktadır. Genel olarak tarımsal faaliyetler için sulama 1930’lardan bu yana hızla büyümüş, küresel alanda sulanan topraklarda 5 kat artış yaşanmıştır (Padowski ve Jawitz, 2009: 109).

Grafik 1: Küresel Su Çekilmeleri - 2000



Kaynak: Padowski ve Jawitz, 2009: 109

1.1.6. Suyun Ekopolitiği ve Piyasalaştırma Süreci

Sermaye birikiminin kar maksimizasyonu amacı, metalaşma ile özdeşleştirilip yeniden yapılandırıldığında su sektöründe önemli sayılacak derecede etkisini göstermiştir. Neoliberal politikaların etkisi olarak nitelendirilen bu süreç, temel hak sayılan suyun negatif bir hak olarak görülmesine sebep olmuştur. Suyu temel bir hak değil, ihtiyaç olarak kabul eder ve ihtiyaçların giderilmesinin de piyasaya bırakılması gerektiğini savunmaktadır. Burada politikalar temelinde üretim girdisi olan emek ve sermayenin çatışması yaşanmaktadır. Çünkü suyu bir mal değil de, temel hak olarak kabul edenler emeğin gücünü savunmaktadır (Güzelsarı ve Tuluay, 2011: 52).

Bir şeyin mal olarak nitelendirilmesinde fayda anlamına gelen kullanım değerinin dışında mübadele (fiyat) değerinin de olması gerekmektedir. Kullanım ve mübadele değeri iki farklı kavramdır. Kullanım değeri fayda demektir, değişim değeri ise fiyat demektir. Bir malın mübadele değerine sebep olan iki faktörün kıtlık ya da emek olduğu kabul edilmektedir. Bu konuda elmas ve su paradoksu önemli bir örnektir. Elmasın mübadele değerinin çok yüksek buna karşılık kullanım değeri yoktur. Suda ise tam tersi bir durum vardır. Suyun kullanım değeri çok yüksek, mübadele değeri çok düşüktür (Kazgan, 1999: 65).

Dünya genelinde, 1970'li yıllardan itibaren yaygın bir şekilde uygulanmaya başlayan küresel düzeyde ekonomik su politikaları, ticari bir şekilde yönetilmeye devam edilmektedir (Karakılçık, 2011: 76). Bu sonuç suyun insan hakkı özelliğinden insan ihtiyacına, kamu hizmeti ilkesinden piyasa gereklerine doğru dönüşümünü ifade etmektedir. Bundan sonra suya erişim suyun bedelini ödeyebilenlerin hakkıdır. Su hizmetinin verilmesinde kamucu yaklaşımın yerini piyasacı yaklaşıma bıraktığı yeni dünya düzeninde hedeflerde değişmektedir. Ucuza su hizmeti vermek yerine, sudan kar elde etme para kazanma anlayışı ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda aktörlerde değişmektedir. Devlet su tedarikinde, yerini artık çok uluslu şirketlerine bırakmaktadır (Günaydın, 2008: 3).

Suyun piyasalaştırılması sürecinde 1992 yılında yapılan Uluslararası Su ve Çevre Konferansı Dublin Beyanı önemli bir başlangıçtır. Suyun metalaşmasında DB, OECD, DTÖ-Hizmet Ticareti Genel Anlaşması, AB, BM, Dünya Su Konseyi, Küresel Su Ortaklığı gibi birçok üst düzey önemli kurum ve kuruluşlar etkin olarak su politikalarını yönetmektedirler. Bu kuruluşların benimsediği düşünce suyun ticari bir mal olduğu ve fiyatlandırılması gerektiği çevresinde yoğunlaşmaktadır (Karakılçık, 2011: 77).

Bu amaçla bu kurumlara bağlı olarak dünya genelinde su forumları düzenlenmekte ve bu forumlarda gelecek için suyun önemi ile bağlantılı olarak suya erişimin sağlanabilmesinde, su kaynaklarının iyi yönetilmesinin ancak özelleştirmeler yolu ile gerçekleştirilebileceği savunulmaktadır. Su hizmetlerinin yönetiminde bölgeler düzeyinde kamu kurumlarının etkili olduğu görülmüştür. Bu durum suların özelleştirilmesinde elde edilecek karın potansiyelini göstermektedir (Güzelsarı ve Tuluay, 2011: 56).

Bölgeler itibariyle su kaynakları ve su hizmetlerinin yönetiminde özel sektörün payının kamunun payından düşük olduğu görülmektedir. Bu oranlar suda yapılacak olan özelleştirmeler için bir başlangıç sayılmaktadır. 1970'li yıllarda suyun ticarileştirilmesi için hazırlanan altyapı süreci 21. yüzyılda suyun piyasalaştırılma sürecinin devam ettiğini göstermektedir. Aşağıdaki Tablo 7'de görüldüğü üzere su yönetimi bölgelerin gelişmişlik düzeylerine göre değişmektedir. Gelişmiş bölgelerde oranların payı nispeten yüksek iken, gelişmekte olan ve az gelişmiş bölgeler için bu oran düşüktür. Asya'da su hizmetlerinin verilmesinde özel sektörün payı % 1 iken, Batı Avrupa'da özel sektör payı % 20'ye çıkmaktadır.

Tablo 7: Bölgesel Düzeyde Su Hizmetlerinin Yönetimi - (%)

	Su Hizmetleri	
	Kamu	Özel
Asya	99	1
Afrika	97	3
Orta ve Doğu Avrupa	96	4
Güney Amerika	96	4
Kuzey Amerika	95	5
Batı Avrupa	80	20

Kaynak: Güzelsarı ve Tuluay, 2011: 55

Suyun ekopolitik sürecinde su yönetimi kavramını iyi tanımlamak gerekir. Dublin Beyanı'ndan önce su yönetimi kaynaktan tüketiciye teknik olarak ulaşım olarak nitelendirilirken, 1992'den sonra ise artık buna mali yönetim ile ilgili politikalar da eklenmektedir (Güzelsarı ve Tuluay, 2011: 64).

Dünya bankasının genel hedefi adil teşvik politikaları ile verimli ve sürdürülebilir kalkınma için ülkelerdeki yoksulluğu azaltmaktır. Bu sürdürülebilirlik içme suyu ve temizlik hizmetleri, ekonomik açıdan uygun üretim faaliyetleri ve çevre kontrolü için destek gerektirmektedir (World Bank [WB], 1994: 12). DB ve IMF gibi ulus üstü iki kuruluş, Türkiye gibi gelişmekte olan ülkeler için su konusunda önemli bir borç verme kurumudur. Gelişmekte olan ülkelerde bir çok kamu hizmetinin gerçekleştirilmesi için verilen fonlar karşılığında kamu-özel sektör ya da özel sektör şeklinde yapıyı benimseterek bu ülkeleri su şirketleri için pazar haline getirmektedir (Atılğan, 2009: 71). Özetle, DB ve IMF, su yatırımları için ülkelere yüksek faizle borç vermekte ve bu borç karşılığında da su fiyatlarını yükseltmeleri ya da suyu özel sektöre devretmelerini istemektedir.

OECD'nin suya ilişkin temel hedefi, suyun kullanıldığı birçok sektördeki yapısı ve kullanım alanı tanımlandıktan sonra, su kaynakları yönetimi politikaları ekonomik politikalarla uyumlu hale getirilerek su kullanımı ve yönetiminde birçok sorunları gidermektir.

GATS, tüm hizmet sektörüne ilişkin temel kriterleri küresel düzeyde belirleyen bir anlaşmadır. Hizmet sektöründe, temel malların üretimini serbestleştirmektedir. Ayrıca suyun metalaşmasında en geniş kapsamlı anlaşmalardan biridir. GATS anlaşmasında su düzenlemesi şu şekildedir. Su yatırım ve ticareti “su iletim sistemleri, enerji, atık su işleme, kanalizasyon” başlığında (Minibaş, 2007: 25):

- ✓ Erişilebilir su kaynaklarının kimin yönetim ve denetiminde olacağı,
- ✓ Kullanılabilir suyun hangi kanallarla tüketiciye ulaştırılacağına dair üretim pazarlama ve dağıtım yetkisinin kimde olacağı,
- ✓ İçme suyunun üretim ve dağıtımının kimin tarafından ve nasıl yapılacağına dair hususları piyasa ekonomisine bırakmıştır.

AB’de de su politikası, geçmişten günümüze birçok aşamadan geçmiştir. AB, başlangıçta suyun nitelik, nicelik olarak korunmasını ve içme suyu kaynaklarının korunması için gerekli direktifler çıkarmıştır. Daha sonraki dönemde bu amaçların dışında emisyonların seviyesini de kontrol altına almak için direktifler çıkarılmıştır. Bunlar Yeni İçme Suyu Kalitesi Direktifi, Kentsel Atık Su Koruma Direktifi, Nitrat Direktifi’dir. Avrupa Birliğinde bugünkü dönemde Su Çerçeve Direktifi vardır. Su kaynaklarına karşı genel bir yaklaşımdır (Orta Doğu Stratejik Araştırmalar Merkezi [ORSAM], <http://www.orsam.org.tr/tr/SuKaynaklari/MerakEdilenler.aspx?SoruID=4>, 29.12.2011).

AB SÇD, suyun korunması ve yönetimi için Avrupa suyunun belirlenmesini ve temel olarak her su kaynağı için yönetim planları ve ölçütlerine uyum sağlaması, nehir havzası bölgelerin özelliklerinin belirlenmesini sağlar. 22 Aralık 2000 tarihinde yürürlüğe girmiş olan bu direktif su kirliliği azaltmak ve önlemek, sürdürülebilir su kullanımı teşvik, sudaki çevreyi korumak, ekosistemlerin durumunu iyileştirmek ve iç yüzey suları, yer altı suları, geçiş suları, kıyı suları yönetimi etrafında sel ve kuraklık etkilerini azaltmayı hedeflemiştir (World Bank, 1994: 50).

AB SÇD, entegre havza yönetimini zorunlu kılmıştır. Çünkü birliğe üye olan ülkelerin su kaynaklarını birliğin kontrolünde ve birliğe ait olarak kabul etmektedir. AB’nin entegre havza yönetimi politikası ile suya yönelik temel hedefinin suyun yönetimi ve korunmasında özel sektöre devredilmesini sağlamaktadır.

1.2. Kamusal Alandan Piyasaya, Suyun Ekonomik Bir Mala Dönüşümü

Dünya nüfusunun hızla arttığı, bu artışa karşın yenilenebilir su kaynaklarının birçok nedenden dolayı sınırlı kaldığı bilinen bir gerçektir. Arz ve talep olarak düşünüldüğünde, suyun arzının kısıtlı ve talebinin sonsuz olması fiyatlandırılabilir bir mal ve hizmet olmasını sağlamaktadır. Suyun kıt ve değerli bir mal olacağı düşünülerek, suyun özelleştirilmesi gerektiği uluslararası birçok platformda deklare edilmiştir. Ancak yapılan özelleştirmelerin toplumsal açıdan yarattığı dezavantajlar, suyun kamusal kalmasının zorunluluğunu göstermektedir (Minibaş, 2007: 26).

Suyun ekonomik bir mal olmasını benimseyenlerin ileri sürdükleri görüş ise şudur: Kullanılabilir su ve temizlik hizmetlerinde yatırım açığı bulunduğu ve yatırım yapılması gerektiği, kamunun yatırımları finansmanında yetersiz ve verimsiz olduğu, bu yüzden de bu hizmetlerin özel sektörün yapması gerektiği savunulmaktadır. Ancak, özel sektör tarafından yapılan özelleştirmeler sonrası gerekli olan alt yapı yatırımlarını yerine getirmediği görülmektedir (Atılğan, 2009: 46).

1.2.1. Suyu Ticarileştiren Aşamalar

Suyun piyasalaşması süreci 1980'li yıllardan itibaren başlamıştır. Bu tarihten önce suda temel aktör kamu ve kamunun uyguladığı politikalarıdır. Küreselleşme ile birlikte değişen paradigma anlayışı ulusallık kavramının yerine, uluslararası öncelikleri ön plana çıkarmıştır. Bu bağlamda su kaynakları, yönetimi ve hizmetinin verdirilmesinde, ulusal sular olsa dahi uluslararası öncelikler etkin olmaya başlamıştır. Su yönetiminde önemli role sahip olan uluslararası kuruluşlar suyun ticarileştirilmesinde konferanslar, su forumları ve deklarasyonlar yapmışlardır. Değiştirilen nitelikte beraber uygulanan su politikaları da değişmektedir. Dünya su yönetimi bu kuruluşların belirlediği politikalar çerçevesinde yürütülmektedir.

Tablo 8: Su Politikalarının Değişen Yapısı

Antlaşmalar ve Yıl	Su Politikaları
Stockholm Deklarasyonu (1972)	Su doğal kaynaktır ve korunmalıdır (su kamu malı).
Dublin Beyanı (1992)	Suyun ekonomik değeri vardır, ekonomik mal olarak ele alınmalıdır.
Rio Deklarasyonu ve Gündem 21 (1992)	Su doğal bir kaynak, aynı zamanda sosyo-ekonomik bir mal olarak algılanmalıdır.
Dünya Bankası Yaklaşımı	Suyun özelleştirilmesi ve kamunun su yönetiminden uzaklaştırılması gerekmektedir.
Birinci Dünya Su Forumu(1997)	Su kaynaklarının sürdürülebilirliği sağlanmalı ve suyun temel bir insan ihtiyacı olduğu vurgulanmalıdır.
İkinci Dünya Su Forumu (2000)	Su özelleştirmeleri hızlandırılmalıdır.
Üçüncü Dünya Su Forumu(2003)	Suyun bir insan hakkı olduğuna dair değerlendirme bulunmamaktadır.
Dördüncü Dünya Su Forumu (2006)	Su hakkında bahsedilmemektedir.
Beşinci Dünya Su Forumu (2009)	Su hakkı kavramı görmezden gelinmiştir.

Tablo 8 (Devamı)

Antlaşmalar ve Yıl	Su Politikaları
Altıncı Dünya Su Forumu (2012)	Suyun etkileşim halinde olduğu tüm sektörlerle bağlantısı tartışılmıştır.

Kaynak: Kartal, 1999'dan aktaran: Mert, 2008: 36

Tablo 8'e göre, suyu ticarileştirme toplantıları, 1972 Stockholm Deklarasyonu ve 1977 BM'in düzenlediği su konferansında Mar Del Plata Deklarasyonu ile başlamıştır. Bu iki konferansta, suyun bir insan hakkı olmasından kaynaklanan kamusal niteliği ön plana çıkmıştır. Açık bir şekilde belli olmasa da bu konferanslar suyun ekonomik bir mala dönüştürülmesi için yapılacak olan özelleştirmelerin hazırlık aşaması olduğu görülmektedir. Çünkü bu konferansların hemen ardından gelen 1992 Dublin beyanı ve 1992 Rio konferansı bu düşünceleri destekler niteliktedir. Suyun ekonomik değerine atıf yapılmıştır. 1990'lı yıllarda BM, su arzını etkileyen çevre, nüfus, sosyal kalkınma, içme suyu, gıda, sağlık gibi pek çok konuyla bağlantılı olarak konferanslar düzenlemiştir.

DSK, 1997 yılından itibaren su forumları düzenlemeye başlamıştır. Birinci Dünya Su Forumu 1997'de Marakeş'de, İkinci Dünya Su Forumu 2000 yılında Lahey'de, Üçüncü Dünya Su Forumu 2003 yılında Kyoto'da, Dördüncü Dünya Su Forumu 2006 yılında Mexico-City'de, Beşinci Dünya Su Forumu 2009 yılında İstanbul'da ve son olarak Altıncı Dünya Su forumu 2012 yılında Marsilya'da olmak üzere altı adet su forumu düzenlenmiştir.

1.2.1.1. Stockholm Deklarasyonu

Suyun bir güç unsuru olarak uluslararası ortamda tartışılmaya başlaması 1970'li yıllara kadar uzanmaktadır. 1972 yılında yapılan Stockholm Deklarasyonu'nun ikinci kriteri; hava, su, toprak ve ekosistemlerin korunması gerektiğini söylemektedir. 1977 yılında Arjantin'in Mar Del Plata kentinde yapılan su konferansında, "*sosyo-ekonomik, koşullar ve kalkınma düzeyi ne olursa olsun, bütün halkların temel ihtiyacını karşılayacak miktar ve kalitede suya ulaşma hakları vardır*" denilmiştir (Öztunalı, 2002: 51). Benimsenen bu görüşü desteklemek amacıyla su kaynakları yönetimi ve suya erişimde

altyapı yatırımlarının eksik olduğu gelişmekte olan ülkelerde 19. yüzyılda bu yatırımlara öncelik verilmiştir (Torlak ve Demirel, 2009: 4). Buna karşın 2000’li yıllarda 1,5 milyar insan içme suyu bulamamış, 2,5 milyar insan sağlıklı su ve su hizmetlerinden yararlanamamıştır. Su yönetiminde, yapılan konferans, bildiri, deklarasyonlar ve su forumları gibi politik araçlar kullanılarak dünya su şirketleri daha da etkin olmaktadır (Öztunalı, 2002: 51).

1.2.1.2. Mar Del Plata Su Konferansı

Tarihsel olarak su politikaları geçmişte daima göz ardı edilmemiştir. Su politikasının önemi tam olarak BM tarafından anlaşılmıştır. BM Su Konferansı Mar Del Plata, Arjantin’de 14–25 Mart 1977 tarihinde yapılmıştır. Bu konferansta kaynaklar ve ihtiyaçlar bağlamında, dünya su durumu değerlendirilmesi ve su politikası olarak önemli konular ele alınmıştır. Mar Del Plata su belgesinde, su amaçları ve buna uygun politikalar, her ülkenin su gelişiminde kendi ulusal politikaları, ekonomik ve siyasi koşullarına dayalı yapılması gerektiği belirtilmiştir. Mar Del Plata’da, mevcut su kaynaklarının korunması, yönetimi, optimum kullanımı, ortaya çıkan faydaların maksimizasyonu doğrultusunda suyun korunması, kullanımı, mevcut ve gelecekteki su ihtiyaçları, teknolojik gelişmeler, nüfus artışları değerlendirilerek su amaçları bu doğrultuda belirlenmesi gerektiği sonucuna varılmıştır. Bunların dışında toprak ve su entegre yönetimi, çevre ve halk sağlığı gibi etkiler de değerlendirilmiştir (Biswas, 2002: 2).

Mar Del Plata su konferansında temel bir formül çerçevesinde su kullanımı, yönetimi ve korunması ile ilgili politika için özel programlar ve önlemlerin planlanması, uygulanması için çerçeve planlarının verimli çalışması belirlenmiştir. Bu formül, ulusal plan ve kalkınma politikaları dahilinde yapılmıştır. 20. yüzyıl su politikasının geleneksel, muhafazakar, mühendislik odaklı olması, su miktarı üzerinde çok durulması, hiyerarşik, politik olması, geçmiş deneyimlerin üzerinde çok fazla durulması, gelecekteki gelişmeler ve eğilimler çok az ön planda olması, enerji, sağlık ve sanayi politikaları ile çok yetersiz bağlantıları olduğu konusunda eleştiriler almıştır. 21. yüzyıl su politikaları su ve su ile ilgili diğer sektörlerde meydana gelen bazı köklü değişiklikler nedeniyle 20.yüzyılda kullanılan stratejilerden farklı olmaktadır (Biswas, 2002: 3). Bu durum önümüzdeki yıllarda su politikaları konusunda daha fazla değişikliğin olacağına işaret etmektedir.

1.2.1.3. Dublin Uluslararası Su ve Çevre Konferansı

26-31 Ocak 1992 yılında Dublin’de yapılan Uluslararası Su ve Çevre Konferansı’nda, su şirketlerinin küresel düzeyde su ile ilgili görüşlerini ortaya koyan uluslar arası bir belge yayınlanmıştır. Dublin konferansının sonunda yayınlanan deklarasyonda, suyun ekonomik değerinin varlığı kabul edilmiş, ekonomik bir mal olduğu benimsenmiştir. Suya erişimin uygun fiyatla gerçekleştirileceği kabul edilmiştir. Konferansta suyun ekonomik değerinin bu güne kadar benimsenmemiş olması, ekosistemin bozulmasına ve su israfına sebep olduğu ileri sürülmüştür (Öztunalı, 2002: 52).

Dublin Uluslararası Su ve Çevre Konferansında suya yönelik dört temel politika benimsenmiştir (Çınar, 2006: 57):

- ✓ Suyun ekonomik değerinin var olduğu kabul edilerek, suyun ekonomik bir mal olarak yaklaşılması gerektiği,
- ✓ Su dağıtımı ve yönetiminde katılımcı yaklaşımla tüketici ve paydaşların da katılımıyla yönetilip bütünleştirilmesi gerektiği,
- ✓ Su fiyatlandırılmasına piyasanın işleyişi ve devamı için ekonomik bir araç olarak önem verilmesi gerektiği,
- ✓ Suyun yaşam kaynağı olması göz önüne alınarak, çevre ve gelişmişliğin devamı için değeri olan kıt bir kaynak olması gerektiği belirlenmiştir.

Dublin konferansında bu politikaların uygulanabilmesi için araştırma ve çalışmalara yönelik bir takım amaçlar belirlenmiştir: Bu amaçlar, su kaynaklarının niteliksel ve niceliksel durumunu belirlemek, su yönetiminin sağlanabilmesi için bir bilgi veri tabanı oluşturmak amacıyla kanuni düzenlemeler, kurumsal yenilikler yapmak şeklinde belirlenmiştir (Torlak ve Demirel, 2009:5).

1.2.1.4. Rio Kalkınma ve Çevre Konferansı

3-4 Haziran 1992 tarihinde Brezilya’da, BM Kalkınma ve Çevre Konferansı’nın yapılması sonucu ortaya çıkan Rio Belgesi, suyun ekonomik bir mal olduğu ve ihtiyaçtan

fazla kullanıldığı gerekçesiyle fiyatlandırılması gerektiğini kabul eden ilk uluslararası belgedir (Öztunalı, 2002: 52). Rio Kalkınma ve Çevre Konferansı'ndan çıkan temel görüş, suyun ekonomik bir mal olarak belirlenmesinin çevreye duyarlı bir yönetim yaklaşımı çerçevesinde kurumsal ve yasal düzenlemelerin gerçekleştirilmesidir. Çevre duyarlılığı prensibi çerçevesinde, küresel ısınmanın yarattığı dezavantajların önüne geçebilmek amacıyla iklim değişikliği çerçeve sözleşmesi ve Kyoto Protokolü imzalanmıştır. İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesinin temel ilkeleri şu şekildedir (Doğan, 2007: 12):

- ✓ İklim değişikliğinin yarattığı olumsuz etkileri ortadan kaldırmak için yapılan önlemlerin en az maliyetle yapılması,
- ✓ İklim değişikliğinden en fazla etkilenen ülkelerin ve ihtiyaçların belirlenmesi,
- ✓ Uygulanacak tedbir ve politikaların, ülkelerin ulusal politikaları ile uyumunun sağlanması.

Rio belgesinde Gündem 21'de 18.8. maddesi: suyun ekosistemin ayrılmaz bir parçası, miktarının ve kalitesinin, kullanım niteliğini belirlediği, suyun hem sosyal hem de ekonomik bir mal olarak algılanmasına sebep olmuştur. Bu durum temel gereksinimlerin ötesinde, suyu kullananlardan uygun ücretler alınmasını sonucunu doğurmuştur (Torlak ve Demirel, 2009: 6). 18.9.d madde, su politikasının ve bu politikanın uygulanmasının, sürdürülebilir sosyal gelişme ve ekonomik büyümede katalizör görevi yapmasını sağlamak için, özellikle gelişmekte olan ülkelerde uygun kurumsal, hukuki ve mali mekanizmaları belirlemek ve güçlendirmek veya gerekirse geliştirmekten bahsedilmiştir. Bu yönüyle su ekonomik kalkınmanın önemli belirleyicisi olarak kabul edilmiştir (Öztunalı, 2002: 51). Suyun doğal bir kaynak ve insan yaşamı için önemli bir ihtiyaç olduğu durum yok sayılmıştır. Bu belgede su kaynakların yönetimi ve denetimi konusunda bütüncül yaklaşımların uygulanması, su kaynaklarının geliştirilmesi başlıkları altında Rio belgesinde suyun ticarileşmesine yönelik hükümlere yer verilmiştir (Öztunalı, 2002: 52). Gündem 21 21.Bölüm, çevresel açıdan su atıklarının ve katı atıkların yönetilmesi ile ilgilidir. Gündem 21'de su kaynaklarının yönetimi, korunması, miktar ve kalitesinin belirlenmesi, iklim değişikliklerinin etkisi gibi çalışmalar da yer almıştır (Torlak ve Demirel, 2009: 4).

1.2.1.5. Birinci Dünya Su Forumu

Birinci Dünya Su Forumu, 22-25 Mart 1997 tarihinde Fas'ın Marakeş kentinde yapılmıştır. Bu forumda ilk kez dünyada suyu düşünen bir kuruma ihtiyaç duyulduğu ortaya konulmuştur. Bu forumun sonunda bu görev DSK'ye verilmiştir. Forumda suya yönelik bir takım teşvik ve tavsiyelere vurgu yapılmıştır. Sınır aşan ve sınır oluşturan suların yönetiminde ve suyun verimli kullanımında, kamu özel ortaklığına yönelik söylemlere yer verilmiştir (Salihoglu, 2006: 43). Birinci Dünya Su Forumunda suyun ticari mal olmasına uyarılarda bulunulmuş ve su ve temizlik, ekosistemin korunması, cinsiyet eşitliği, suyun etkin kullanımı ve su yönetiminin paylaşımı gibi birçok öncelikler belirlenmiştir (Fifth World Water Forum, İİSD Reporting Services, 2009: 1). Bu forumdan sonra bir yıl arayla 1998 yılında yayınlanan Paris Deklarasyonu'nda suyun sürdürülebilir kalkınma ile ilişkisi göz önüne alınarak su sorunlarına dinamik bir şekilde, operasyonel olarak yaklaşmanın önemi anlatılmıştır (Öztunalı, 2002: 53).

1.2.1.6. İkinci Dünya Su Forumu ve Dünya Su Vizyonu Eylem Planı

Birinci Dünya Su Forumunda tamamlanan *Dünya Su Vizyonu'nun* bitirilmesinden sonra yapılan İkinci Dünya Su Forumu'nda, su vizyonunun geleceği ve eylem çerçevesi dahilinde bir çok tartışma oluşturulmuştur. Su kaynaklarının kamu ve özel mülkiyeti ile ilgili, onların gelişme potansiyeli, yönetim ve finansman modelleri, çevre, yoksulluk, sosyal, kültürel ve ekonomik kalkınma üzerindeki etkileri ile ilgili tartışmalar gerçekleştirilmiştir. Bakanlar deklarasyonunda suyun değeri, suyla ilgili olarak oluşacak risklerin yönetimi, su kaynakları paylaşımı, ekosistemlerin korunması, gıda arzı ve temel su ihtiyacını karşılamak gibi birçok temadan oluşan oturumlar gerçekleştirilmiştir.

İkinci Dünya Su Forumu 17-22 Mart 2000 tarihinde Hollanda'nın La Hey kentinde yapılmıştır. Bu forum Hollanda hükümeti tarafından mali ve örgütsel olarak güçlü bir şekilde desteklenmiştir. Bu forum su sektöründe 1990'lı yıllarda başlayan bir küresel etkinin olduğunu ortaya koymuştur. BM'nin su sektöründeki temel rolü düşmeye başlamış ve bu rol DSK, GWP gibi yeni kurumlar tarafından devralınmıştır. Bu eğilim önümüzdeki yıllarda da devam etmesi muhtemel gözükmektedir. Lahey Forumu Mar Del Plata forumundan üç önemli açıdan ayrılmaktadır (Biswas, 2003: 2):

Birincisi, hükümetler arası kuruluşların başkanları ve tüm ülkelerin bakanları tarafından La Hey forumunda çeşitli özel oturumların, enerji, su liderleri, su ve din, üst düzey kadın su liderleri, iş dünyası, Meksika için su vizyonu gibi konular dahil olmak üzere BM destekli konuşma yapmamıştır. İkincisi, forumun katılımı herkese açıktı. Üçüncüsü, Mar Del Plata tüm hükümetler tarafından kabul edilmiştir. La hey forumu adeta bir bakanlar konferansı gibidir (Biswas, 2003: 3). Dünya Su Konseyi tarafından organize edilen özel oturumlarda, su ve enerji politikaları arasındaki ilişkiyi gözden geçirilmiştir.

Lahey oturumu, diğer enerji, su bağlantıları gözden geçirmek için özel olarak organize edilmiştir. Bu forumun kamu forumu olmasını sağlayan Hollanda hükümetidir. Lahey forumundan sonra küresel su forumlarında, Ağustos ayında 2002 yılında, Güney Afrika'da, Johannesburg'da düzenlenen Sürdürülebilir Kalkınma Dünya Zirvesi'nde suya ilişkin bir mesaj göndermek için 2001 yılı Aralık ayında Berlin Tatlı Su Danışma konferansı yapılmıştır (Biswas, 2003: 4).

Bu forumda su güvenliği başlığı üzerinde yoğunlaşarak su kaynaklarının paylaşımı, suyun yönetimi ve suyun fiyatlandırılması temel konular arasında yer almıştır. Yeni bir kavram olarak ön plana çıkan, “*entegre su kaynakları yönetimi*” (ESKY) yeryüzündeki su kaynaklarının yönetimini küresel kuruluşlara bırakılmasını ve dünya suyunun bu şekilde yönetilmesini benimsemektedir (Salihoğlu, 2006: 43). ESKY, su toprak ve ilgili kaynakların koordineli gelişimi ve yönetimini amaçlayan bir politika yaklaşımı benimsemiştir. ESKY sürecinde yer altı suyu, yüzey suyu ile bağlantılı olduğu belirtilmiştir (Austria ve Hofwegen, 2006: 13).

1.2.1.6.1. Dünya Su Vizyonu Eylem Planı: Bu projenin yapılmasında temel hedef, küresel düzeyde su üzerindeki etkinliğin kurulması ve 25 yıllık süreçte suda nelerin yapılacağını belirlemektir. Su kaynaklarının yönetimi ve korunmasında birçok uygulama geliştirmek üzere su ve çevre, su ve yaşam için küresel strateji oluşturulmuştur. Dünya Su Vizyonunda, bu hedefe yönelik toplantı ve konferanslar düzenlenmiştir. Bu toplantılardan 29 Mart 2001 tarihinde Almanya'nın Postdam kentinde, 3-7 Aralık 2001 tarihinde Almanya'nın Bonn kentinde yapılan iki toplantıda üzerinde önemle durulan temel konular şunlardır (Öztunalı, 2002: 54):

- ✓ Yoksul ülkeler için su ve sağlık için iyileştirme stratejileri: Suya ulaşma ve satın alma gücü,
- ✓ Su kaynakları ve ekosistemlerin korunması: Kirlenme için alınan önlemler,
- ✓ Su kullanımını dengelemek: Beslenme için su ve doğa için su,
- ✓ Sınır ötesi sular: Kârı paylaşma ve alınan dersler,
- ✓ Seller ve Kuraklık: İklim değişikliğinin denetimi.

Dünya Su Vizyonu projesi için 1998 yılında 21 yüzyıl'da Su İçin Dünya Komisyonu kurulmuştur. Komisyonda “*Vizyon 2020*”, argümanı çerçevesinde geniş bir eylem programı hazırlanmıştır. Özel sektör yetkilileri ve 100'den fazla ülkenin hükümet temsilcileri bu konferansın katılımcılarıdır. Komisyon üyesi olan ve içme suyunda, Suez-Lyonnaise des Eaux, Vivendi Générale des eaux, Thames Water, Biwater, Saur-Bouygues ve yavru şirketleri, şişe suyu ve maden suyunda Nestle ve Danone, gazlı içeceklerde Coca-Cola, Pepsi-Cola gibi çok uluslu şirketler de karar mekanizmaları yerlerini sağlamlaştırmışlardır (Öztunalı, 2002: 55). Şirketlerin karar sürecinde yer alması suyun ticarileştirilmesi sürecinde önemli bir adımdır.

Dünya Su Vizyonu Projesinin en önemli sonucu, su kaynaklarının entegre yaklaşımla yönetilmesi olmuştur. Entegre yaklaşım, su kaynakları yönetiminde önemli rol oynayacağı kabul edilmiştir. Bunlardan birkaçı, dünya genelinde su kaynaklarını yöneten kurum ve kuruluşlarda değişiklikler ve yenilikler yapılmasını sağlamaktır. Bu değişimi gerçekleştirmek için uluslararası alanda su havzalarının işbirlikle yönetimi ve çevre ile ilişkisi dahilinde fiyatlandırılmasını sağlamak, yenilenebilir su kaynaklarını ve depolamayı artırmaktır. Bu hedefler doğrultusunda beş temel eylem belirlenmiştir (Salihoğlu, 2006: 43):

- ✓ Su kaynaklarının entegre yönetimine bütün aktörleri dahil etmek,
- ✓ Değişiklikler ve yenilikler için kamu harcamalarını artırmak,
- ✓ Su yatırımlarını artırmak ve yatırımları fonlamada kamu yerine özel sektörün fonlarını ikame etmek,
- ✓ Su hizmetlerinde fiyatlandırılmaya gidilmesi,

- ✓ Su havzalarında işbirliğini artırmak.

Eylemler suyun kamu malı olmaktan çıkarılıp, piyasa sürecine bırakılan bir ekonomik mala dönüşmesini esas almaktadır.

1.2.1.7. Üçüncü Dünya Su Forumu

Üçüncü Dünya Su Forumu, Japonya'nın Kyoto şehrinde 2003 yılında gerçekleştirilmiştir. Bu forumda suyun sürdürülebilir kalkınmadaki rolü irdelenmiş, bu bağlamda deklarasyonda su ile ilgili yapılması gereken hedefler ve eylemler belirtilmiştir. Su sektöründeki problemleri çözme, sektörler arası disiplin sağlama açısından üçüncü dünya su forumu önemlidir. Temel varsayımlar şöyledir: Önümüzdeki yıllarda su yönetim süreçleri daha karmaşık hale geleceğinden yola çıkılarak, giderek ortaya çıkan su problemleri ve onların çözümleri su sektörü ve su mesleği dışında gelişecektir. Uygulanabilir çözümler Fransa, Almanya, İngiltere veya ABD'de geçerli olabilir; fakat, Çin, Hindistan, Mısır, Meksika'da iklimsel, fiziksel, ekonomik, sosyal, çevresel, yasal ve kurumsal koşullar nedeniyle uygulanmayabilir (Biswas, 2002: 1).

Kyoto'da yapılan Üçüncü Dünya Su Forumunda IMF'in önceki yöneticilerinden olan Michael Camdessus bir rapor sunmuştur. Bu raporda benimsenen düşünceye göre, az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde su yatırımları için gerekli finansman sorununun giderilmesinde uluslararası su şirketlerinin rolüne dikkat çekmiştir. Su şirketlerince yapılacak olan yatırımlar önemli sayılmıştır. Üçüncü Dünya Su Forumuna sunulan Camdessus Raporunda, suyun dönüşen yapısının bir sonucu olan özel sektör yatırımlarının suda yaratacağı olumsuz etkilerini en aza indirecek sistemleri belirtmiş, özel sektörün suya yönelik yatırımları gerçekleştirilmesinde öncü olması gerektiği belirtilmiştir (Torlak ve Demirel, 2009: 10).

1.2.1.8. Dördüncü Dünya Su Forumu

Dünya Su Konseyi tarafından üç yılda bir yapılan Dünya Su Forumlarının dördüncüsü 2006 yılında Meksika'nın Meksiko şehrinde yapılmıştır. Kullanılabilir su konusundan en önemli ve büyük organizasyon olan, Dördüncü Dünya Su Forumu uluslararası örgütler, kuruluşlar, BM, ülkeler hükümetlerinin katılımı ile bakanlar ve üst

düzyer bürokratlarla 2006 yılında bakanlar konferansı ile başlamıştır. Dördüncü Dünya Su Forum'unun temel hedefi, BM'nin kalkınma hedeflerinden olan üye ölkelerde kullanılabilir suya erişemeyen insan sayısını 2015 yılına kadar yarı yarıya azaltmaktır (Akdoğan, 2006: 39). BM 1997-2006 yılları arası dünya genelinde dört adet su forumu düzenlemiştir. Birinci Dünya Su Forumdan, Dördüncü Dünya Su Forumuna kadar özelleştirme temel argümandı. DSK'nın başkanının aynı zamanda dünyanın en büyük su şirketlerinin başkanı olması, temel argümanı destekler nitelikte olduğunu göstermektedir (Akdoğan, 2006: 40).

Dördüncü Dünya Su Forumunda, su ekonomik bir mal olarak nitelendirilmeye başlanmış ve suyun özel sektör tarafından yönetilmesinin gerekliliği açıklanmıştır. Bu amaçla dünya genelinde su şirketleri su yönetimini özelleştirmek için kamu-özel ortaklıklarla teşvik edilmeye başlanmıştır. Bu ortaklık yapısı ile ilgili özellikle gelişmekte olan ölkelere, su yatırımı konusunda finansman sağlama sorunlarını ortadan kaldırdıkları yönünde telkinler verilmiştir. Özellikle çok uluslu su şirketlerinden Veolia su bölümünün Afrika, Orta Doğu ve Hindistan müdürü Patrice Fonladasa'ya göre, su hizmetinin kamu tarafından sağlanması konusundaki düşüncesi “*dogmatikleşmeyi durdurmak*” şeklindeki söylemleri bu durumu destekler niteliktedir (Akdoğan, 2005: 27).

Dördüncü Dünya Su Forumunda büyüme ve gelişme için su, gıda ve çevre için su, risk yönetimi, su arzı, entegre su kaynakları yönetimi, su finansmanı hedefler ve çerçeve gibi bir çok farklı konu ve oturumlar yapılmıştır. Dördüncü Dünya Su Forumu çerçevesinde, temel temalardan biri olan büyüme kalkınma için su gösterilmiş, dünya uluslarına büyümeyi sağlamak için insan, teknolojik ve finansal kaynakları su sektörünün içine sokmak gerektiği belirtilmiştir. Bu forumda öncelikli olarak ekonomik büyüme üzerinde yoğunlaşmış, Milenyum Kalkınma Hedefleri doğrultusunda yoksulluğu azaltmak için önlemler alınmıştır. Su sektörünün finansmanı için mali kaynakları artırmak gerektiği vurgulanmıştır (Austria ve Hofwegen, 2006: 3).

Herkes için su temininde hedefe ulaşmak için sürdürülebilir hizmet sunumu yerine, tesislerin inşası üzerine yoğunlaşılmalı gerektiği belirtilmiştir. Bu anlamda kurumsal, mali ve teknolojik yenilikler teşvik edilmiştir. Dördüncü Dünya Su Forumunda çıkan temel

argüman ulusal politikaların yerel ihtiyaçlara uygun bir şekilde yapılması olmuştur (Austria ve Hofwegen, 2006: 23).

1.2.1.9. Beşinci Dünya Su Forumu

Beşinci Dünya Su Forumunu 2009 yılında İstanbul'da yapılmıştır. Nüfus artışı, göç, kentleşme, iklim değişiklikleri arazi kullanımı gelecekte su kaynakları yönetimini ne şekilde etkileyecektir? Dünyadaki bu değişiklikler ile başa çıkmak için su politikaları ve eylemler geliştirilmiştir. Beşinci Dünya Su Forumu bu küresel değişikliklerin etkilerini en aza indirmek için milletler ve topluluklar için çerçeve oluşturmuştur (World Water Council [WWC], 2009: 3).

Beşinci Dünya Su Forumunda ulusal ve alt ulusal stratejiler, uluslararası uyum programları dikkate alınarak, iklim değişikliğine adaptasyon için değişkenliğin geliştirilmesi gerektiği belirtilmiştir. İklim değişikliğine karşı direnç oluşturmak için, su kaynakları yönetiminde nehir havzası kuruluşları dahil olmak üzere bölgesel, ulusal ve yerel düzeyde kapasite geliştirilmesi kararlaştırılmıştır (World Water Council, 2009: 5).

Her ülkenin suya erişimini genişletmek amacıyla gerekli faaliyetlerin ana hatlarını, uygun politikalar ile birlikte, ulusal ve alt-ulusal eylem planları yapması gerektiği bu forumda belirtilmiştir. Bu planların, uygun temizlik teknolojileri ile ilgili yönlerini, atık su toplama, arıtma ve ekonomik, sosyal ve çevresel koşullarına ve ihtiyaçlarına uygun olması gerekir. Planlar, Binyıl Kalkınma Hedefleri ve Johannesburg uygulama hedefleri programı ötesine geçerek, kısa, orta ve uzun vadeli hedefler ve zaman çizelgeleri belirtilmiştir. Ulusal ve alt ulusal planlar, bütün ekosistemlerin korunmasını dikkate almaktadır (World Water Council, 2009: 1).

1.2.1.10. Altıncı Dünya Su Forumu

Suyun niteliğinin ve yapısının tartışıldığı su forumlarının altıncısı 12-17 Mart 2012 tarihinde Fransa'nın Marsilya şehrinde gerçekleştirilmiştir. Altıncı Dünya Su Forumunda üç yılda bir düzenlenen su forumlarında olduğu gibi, çok sayıda ülkeden katılımcılar yer almıştır. Altıncı dünya su forumunda küresel düzeyde gelişen su sorunlarını, öneriler çerçevesinde değerlendirerek katılımcıların sunduğu çözümler doğrultusunda dünya ile

paylaşmak ele alınmıştır. Suyun etkileşim içinde olduğu alanlar üzerinde talimatlar ve öncelikler belirlenmiştir. Herkesin refahını sağlamak, ekonomik kalkınmaya katkıda bulunmak, ekolojik doğayı korumak ve başarı için şartlar forumun dört temel argümanıdır (<http://www.worldwaterforum6.org/en/commissions/thematic/> 01.05.2012).

Forumda herkesin refahını sağlanmasında belirlenen amaçlar şu şekilde sıralanmıştır: Suyun bir insan hakkı olduğu ve dolayısıyla herkesin suya erişiminin garanti altına alınması gerektiği, içme suyunun insan hakkı olduğu ilkesinden hareketle suyun kalitesi, erişilebilirliği, kullanılabilirliğinin sağlanmasında ülkelerin su uygulamalarında politikalar belirlenmesi şeklindedir. Herkesin temizlik hizmetlerinden yararlandırılmasını sağlamada temizliğin insan hakkı olduğunu açıklığa kavuşturmak ve bu amaçla özellikle kırsal ve kentsel alanlardaki temizlik hizmetlerindeki farklılığı ortadan kaldırmak için yerel yönetimlerde kapsamlı bir stratejik eylem planları yapılması belirtilmiştir. 2015 yılına kadar 30 ülkede, 2018 yılına kadar 50 ülkede temizlik ve gıda güvenliğinin sağlanması için su güvenliği yaklaşımı çerçevesinde suyun yönetimi ve kullanımı koordine edilmesi gerektiği ifade edilmiştir ([http://www.worldwaterforum6.org/fileadmin/user/pdf/Thematic targets EN.pdf](http://www.worldwaterforum6.org/fileadmin/user/pdf/Thematic_targets_EN.pdf) 01.05.2012).

Su ile ilişkili riskleri ve krizleri önlemek ve çözümünü gerçekleştirmede, afet risklerinin azaltılması için erken uyarı sistemleri, hazırlık planları, felaketin yarattığı ekonomik kayıpları azaltmada ulusal politikalar belirlenmiştir. Suyun paylaşımında barış ve işbirliği ortamının sağlanması, sınır aşan suyu finanse etmek için sürdürülebilir finansman mekanizmaları, sınır aşan sularla ilgili ikili ve çok taraflı anlaşmalar, sözleşmeler devlet uygulamalarının düzenlenmesi ile ilgili mekanizmalar gerçekleştirilmesi gerektiği savunulmuştur.

Ekonomik gelişime katkının sağlanmasında, ESKY ile çeşitli kullanımların bütünleşmesini sağlamada, sağlık, çevre, kaynaklar, hidrolik su değerlendirmesi gibi çoklu kaynakları yönetmek için ESKY'ye geçilmesi, suyun optimal kullanımı ile gıda güvenliğini sağlanması, tarımsal sulamanın gerçekleştirilmesi, verimliliğin sağlanması, maliyetlerin düşürülmesi için su depolarının kapasitesini artırılması gerektiği önemle belirtilmiştir. Bu bağlamda 2015 yılına kadar gıda arzını arttırmak için stratejik su politika uygulamaları yapılması hedeflenmiştir. Su ve enerji bütünleşmesinde, su için enerji ve

enerji için su ihtiyacı çerçevesinde su ve enerji politika yapıcıları arasında bağlantı kurmak hedeflenmiştir. Ekosistem hizmetleri ve yeşil büyümeye teşvik için ekosistemin sürdürülebilirliği için eko verimli teknolojiler gerçekleştirmek temel amaçlar olarak forumda dile getirilmiştir (<http://www.worldwaterforum6.org/en/commissions/thematic/> 01.05.2012).

Doğanın korunmasında su kaynaklarının ve ekosistemin kalitesinin iyileştirilmesi, su üzerindeki insan faaliyetlerinin baskılarının ayarlanması, yemek atıklarının yarattığı su kirliliği üzerinde stratejiler belirlenmesi, küresel iklim değişikliği ile başa çıkmak, iklim değişikliklerin etkilerinin belirsizliğinden üstesinden gelmek için su yönetiminin geliştirilmesi, önceliklerin belirlenmesinde İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi ile diğer ilgili kuruluşlarla işbirliğinin sağlanmasını hedef alınmıştır. Bütün bunların gerçekleştirilmesinde başarıya ulaşmanın üç şartı Marsilya'daki su forumunda şu şekilde belirlenmiştir (<http://www.worldwaterforum6.org/en/commissions/thematic/> 01.05.2012):

- ✓ İyi yönetim,
- ✓ Herkes için su erişimi finanse edilmeli,
- ✓ Çevrenin var olması sağlanmalı.

Bu forumları oluşturan DSK 50 farklı ülkeden 300 üyeden oluşmaktadır. Bu konsey BM tarafından suya yönelik sorunları çözmek için görevlendirilmemiş olmasına karşın, hükümet yetkilileri, devlet kurumları, meslek ve çıkar örgütleri ve BM bu forumlara katılmaktadır. Bu forumların yaptırımı, anlaşmalar yerine girişimlerle kendini göstermesi olmuştur.

Su forumları hem politik, hem de ekonomik nitelik taşımaktadır. Gelişmiş ülkelerin özel su şirketleri bu forumların önemli katılımcıları olması ve gelişmekte olan ülkelerin gelişmiş ülkelere su hizmetleri konusunda kredi ve yardımlar alması suyun ticarileşmesinde ve ekonomik mal olarak değerlendirilmesinde su forumları önemli rol üstlenmektedirler.

1.2.2. Su Piyasasındaki Tekelleşmenin Olumsuzlukları

Su forumları, su piyasasında uluslar arası su şirketlerinin hakimiyetini güçlendirici eğilimler ortaya çıkarmış ve küresel rekabet koşullarını hazırlamıştır. Su piyasasındaki nispeten küçük aktörler büyük aktörlerin tüm dünyada hareket etmeleri nedeniyle ortaklık sürecine zorlanmıştır. Bu durum su piyasasında tekelleşme eğilimlerini ortaya çıkarmıştır.

1.2.2.1. Ekonomik Açıdan Olumsuzluklar

Küresel sermayenin yönlendirdiği su özelleştirmeleri ülkelerde kısa dönemde avantajlı sayılmıştır. Fakat, bazı dezavantajları etkisini uzun dönemde göstermiştir. Özel sektörün temel hedefi karını maksimize etmektir. Bu yüzden, su özelleştirmelerindeki firmalar tarafından su kaynaklarının devamlılığı göz ardı edilmiştir. Firmaların rekabeti de, su kaynaklarının yanlış kullanımı sonucunda kirlenmesine neden olmuştur (Minibaş, 2009: 29).

Su hizmetlerinin özelleştirilmesinin bir sonucu olarak, su kaynaklarının yönetimine sahip olan özel firmalar kiralama ve dağıtımda aşırı derecede rekabetle birlikte firmalar el değiştirmekte ve bu yüzden tekelleşmeye sebebiyet vermektedir. Su birçok sektörde önemli bir üretim kaynağı olarak sayılmaktadır. Özellikle, tarım sektöründe önemli bir faktördür. Tarımdaki su ihtiyacının piyasa fiyatları düzeyinde oluşması tarımdaki maliyetleri artırmaktadır.

1.2.2.2. Sosyal Açıdan Olumsuzluklar

1990'lı yıllardan önce su kamusal ve tüketiminde herkesin eşit olarak yararlandığı bir hak olarak sayılmaktaydı. 1990'lı yıllar su özelleştirmelerinde önemli bir dönüm noktasıdır. Temiz ve kullanılabilir sudan faydalanma bir insani hak iken, fiyatını karşılayabilenin hakkına dönüşmektedir. Su kaynakları piyasalaştırılmakta, su tüketicileri artık suyu satan firmaların müşterisi olmaktadır.

Suyun fiyatlandırılıp piyasalaştırılmasına birçok sebep gösterilmektedir. Suyun kullanımında kamunun israfa yol açtığı ve suya ilişkin yatırımlar gerçekleştirilmede finansman ihtiyacını gidermek için suyun fiyatlandırılması gerektiği ve su kaynaklarının

yönetimi ve korunmasında özel mülkiyete geçirilmesi gerektiği ifade edilmektedir. İnsan yaşamı için hayati önemde olan ve insan hakkı olarak değerlendirilen suya erişim mülkiyet değişmesiyle güçleşecektir. Yani, sudan faydalananlar açısından insani hak kavramı, yaşam ve sağlık hakkını kapsamaktadır. Dolayısıyla suyun fiyatlandırılması ile sağlık hakkını da ortadan kaldırmaktadır. Temiz suyun fiyatını ödeyebilenler bu hakka sahip olmaktadır. Suyun tüketiminde fiyatlar üzerinde firmalar etkin olduğu için, su kullanıcılar için su maliyetleri artmakta ve bu maliyete katlanamayanlar ise sağlık hakkını kaybetmektedir (Minibaş, 2009: 29).

1.3. Kamu ve Özel Sektör Su Hizmetlerinin Verimliliklerinin Karşılaştırılması

Kamu ve özel sektör tarafından sunulan birçok kamu hizmetinde, özel sektörün kamudan daha verimli olduğu kabul edilmiştir. Özel şirketlerin hizmet anlayışı gösterdikleri performansla değerlendirilmiş ve bu çerçevede hizmet performansında kamudan üstün olduğu kabul edilmiştir. Diğer taraftan, siyasilerde bu durumu mevcut dönemdeki piyasaların iyimserliğine ve kendi başarılarına bağlamıştır. Özel sektöre dair ortaya çıkan bu iyimser tablo nedeniyle, özel sektör işletmeciliği daima istenilen bir hedef olarak ortaya çıkmaktadır. Buna karşın; eldeki veriler, performans ve verimliliğe ilişkin prensiplerde kamu ve özel sektör işletmeciliği arasından çok fazla fark olmadığı görülmüştür (Hall ve Lobina, 2005: 2).

IMF ve DB (2004), yayınladığı bir belgeye göre, kamu ve özel ortaklığına dikkat çekmektedir. Bir hizmetin sunulabilmesinde eldeki kaynaklar yetersiz geldiği takdirde borçlanmaya başvurulmaktadır. Yapılan değerlendirmelerde kamunun borçlanma maliyetinin, özel sektörün borçlanma maliyetinden düşük olduğu ortaya çıkmıştır. Buradaki önemli nokta, özel sektörün verimlilik artışlarının daha yüksek borçlanma maliyetini karşılayıp karşılamadığıdır. Bu belgeden çıkan sonuç ise, kamu özel ortaklığı şeklinde yapılan kamu hizmetlerinin, daha önce sadece kamu tarafından gerçekleştirilmiş olan hizmetlerden daha verimli olduğuna dair bir durumla karşılaşılmamış olmasıdır (Hall ve Lobina, 2005: 2).

1.3.1. Kamu ve Özel Su İşletmelerinin Karşılıklı Performansı

Kamu ve özel sektör su hizmetlerinde işletmelerin performansının karşılaştırılmasında birçok çalışma yapılmıştır. Su hizmetlerinin kamu tarafından sunulmasından kaynaklı verimsizliği kanıtlanamamıştır. 2005 yılında, DB raporunda su sektörünün verimliliğine dair ekonometrik veriler incelenmiştir. Kamu ve özel sektör arasındaki verimliliği saptamada mülkiyet kavramı önemli gözükse de, kamu hizmeti veren kurumlarda mülkiyetin kime ait olduğu önemli değildir. Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin verileri incelendiğinde, kamu ve özel sektör hizmet sunucuları arasında pek fark bulunamamıştır (Hall ve Lobina, 2005: 3).

Özel sektör su hizmetlerinin verimliliğinin incelendiği bir başka çalışmada, 24 karşılaştırmalı çalışmanın yarısında özel sektörün daha verimli, yedi tanesinde bir fark olmadığı, beş tanesinde ise kamu sektörünün daha verimli olduğunu saptamışlardır. Fakat, bu çalışmalarda sadece iki tanesi su sektörünü inceliyordu. Dolayısıyla su sektöründe özel sektörün daha verimli olduğunu kabul etmek doğru bir değerlendirme olmayacaktır. ABD’de özel sektör verimliliğini kabul eden çalışma sadece iki örneğe dayandırılmışken, kamu sektörünün verimliliğini kabul eden çalışma ise 214 örneğe dayandırılmıştır. Kamu ve özel sektör arasında su hizmetleri verimliliği konusunda yapılan 52 çalışmanın 32’sinde kamunun özel sektörden daha verimli olduğu, 15 çalışmada kamu ve özel sektör arası pek bir fark olmadığı, 5’inde ise su hizmetlerinin kamunun mülkiyetinde daha verimli olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Shirley ve Walsh, 2000: 51).

Brookings Enstitüsü (2004), tarafından yayınlanan önemli bir diğer çalışmada, Arjantin, Bolivya ve Brezilya’da su ve kanalizasyon bağlantılarını incelenmiştir. Bu çalışma kamu sektörü ve özel sektörün etkin olduğu şehirleri incelemiştir. Bu çalışmanın sonucunda özelleştirmelerle bağlantı miktarında artışlar görünmüş; fakat, bu artışın su hizmetlerini kamuda koruyan şehirlerle eşit durumda olduğu gözlemlenmiştir. Brezilya’da, yine kanalizasyon firmaları konusunda iki sektör arasında, verimlilik konusunda pek farkın bulunmadığı başka bir araştırma tespit edilmiştir. Şili’de yapılan bir başka çalışmada, özel firmaların yatırımları kamuya göre daha fazla artırdığı görülmüştür. Fakat, buna karşın fiyatların da arttığı ve sızıntı, kaçak su kullanımı problemleri ile mücadele konusunda kamu işletmelerinden daha kötü oldukları görülmüştür (Hall ve Lobina, 2005: 4).

2004 yılında yayınlanan bir başka çalışmada Kirkpatrick'in editörlüğünde, Afrika'daki su özelleştirmeleri hizmetin kalitesizliği ve yoksullara su bağlantısı yapılamaması gibi olumsuz sonuçlar ortaya çıktığı görülmüştür. Ayrıca, 110 su işletmesinin 14'ü özel olmasına karşın maliyetler açısından pek bir fark bulunamamıştır (Kirkpatrick ve diğerleri, 2004: 9). Buna karşın, 2002 yılında yapılan bir çalışmada, özel firmaların daha verimli olduğu sonucuna varılmış olsa da suyun üretim, dağıtım ve su verimliliğini sağlamada özel sektörün etkin olmadığı gözlemlenmiştir. Burada dikkat çekilmesi gereken iki nokta vardır. Birincisi bu çalışmada sadece iki özel firma vardı, ikincisi bulunan verimlilik farkı kurumun kalitesinden kaynaklanan bir fark olduğu görülmüştür (Estache ve Kouassi, 2002: 17).

Asya'da da Asya Kalkınma Bankası, 2004 yılında 18 şehri incelemiştir. Asya'da iki şehir olan Manila ve Cakarta'da su hizmetleri taşeronlar aracılığıyla verilmektedir. Bu taşeronların su hizmetinin verdirilmesinde yatırım, sızıntı ve daha birçok konuda kamudan daha başarısız oldukları gözlemlenmiştir (Hall ve Lobina, 2005: 4):

- ✓ Manila ve Cakarta'da akarsu bağlantısına sahip evlerin oranı bütün şehirlere göre daha az,
- ✓ Manila ve Cakarta'da kanalizasyon bağlantıları bütün şehirlere göre daha az,
- ✓ Manila ve Cakarta'da sabit sermaye yatırımı, (bağlantı başına ABD doları) ortalama kişi başına geliri daha düşük ülkelerde bulunan Delhi ve Dhaka gibi şehirlerin gerisinde kalmakta,
- ✓ Gelir getirmeyen su, sızıntı ve kaçak kullanım konusunda Manila en kötü, Cakarta'da dördüncü kötü performansı sergileyen şehirlerdir.

Fiyat seviyesi, bağlantı bedeli, 24 saat boyunca su sağlanması, suyun tüketiciye maliyeti, birim maliyet, gelirlerin giderleri karşılama oranı düzeyinde altı değişkende ortalama bir performans söz konusudur. Özel sektör firmalarının olduğu şehirler para toplama verimliliği ve bağlantı başına çalışanların sayısını azaltmasında iyi performans göstermiştir (Topçu, 2002: 26).

Kamboçya şehirlerini ele alan başka bir çalışma da, tüketici memnuniyeti ve hizmet sürekliliği göstergelerinin özel firmaların bulunduğu yerlerde daha yüksek olduğu

gözlemlenmiştir. Fakat bu şehirlerde birim fiyatlar su hizmetinin kamu tarafından verildiği yerlere göre daha yüksektir. ABD’de hane başı su harcamaları ve işletmelerin kamusal düzene uyma oranını incelemiştir. Bölge oranı, şehirleşme miktarı, su kaynağı, bölge geliri, coğrafyadan kaynaklanan sabit etkiler ve yıl gibi göstergelerle incelendiğinde kamu ve özel sektör arasında çok az bir fark söz konusudur (Hall ve Lobina, 2005: 5).

Yapılan çalışmalar ve araştırmalar sonucunda, gelişmişlik düzeyi farklı birçok ülkede kamu ve özel sektör su işletmelerinin performansları karşılaştırıldığında, suyun kamuda olmasından kaynaklı verimsizliği belirlenememiştir. Su hizmetlerinin özelleştirilmesine dayanak olarak sunulan kamunun verimsizliği ve özel sektörün verimliliği iddiası da etkinliğini kaybetmiştir (Çevre Mühendisleri Raporu, 2008: 3).

1.3.2. Su Hizmetlerinin Kamu Kuruluşlarınca Yapıldığı Ülkeler

Su yönetimi ve su hizmetinin verdirilmesinin kamusal hizmet olarak kabul edildiği ülkelerde, bu hizmet kamu işletmeleri tarafından verilmektedir. Kamuya ait işletmeler, kamunun ortak kullanım alanı olduğu için ortak mülkiyete aittir. Su yönetiminde ve hizmetinin sunumunda kar yerine sosyal fayda ilkesi geçerli olmaktadır. Dolayısıyla suyun tüketiciye ulaştırılması için gerekli olan yatırımlar, bakım ve onarıma yönelik harcamalar ve su hizmeti için çalışanların ücretleri suyun fiyatlandırılmasına sebep olan temel unsurlardır (Minibaş, 2007: 17).

Su hizmetlerinde kamunun yönetiminde olduğu ülkelerde, kamu yönetimi suyun fiyatının belirlenmesinde etkinliğini daima korumalı, su kaynaklarının yönetiminde mülkiyet kamuya ait olmalı, suyun kullanıcıya ulaştırılması kamu tarafından sağlanmalıdır. Kamu yönetimi yaklaşımında, suyu piyasalaştıracak her türlü ticari eğilimlere engel olunmalı ve su yönetiminde etkin olacak özel sektör su şirketlerinin girmesine engel olunmalıdır (Çınar, 2006: 54).

1.3.3. Hizmette Aksama ve Ardından Gelen Özelleştirmeler

Su gibi yaşamsal öneme sahip hizmetlerin özelleştirilmesi, iki küresel aktör olan IMF ve DB’nin direktifleri doğrultusunda yapılmaktadır. Yapılan antlaşmalardaki desteklerle özelleştirmeler yürütülmektedir. IMF, ülke yöneticilerine devletin ekonomik

düzendeki payının küçültülmesini istemektedir. Böylece, devlet bütçesinden belediyelere ayrılan fonlar da kısılmaktadır. Belediyeler de finansman kaynağı sağlamak için, hem kredi kullanımını arttırmakta, hem de özel sektörün işleyişi ile çalışmaya başlamaktadır. Piyasada kredi bulamayanlar ise, ellerindeki su kaynaklarını özel sektöre devrederek, paravan şirketler ve taşeronlar aracılığıyla özelleştirme sürecine geçilmektedir (Minibaş, 2007: 5).

Türkiye’de ve dünya genelinde, su varlığı ve yönetimi kamunun mülkiyetindedir. Su işletmeciliği birçok yerde kısmi olarak özelleştirilmektedir. Bu özelleştirmeler istasyon ve sayaç tamir bakım, sayaç okuma şeklinde kendini göstermektedir. Bu şekilde yürütülen özelleştirme sürecini Türkiye’den bir örnekle açıklamak gerekirse; tarımda su kullanım hizmetlerinde 1993 yılından itibaren sulamaya yönelik birliklerin kooperatiflere devri yapılmıştır. Kooperatiflerin mevcut donanımı ve teknik yapısı sulama hizmetini vermede yetersiz kalmıştır. Bu durumun bir sonucu olarak hizmetin verilmesinde bir takım eksiklikler meydana gelmiştir. Yaratılan bu sonuca çözüm olarak da, bu hizmetlerin özelleştirilmesi ve çok uluslu su şirketlerine geçmesi gerektiği sunulmuştur (Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliği [TMMOB], 2009: 28). Bu durumda, hizmetin piyasalaşma süreci bilinçli olarak yaratıldığı anlaşılmaktadır.

1.3.4. Su Özelleştirmelerinin Dünya’da ve Türkiye’de Çarpıcı Örnekleri

Uluslararası aktörlerden sayılan DB, BM ve uluslararası su şirketleri gibi kurumların tavsiyeleri ile birlikte su dağıtımı özelleştirilmektedir. Yapılan özelleştirmeler de, tasarruf ve suyun etkin kullanımı gibi açıklamalarla desteklenmektedir. Su özelleştirmelerinde ancak şu konunun üzerinde önemle durmak gerekmektedir: *Özelleştirmelerin temel hedefi, suda tasarruf sağlayarak etkinliği sağlamak mı yoksa başka hedefleri mi vardır?* Bunu anlayabilmek için özellikle az gelişmiş ülkelerde yapılan su özelleştirmelerin son durumuna bakmak gerekmektedir (Kılıç, 2008: 181).

DB tarafından yürütülen su politikası çerçevesinde su özelleştirmeleri birçok bölgede yapılmaktadır. Suya yönelik belirlenen politikada, kamu yönetimi küçültülürken, özel sektörün büyütülmesi hedeflenmektedir. Asya, Avrupa, Afrika, Latin Amerika ve Orta Doğu ülkelerinin pek çok bölümünde verilen kredilerin karşılığında su özelleştirmeleri

yapılmıştır. Ayrıca verilen kredilerle, su sektörünün özelleştirilmesinin önündeki kanuni ve kurumsal engellerin kaldırılması için hukuki yapılanmanın finansmanını sağlamaktadır. Özelleştirme amaçlı krediler, toplam kredi miktarının % 80'ine tekabül ederken, sadece % 20'lik kısmı sübvansiyon amaçlıdır (Çınar, 2006: 65). Ancak bu özelleştirmeler olumsuz sonuçlar doğurmaktadır. Suyun kamusalının göz ardı edilip ticari bir metaya dönüştürülmesi ve fiyatlandırılması, suya erişemeyen yoksul kesimin aleyhine işlemektedir.

Su özelleştirmesinde, Şili küresel finans kuruluşları tarafından gerçekleştirilen özelleştirmeler en çarpıcı örnek olarak gösterilmektedir. Şili'de, kamu yönetiminde olan su şirketlerinin özelleştirilmesine 1998 yılı sonlarında başlanmıştır. Özelleştirmelere gerekçe olarak, atık içme suyunu işleyecek yeterli mali kaynak olmaması belirtilmiştir. 1981 su yasası ile birlikte su kullanımı arazi mülkiyetinden ayrılmış ve bir mal gibi alınıp satılmaya başlanılmıştır. Su kullanım hakkına sahip olanlar, suyu istedikleri miktar ve fiyattan satmaktadırlar. Şili'de su özelleştirmeleri yapıldığı andan beri su fiyatları sürekli artmıştır. Bütün bu olumsuzluklar sonucunda 2000 yılında suyun özelleştirilmesine karşı olanlar tarafından, Şili hükümetine bu özelleştirmeleri yeniden incelenmesi gerektiği yönünde tepkiler ortaya çıkmıştır. Şili hükümeti çözüm olarak su şirketlerinin tamamen satılması yerine, imtiyaz sözleşmeleri yapılmasına karar vermiştir. Şili'de ortaya çıkan bu sonuçlar Şili'nin özelleştirmede başarılı bir örnek olduğunu doğrulamamaktadır (Akdoğan, 2006: 26).

Su özelleştirmesinde en başarısız örnek Bolivya'dır. Bolivya'da, su dağıtım hizmetinin satılmasıyla başlayan özelleştirme süreci, su fiyatlarının arttırılmasıyla devam etmiştir. Özellikle, Cochabamba kentinde halkı hükümetle karşı karşıya getiren çatışmalar yaşanmıştır. Halkın çatışma seviyesindeki bu tepkisinin temelinde, insan yaşamı için hayati öneme sahip olan suyun küresel güçlerin eline geçmesi yer almaktadır. Su gibi birçok kamu hizmetleri verimsizlikle nitelendirilip özelleştirilmekte, vatandaşlar da bu hizmet için daha fazla bedel ödeyip kullanmak durumunda kalmaktadır. Bu bedeli ödeme gücü olmayanların da, sağlıksız yollardan su ihtiyaçlarını gidermesi ise insan sağlığını ve hayatını tehdit etmektedir. Bu yüzden Bolivya hükümeti su özelleştirmelerinden vazgeçmek zorunda kalmıştır (Kılıç, 2008: 182).

Meksika’da, 1990’lı yıllardan itibaren su özel sektöre devredilmiş ve yasalar dahi değiştirilmiştir. Başlangıçta su ve kanalizasyon yerel yönetimlere devredilmiş, ve daha sonra Meksika suyunun % 20’si on yıl içinde özelleştirilmiştir. Meksika’da gerçekleştirilen su özelleştirmelerinde Fransız, İngiliz ve İspanyol su şirketlerinin ağırlıkta olduğu görülmüştür (Bulut, 2008: 64). Uruguay’ın Maldonada ve Porto Rico’da, su hizmetlerinin özelleştirilmesi su tarifelerini artırmaları ile sonuçlanmıştır. Uruguay halkı hükümete baskılarının etkisiyle 2004 yılında referanduma gidilmeyi sağlamıştır. Referandumla birlikte su insan hakkı sayılmış ve anayasada güvence altına alınmıştır (Atılğan, 2009: 61).

Hollanda gibi diğer pek çok Avrupa ülkeleri kendi ülkelerinde su özelleştirmelerini yasaklamıştır. Bu durum, küresel su politikalarını gerçekleştirmek için az gelişmiş ülkeleri pazar olarak kullanmakta olduğunu göstermektedir (Torlak ve Demirel, 2009: 16). Suyun özelleştirildiği bir başka ülke Peru’dur. Peru nüfusunun % 40’lık diliminin 2 dolardan daha az kişi başına düşen günlük geliri olduğu yoksul ülkeler arasındadır. Dolayısıyla, su özelleştirmeleri sonucu, su fiyatlarının halkın alım gücünün üzerine çıktığından, Peru halkı su ile diğer ihtiyaçları arasında bir tercih yapmak zorunda kalmıştır (Bulut, 2008: 65).

Halkın tepkisine neden olan bir başka su özelleştirmeleri Güney Afrika Cumhuriyetinde yaşanmıştır. Güney Afrika yasalarında su hakkına yer verilmesine karşın, 2003 yılında su özelleştirmelerine yönelik yeni stratejiler belirlenmiştir. Fransız su şirketi Suez ile Güney Afrika hükümeti bir sözleşme yapmıştır. Yapılan bu sözleşmede su kullanımı yoksul, zengin kesim diye ayrılmaktadır. Zengin kesime suyu sınırsız kullanma imkanı tanınırken, yoksul kesimler içinse suyun saklanmasına yönelik hedef ve amaçlar belirlenmiştir. Su abonelerine kontrollü sayaç uygulamasıyla, parası olana sudan faydalanma imkanını sağlamıştır. Parası olmayan fakir halk ise, suya erişemeyince özelleştirmelere karşı mücadeleler vermiştir (TMMOB, 2009: 67).

Türkiye’de de küreselleşme ile birlikte su hizmetlerinde neoliberal politikalar uygulanmaya başlamıştır. Bu amaç doğrultusunda su politikalarının değişiminin önündeki yasal engelleri kaldırmak için birçok düzenleme yapılmıştır. Bu düzenlemelerin en geniş kapsamlı olanı 26.05.2004 tarih ve 5177 sayılı, Maden Kanunu ve Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına İlişkin kanundur. Bu yasayla havza yönetimi ile kamunun su üzerindeki kullanma ve kontrol gücü sonlandırılmıştır (Günaydın, 2009: 44).

Türkiye’de su hizmetlerinin özel su şirketlerine devri uluslararası sistemde öncü olan birçok uluslararası kuruluşların denetiminde yapılmaktadır. Küresel açıdan özelleştirme yapılmış ve yapılmakta olan ülkelerde aynı kuruluşlar ve şirketler görülmektedir. Türkiye’de, su özelleştirmeleri dolaylı yollardan kamuoyuna bildirilmeden yapılmaya devam etmektedir. Başlangıçta suda özelleştirmeler hidroelektrik santraller ile kendini göstermiş ve halkın tepkisiyle çatışmalar yaşanmıştır. HES’lerle başlatılan özelleştirme hareketleri süreci Türkiye’de birçok şehirde yapılmaya devam etmektedir.

İzmir Çeşme’de, Çeşme-Alaçatı Su ve Kanalizasyon Projesi’nin finansmanında DB’den 13.1 milyon dolarlık kredi alınmış, karşılığında ise hizmet işletmeciliğinin devri için anlaşma yapılmıştır. Bu anlaşma Çeşme ve Alaçatı Çevre Koruma Altyapı Tesisleri Yapma ve İşletme Birliği ile DB arasında 8 Mayıs 1998 tarihinde imzalanmıştır. Bu anlaşma, aynı zamanda Türkiye’ye de yükümlülük getirmiştir. ÇALBİR ile DB arasındaki anlaşma şartları yerine getirilmemesi durumunda Türkiye sorumluluğu karşılamayı taahhüt etmiştir. Ayrıca verilen kredilerin önemli bir kısmı hizmetin özelleştirilmesine ayrılmıştır. ÇALBİR, on yıl süresince Fransız şirketi ve Türk şirketi ortaklığında konsorsiyum yapılmıştır. Su temini ve atık su sisteminde, özelleştirme ile beraber geç kalan yatırımlar, artan su fiyatları ve işletme maliyetleri gibi bir çok olumsuzluklar ortaya çıkmıştır (TMMOB, 2009: 62).

Kütahya’da su özelleştirilmesi kapsamında içme suyu, arıtma tesisleri, içme suyu hatları, derelerin ıslahı, su baskını yaşanan yerlerdeki rehabilitasyon bu kapsam dahilinde kabul edilmiştir. Su kaynaklarının korunması, geliştirilmesi, suların arıtılması ve niteliğinin artırılması yapılan özelleştirmelerin temel hedefleridir. Kütahya Belediye Başkanı, yapılan özelleştirmeleri savunarak bu konuda halkın endişe duymasının yersiz olduğunu belirterek, bunun bir imtiyaz modeli olduğunu açıklamıştır. Bu özelleştirmelerin temel amacının “35 yıl boyunca su hizmetlerinin devamını sağlamaktır” diye sözlerine devam eden Kütahya belediye Başkanı, “Şu anda 617 kilo metre içme suyu hattımız var. 200 kilometresini biz yaptık. 120 kilometresini de öz kaynaklarımızdan yaptığımızda geri kalan kısımların yenilenmesi, ayrıca 19 köyün mahalle olmasıyla meydana çıkan yeni ihtiyaçlar, gelecekte hiçbir kişiye bağlı kalmaksızın planlama yapmayı gerektirmektedir.” diye konuştu (Ey, 2007, <http://www.haberler.com/kutahya-da-icme-suyunun-ozellestirilmesi-haberi/>).

Günümüzde sudan ekonomik faydalanma amacı gün geçtikçe artmaktadır. Su özelleştirmelerinin suyu bir insan hakkı olarak değerlendiren bir süreçten, bedelini ödeyenlerin faydalanabildiği bir sürece doğru taşıdığı, ve tüm ülkelerde benzer sürecin yaşandığı ifade edilebilir. Barajların son beş yılda dünyanın bir çok ülkesinde hızlı bir şekilde kurulmasının nedeni, artan sermayenin yatırım alanları aramasından kaynaklanmaktadır. Türkiye’de de 2000 kadar baraj ve HES kurulması bu durumla ilişkilidir. Türkiye’de 2007 yılında GAP’ın bir parçası olarak, Ilisu baraj projesi Ilisu konsorsiyumu ile Almanya, Avusturya, İsviçre hükümetine kredi teminatı yüzünden görüşmeler yapılmıştır. Baraj maliyetinin başlangıçta 1.8 milyar Euro olarak belirlenmesine karşın, 2009 yılında 1.1 milyar Euro’ya projelendirilmiştir. Baraj ve HES’ler yapıldıktan sonra altyapı yatırımları, yeniden yerleşim ve kamulaştırma, maliyetin dışında gösterilmeye çalışılmıştır (Ayboğa, 2010: 39).

İKİNCİ BÖLÜM

2. SU YÖNETİMİ, SU HUKUKU EKSENİNDE SUYUN MÜLKİYETİNDE YAŞANAN GELİŞMELERİN DEĞERLENDİRİLMESİ

2.1. Su Yönetimi ve Kullanımı

Dünya’da su kıtlığı ve kıtlık dışında suya ilişkin birçok sorun su yönetiminden kaynaklanmaktadır. Çünkü, su kaynaklarının sürdürülebilir yönetimi uzun dönemli ekonomik kalkınma ve büyüme için önemli sayılmaktadır. Türkiye gibi gelişmekte olan ülkeler su kaynakları bakımından potansiyeli yüksek kabul edilmektedir. Fakat, mevcut kaynaklar ihtiyaçlar temelinde değerlendirildiğinde bu iki durum çelişmektedir (Burak ve Diğerleri, 1997: 1). BM verilerine göre, Türkiye kişi başına kullanılabilir su bakımından değerlendirmeye alınan 182 ülke arasından 103. sırada olduğu görülmektedir (TÜSİAD, 2008: 5).

Birleşmiş Milletler’in Milenyum Zirvesi’ndeki Bin Yıl Kalkınma Hedeflerinden olan 9. hedefte, kalkınmanın sürdürülebilirliği için belirlenen temel ilkelerin, ülke politika ve programları ile uyumunu sağlamak ve çevresel kaynakların tükenişini engellemek yer almaktadır. Yine bu zirvedeki 10. hedefte, 2015 yılına kadar temiz içme suyuna ve temizlik hizmetine erişemeyen nüfusun oranını yarı yarıya indirmek yer almaktadır (Evsahibioğlu ve diğerleri, 2010: 120). Bu iki hedefte ekonomik kalkınmanın sürekliliği ve suya erişilmenin sağlanmasının suyun yönetiminden geçtiği kabul edilmiştir.

21. yüzyılda su kaynaklarının verimli ve etkin bir şekilde yönetilememesi, hizmetinin kalitesizliği ve bu bağlamda ortaya çıkan insan sağlığı için negatif dışsallıklar, bütün bu olumsuzluklara çözümler getirilememesi, su hizmetlerinin kamu tarafından sağlanmasının sonucu oluşan faydanın maliyetlerden düşük çıkması, su için altyapı yatırımlarının zamanında yerine getirilememesi, düşük fiyatlar yüzünden suyun

israfi gibi birçok sorunun suyun kötü yönetimi ve kullanımı yüzünden ortaya çıktığı varsayılmaktadır (TÜSİAD, 2008: 3).

2.1.1. Su Kaynakları Yönetiminin Genel Tanımı ve Önemi

Su yönetimi teknik olarak tanımlandığında; su kaynaklarının düzenli plan ve program çerçevesinde geliştirilmesi, dağıtılması ve kullanılmasını kapsamaktadır. Su kaynaklarının geliştirilmesi; su dağıtımını düzenleyen kurallar, kullanıcılar ve suyun fiyatlandırılması için gerekli yasal düzenlemelerden oluşmaktadır. Su yönetimi su politikaları açısından tanımlandığında ise; adaletli gelir dağılımının gerçekleştirilmesi, gıda ve enerji güvenliğinin temini, temiz bir çevre ve ekosistemlerin korunması, ekonomik büyümeyi kolaylaştırması gibi hedefleri kapsamaktadır (Evsahibioglu ve diğeri, 2010: 121).

Su kaynakları yönetimi, kapsamı açısından içine birçok faktör eklendiği için karmaşık bir yapıya dönüşmüştür. Günümüzde küresel sürecin etkisiyle çevre önemli hale gelmektedir. Uluslararası su aktörleri ve bir çok kuruluş su kaynaklarının yönetimi ile ilgili ortaya çıkan sorunların çözümü için en doğru yaklaşım olarak ESKY dahilinde entegre havza yönetimi olduğunu kabul etmiştir. EHY, havza içinde ekonomik, sosyal, siyasi ve kurumsal faktörlerle birlikte, havzadaki doğal kaynakların sürdürülebilir kullanımı için yapılacak her türlü işin planlı ve koordineli bir şekilde yönetilmesi sürecidir. Temel amaç, yönetimin sürdürülebilirliğidir. EHY, su sorunları dışında suyun miktar ve kalitesini değerlendirilen bir süreçtir (İstanbuluoğlu ve Kır, 2011: 331).

Avrupa Birliği Su Çerçeve Direktifi'nin su kaynakları yönetim yapısı, EHY bazında bir yapıyı benimsemektedir. 2000/60/EC sayılı direktifte, AB'ye üye tüm ülkelerde kendi yüzey su havzalarını belirleyerek, bu yerlerde direktifin kabul ettiği kuralları uygulayacak idari ve yasal düzenlemelerin belirlenmesi, su kullanımı için faaliyetlerin gerçekleşmesi, her havzanın yönetim planlarının çevresel etkiler göz önüne alınarak değerlendirilmesini tavsiye etmektedir (Meriç, 2004: 30).

2.1.2. Su Kullanımına İlişkin Farklı Yaklaşımlar

Endüstrileşme sürecine bağlı olarak sanayileşme devriminden sonra suyun tüketimi

ve kullanımını arttıran faktörler ortaya çıkmıştır. Bu faktörlerden kuşkusuz en fazla etki yaratan nüfus artışıdır. Nüfus artışı, su kullanımını tüm sektörlerde doğrudan ve dolaylı olarak arttırmakta ve buna bağlı olarak da suyun kullanımında farklı yaklaşımların ve politikaların ortaya çıkmasına sebep olmaktadır. Bu farklı yaklaşımların ortaya çıkışının diğer sebeplerini şu şekilde sıralamak mümkündür (Langford, 2005: 274):

- ✓ Su dağıtımında yetersiz ve çürüyen altyapı yatırımları, özellikle kırsal ve kentsel alanlarda sudan yoksun yerler için,
- ✓ Su kaynaklarının bakım ve arttırılması için yetersiz finansman ve kapasite olanakları,
- ✓ Su kaynakları kirliliği, özellikle insan ve hayvan atıkları ile tarım ve endüstriyel atıklar,
- ✓ Suyu erişimin azalması, kuraklık nedeniyle su kaynaklarının tükenmesi, nüfus artışı, silahlı çatışma, ticari tarımsal egemenlik, ve endüstriyel faaliyetler buna sebep olan faktörler arasındadır.

Su yönetimi ve kullanımında ortaya çıkan bu sorunlara karşı tepki olarak politika ve yaklaşımlar türemiştir. Bu yaklaşımlar kamu yaklaşımı, piyasacı yaklaşım, topluluk veya yerelci yaklaşım ve sosyal ve insan hakları yaklaşımıdır.

2.1.2.1. Kamu Yaklaşımı

Kamu yaklaşımında, suyun tüm yönleriyle hükümetin kontrolü altında olması gerektiği savunulmuştur. Dolayısıyla su fiyatlandırılacaksa, suyun fiyatlandırılmasına ilişkin kararlar kamu tarafından alınmalıdır. Su hizmetleri hükümet mülkiyeti altında kalmalı ve su kaynakları kamu mülkiyetine tabi olmalıdır. Bu kaynakların özelleştirilmesi çalışmalarını durdurulmalıdır (Langford, 2005: 275).

Su sektörü, özellikle birinci dünya savaşından sonra ulusal düzeyde elektrik ve telekomünikasyon gibi diğer hizmet sektörleriyle ilişkili olarak ilgi kaynağı olmaya başlamıştır. Ulus devletler, kamusal hizmetlerin sunumunda değişik derecelerde düzenleyici ve yatırımcı olmaya başlamıştır. Su altyapısı hem Fordist Keynesyen sosyal ve ekonomik politikalarla, hem de devlet destekli ekonomik politikalar ve diğer önemli

çalışma ve programlarla eş güdümlü içinde yürütülmüştür. Yatırım olarak gerçekleştirilen barajlar, kanallar, su şebekeleri gibi büyük altyapı çalışmaları bir yandan ekonomik büyümeyi sağlarken, diğer taraftan da sosyal artığın yeniden dağıtımını sağlamıştır. Su temininde artış sağlayan Fordist politikalarının üç hedefi vardı: iş olanaklarının yaratılması, özel sektörden yatırım mallarına talebi arttırarak üretim yapılmasının sağlanması ve son olarak da tüketim mallarına talep arttırmak için fiyatlar üzerinde yeniden düzenlemenin gerçekleştirilmesidir (Swyngedouw, 2005: 85). Küresel ekonomik daralmanın yaşandığı 1970'li yıllarda devlet güdümlü ekonomik politikalar etkisini kaybetmeye başlayınca su gibi kamusal mal ve hizmetlerin sunumunda da devlet elini çekmeye başlamıştır.

2.1.2.2. Piyasacı Yaklaşım

Piyasacı yaklaşımın temelinde suyun ticari bir meta olduğu anlayışı vardır. Suyun tüketicilere dağıtımının gerçekleştirilmesi için ticarileştirilmesi zorunlu bir unsur olarak kabul edilmektedir. Dolayısıyla suyun fiyatlandırılması ve yönetilmesinde piyasa işleyişine göre hareket edilmesi piyasacı yaklaşımın özünü yansıtmaktadır (Çınar, 2006: 54).

1980'li yılların sonlarından itibaren su sektöründe hakim görüş, piyasacı veya ticari yaklaşım olmuştur. Bu yaklaşım, piyasa araçları su sektöründe verimliliği sağlamak için kullanıldığında etkinliğin gerçekleşeceğini savunmaktadır. Dolayısıyla bu yaklaşım IMF, DB ve batılı çok uluslu su şirketleri tarafından desteklenmiştir. Bu yaklaşımın benimsediği üç temel özellik vardır (Langford, 2005: 274):

- ✓ Su fiyatlandırılmalıdır. İçme suyu, tarım ve endüstride kullanılan suyun maliyetinin geri dönüşü sağlanmalıdır. Bu yaklaşımın benimsediği bu yöntemle, hem su hizmetlerinde altyapı yatırımları için gerekli finansman eksikliği giderilmekte, hem de su israfı önlenmektedir.
- ✓ Suyun dağıtımını piyasaya açılmalıdır. Su hizmetlerinin özel yatırımlara açılması, su altyapı yatırımları için finansman bulmasını sağlamakta ve verimlilik artışı yaratmaktadır.
- ✓ Su kaynakları özel mülkiyete açılmalıdır. Su kaynaklarının özel mülkiyete açılmasında, Kuzey Amerika Serbest Ticaret Antlaşması (NAFTA) dahilinde

değerlendirildiğinde, uluslar arası ticaret hukuku altında hükümetlerin su kaynaklarının kontrol edebilmesi sınırlı olduğu görülmektedir. Dünya Bankası'nın arazileri özel mülkiyeti artırmaya yönelik son çalışmaları göstermektedir ki, araziye erişim suya erişimi sağlar. Birçok ülkede su yasaları özel arazi sahipleri lehine çevrilmektedir.

2.1.2.3. Topluluk/Yerelci Yaklaşım

Su hizmetlerinde piyasacı yaklaşıma karşı olarak çıkmış diğer bir yaklaşım yerelci yaklaşımdır. Yerelci yaklaşımın benimsediği görüş, su hizmetlerinin kamu yönetimi tarafından sağlanması yönündedir. Bu açıdan kamu yönetimi yaklaşımıyla benzerdir. Fakat, yerelci yaklaşımın kamu yönetimi yaklaşımından ayrıldığı nokta şudur: su hizmetlerine yönelik kamu yönetimi yaklaşımında merkeziyetçilik vardır. Yerelci yaklaşımda ise, toplumların ihtiyaçları bağlamında su kaynakları yönetiminde yerel yönetimlerin ve sivil toplum örgütlerin yer almasının önemi vurgulanmaktadır. Ancak yerelleşme ile topluluk içindeki özel sektörün, su hizmetlerinin sağlamada katılımı ortaya çıkmıştır. Yerelci yaklaşımla özel sektörün suya dahil edilmesi, su dağıtımının daha kolay ve sürdürülebilir su yönetiminin daha etkin gerçekleştirileceği kabul edilmiştir (Langford, 2005: 275).

2.1.2.4. Toplum/ İnsan Hakları Yaklaşımı

Bu yaklaşımda, suya erişim ve su hizmetinin sağlanması insan hakları çerçevesinde değerlendirilmiştir. Kamu ve yerelci yaklaşım ile kısmen tutarlı; fakat, her zaman tutarlı değildir. İlk başta suyun bir insan hakkı olduğunu vurgulamakta ve daha sonra temel ihtiyaçları karşılamak için yeterli miktarda suya erişimin sağlanması gerektiğini kabul etmektedir. Hükümetlerin ve diğer kuruluşların yeterli, temiz ve uygun miktarlarda suyun sağlanmasında yer alması gerektiğini savunmaktadır (Langford, 2005: 275). Suya erişimin kolaylaştırılması bu yaklaşımın temel odak noktasıdır. Ancak 1990'lı yıllardan itibaren gerçekleştirilen konferans ve sunulan raporlarda su hakkı ve piyasa ilişkilendirilmiş; fakat, bu iki kavramın farklı olması yüzünden bir sonuca varılamamıştır (Çınar, 2006: 55).

2.1.3. Su Kullanımının Sektörel Yapısı

Su, bir çok alanda kullanım özelliğine sahiptir. Suyun kullanımında söz sahibi olan kuruluşların çeşitli uygulamaları vardır. Merkezi yönetimler, kamu yönetiminin ağırlıkta olduğu bir uygulama tercih edebilmektedir. Bazen de su kullanımına bağlı uygulamaları özel sektöre yaptırmayı tercih edebilir. Bu yüzden su kullanım amacı değişik şekillere bürünmektedir (TÜSİAD, 2008: 105).

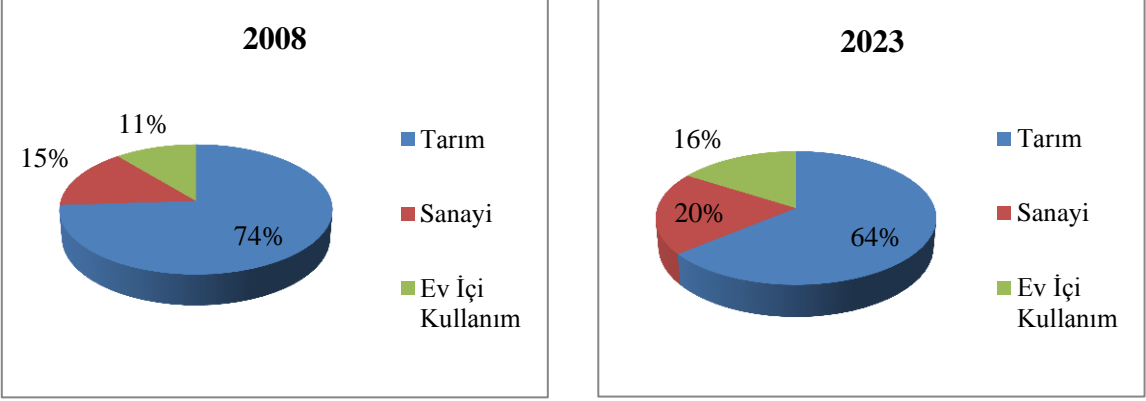
Su kullanımında dünyanın genelinde öncelik olarak yaşamın devam ettirilebilmesi için temel ihtiyaçların karşılanması prensibi geçerlidir. Bu ihtiyaçlar giderildikten sonra su kullanımı diğer sektörler arasında paylaşılmaktadır. Dolayısıyla Dünya'daki birçok ülkede ve Türkiye'de su yasalarında mevcut suyun paylaşılmasında su kullanımı şu şekildedir:

2.1.3.1. Tarımsal Sulama Kullanımı: Su, gıda için önemli bir faktördür. Artan nüfusa bağlı olarak gıda güvenliğini ve sürdürülebilirliğini sağlamak için tarımsal üretimde etkinliğin artırılması bir zorunluluktur. Tarımsal üretimi ve verimliliği artırmanın yolu tarımsal sulamanın artırılmasından geçmektedir (Suiçmez, 2006: 4). Dünya'da tüketilen suyun % 70'i tarımsal sulamada kullanılmaktadır. Türkiye'de ise kullanılabilir 110 milyar m³ suyun % 75'i tarımda kullanılmaktadır (Uçan, 2000: 89).

2.1.3.2. Sanayi Suyu Kullanımı: Suyun sanayide kullanımı hem hammadde, hem de üretime yönelik aşamalarda gerçekleşmektedir. Suyun kullanıldığı sanayi kolları gıda, tekstil ve metal sanayisinden oluşmaktadır. Bu sanayi sektörlerinde kullanılan suyun % 65'i denizden elde edilirken, % 35'lik kısmı ise yer altı, baraj ve şebeke sularından elde edilmektedir (İstanbulluoğlu, 2011: 331).

2.1.3.3. İçme Suyu Kullanımı: Tarihsel süreçte içme suyu yer altı sularından kullanılarak karşılanmıştır. Ancak nüfus artışı sebebiyle günümüzde içme suyu yer üstü suları da kullanılarak karşılanmaktadır (<http://www.ilbank.gov.tr/?komut=ic&pid=55> 15.01.2012).

Grafik 2: Türkiye’de Suyun Sektörel Kullanımı



Kaynak: Turkey Water Report, 2009: 17

Grafik 2’ye göre birçok sektörde önemli bir kaynak ve üretim girdisi olarak kullanılan suyun Türkiye’deki sektörel dağılımı incelendiğinde, sektörler arası bir değişimin olduğu öngörülmektedir. Sektörler arası su kullanımı 2008 yılında tarım alanında % 74 artarken, bu oran 2023 yılında % 64’e düşeceği tahmin edilmektedir. Bu % 10’luk düşüşün büyük çoğunluğu sanayi ve diğer sektörler arasında dağılmıştır. 2023 yılı tahminlerine göre, su tüketiminde tarımdaki bu azalış sanayi, içme ve kullanımdaki artışla karşılanacaktır. 2008 yılında sanayi ve ev içi kullanım oranları % 15 ve 11 iken, bu oran 2023 yılında yaklaşık % 20 ve 16’lık bir artışla sonuçlanacağı öngörülmektedir.

2.1.4. Türkiye’de Su Kaynaklarının Yönetimi İle İlgili Kanunlar

Suyun yönetiminde yetkilendirilmiş kuruluşların, bu konu ile ilgili görevlerinin düzenlendiği kanunlar şu şekildedir (İnşaat Mühendisleri Odası Çalışma Grubu [İMOÇG], 2009: 8):

28.04.1926 tarihli 831 Sayılı Sular Hakkında Kanun’un 1. Maddesinde “*Şehir ve kasabalarla köylerde ihtiyacı ammeyi temine mahsus suların (kamu gereksiniminin karşılanması gereken suların) tedarik ve idaresi belediye teşkilatı olan mahallelerde belediyelere; belediye teşkilatı olmayan yerlerde Köy Kanunu mucibince ihtiyar meclislerine aittir*” denilmiştir. Bu kanun ile belediye teşkilatı ve köy ihtiyar meclislerine suyun dağıtımını ve yönetimi konusunda yetkiler verilmiştir.

10.06.1926 tarihli 927 Sayılı Sıcak ve Soğuk Maden Sularının İstismarı ile Kaplıcalar Tesisatı Hakkında Kanun'da, kaplıca ve maden sularının kullanım ve yönetimine ilişkin düzenlemeler yer almaktadır. Türkiye'de bu suların üzerinde yetki sahibi olan kurum il özel idareleridir. Ancak içme ve kullanmaya ilişkin suların işletilmesinde başka kanun hükümleri geçerlidir.

14.01.1943 tarihli 4373 Sayılı Taşkın Sulara ve Su Baskınlarına Karşı Koruma Kanunu ile su havzalarının korunması, su baskınlarına karşı yerleşim yerlerinin ve tarım arazilerinin korunmasına yönelik düzenlemeleri ve yaptırımları kapsamaktadır.

13.06.1945 tarihli 4759 Sayılı İller Bankası Kanunu, İller Bankası il özel idarelerin ve köy idarelerinde su arıtma tesisi ve kanalizasyon ilişkin projeleri gerçekleştirmektedir.

16.12.1960 tarihli 167 sayılı Yeraltı Suları Hakkında Kanun'unda, yer altı sularının korunması ve kullanılması bu kanuna tabiidir. Yer altı suları da genel sular kapsamında sayıldığı için kamunun denetimi altındadır (Baran ve Özkul, 2002: 53).

18.12.1963 tarihli 6200 sayılı Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun ile Devlet Su İşleri, Türkiye'de yer altı ve yer üstü sularının düzenlenmesi ve yönetilmesinde yetkili kurumdur. Suya ilişkin alt yapı yatırımları, barajlar ve diğer projelerin yapılması bu kurum tarafından gerçekleştirilmektedir.

20.11.1981 tarihli 2560 sayılı İstanbul Su ve Kanalizasyon İdaresi Genel Müdürlüğü Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun hükmüne göre, İSKİ içme, tarımsal ve sanayide kullanımında, ihtiyaçların giderilmesi için suyun sağlanması ve dağıtılmasında, gerekli projeleri tasarlayıp bu projeler düzeninde tesisler yapmak ile görevlendirilmiştir. Bu kanun ile birlikte tüm büyükşehir belediyelerinde İSKİ gibi Su ve Kanalizasyon idarelerinin kurulmasına örnek teşkil etmiştir. Bugün bu kuruluşların yaptığı kamusal mal ve hizmet üretimine yönelik işlemler taşeronlar aracılığıyla yapılmaya başlanmıştır. Bu durum suyun yönetilmesi ve dağıtımında özelleştirmenin yapıldığını göstermektedir.

2.1.5. Özelleştirme Yerelleştirme Kapsamında Su Yönetimi

Su kaynakları yönetiminde Dünya Bankası'nın temel politikası yerelleştirme doğrultusunda gelişmektedir. Hükümetler idari ve mali kaynaklarının sınırlı olması yüzünden su kaynakları yönetiminde seçici olmak zorunda olduğu için yerelleştirme tercih edilmiştir (Yılmaz, 2008: 8).

Dünya Bankası'nın yerelleştirme anlayışı, mali özerkliğe sahip kamu kurumlarına, suda kullanıcı olan sivil toplum kuruluşlarına ve özel sektöre, hizmet sunumunu transfer etmek ve merkezi hükümet tarafından yerel hükümetlere karar verme ve uygulama hareketlerinin aktarımını kapsamaktadır. Kamu su hizmet kuruluşlarının özelleştirilmesi ya da mali açıdan özerkliğe dönüştürülmesi, hizmetin sunumu için yönetim sözleşmelerinin kullanımı teşvik edilmektedir. Verimsiz tekel fiyatları önlemek, çevre koruma standartları ve uygun yasal çerçeve ile performansın sağlanabilmesi için yapılan düzenlemeler DB destekli faaliyetler olarak hayata geçirilmiştir (World Bank, 1993: 4).

Su yönetiminin yerelleştirme yaklaşımında, suyun yerel kuruluşlarca dağıtımı ve fiyatlandırılması bu anlayışın odak noktasıdır. Böylece su kullanıcıları üzerinde mülkiyet ve katılım hissi yaratmaktadır. Kullanıcılar üzerinde mülkiyet ve katılım hissini oluşturması, kullanıcıların hizmetin bedelini ödemeleri için gereklidir. Su kaynaklarının yönetiminde yetersiz olan yerel yönetimin olduğu ülkelerde, Dünya Bankası yerelleştirmeyi gerçekleştirmek için yerel hükümetlere eğitim ve kapasiteyi geliştirme desteği sağlamaktadır (World Bank, 1993: 4).

Dünya Bankası'nın su yönetiminde yerelleştirme politikası, merkez yerine yerelin daha etkin olduğunu kabul etmektedir. Merkezden yönetimde, suyun fiyatlandırma sürecinde çevresel faktörlerin eksikliği görülmektedir. Görünen bu mevcut durum için amaç ticarileştirme, araç ise yerelleştirme (World Bank, 1993: 7). Sonuçta özel sektör tercih edilmekte ve hizmetler tekrar kamu tarafından gerçekleştirilecekse bu noktada yerelleştirme hareketlerinin devrede olması gerekmektedir. Bu yönüyle yerelleştirme kamu-özel ortaklığını teşvik etmektedir.

2.1.5.1. Su Yönetimi Kapsamında Kullanılan Özelleştirme Yöntemleri

1980'li yıllarda hakim olmaya başlayan neoliberal politikalar, suyun fiyatlandırılıp özelleştirilmesinde önemli bir rol üstlenmiştir. Bu süreç, kamusal bir mal ve hizmetin piyasalaştırılması şeklinde bir yol izlemektedir. Bu yüzden suya erişim hak olmaktan çıkarılmakta, ancak ücretini ödeyebilenlerin erişeceği ticari bir mal haline dönüştürülmektedir. Suyu bu çember içinde değerlendiren bazı kesimler suyun kıt bir kaynak olduğunu, bu yüzden de su kaynaklarının iyi yönetilmesi gerektiğini dile getirmektedirler. Bu durumunda özelleştirmelerle gerçekleştirileceğini kabul etmektedirler. Fakat, dünya genelindeki ülkelerde yapılan özelleştirme uygulamalarında suya erişimin daha da zorlaştığı görülmektedir (Çınar, 2006: 50).

DB, IMF, GATS ve DTÖ gibi uluslararası kuruluşlar az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere suyun özelleştirilmesi konusunda gerekli ortamı hazırlayarak yol göstermektedirler. Su özelleştirilmesinde benimsedikleri politikanın genel yapısı şu şekildedir (Bulut, 2010: 1):

- ✓ Ülkelerdeki mevcut su altyapısı tamamen özel şirketlere devredilmeli,
- ✓ Uzun süreli kiralamar yapılmalı,
- ✓ Uluslar arası su şirketlerine belli bir ücret karşılığında görevler verilmelidir.

Özelleştirme, kamunun mülkiyeti ve yönetiminde olan kamusal mal ve hizmetlerin özel sektöre daimi veya geçici olarak devredilmesi işlemidir. Geçici özelleştirme, su altyapısının özel şirkete devrinde yerel yönetimlerin benimsediği özelleştirme şeklidir. Daimi özelleştirme ise, devletin mülkiyetindeki bir hizmetin süresiz bir şekilde özel sektöre devridir. Su özelleştirme sürecinde yaygın kullanım geçici olarak özel sektöre devridir. Hizmet özelleştirilmesinde, suyun tarımsal sulama ya da ev içi kullanımı, mülkiyet özelleştirmesinde ise endüstriyel kullanımı örnek gösterilebilir. Özelleştirmede yap-işlet-devret, imtiyaz sözleşmeleri, fiyatlama, kiralama, hizmet sözleşmesi, ortaklık, menkul kıymetleştirme gibi birçok yöntem uygulanmaktadır (TÜSİAD, 2008: 126):

2.1.5.1.1. Yap-İşlet-Devret Modeli: YİD modeli, kamunun sunduğu mal ve hizmet üretiminin finansmanına özel sektörün girmesini sağlayan bir yöntemdir. Bu modelde

kamu yatırımlarının finansmanı, özel sektör tarafından sağlanmakta yatırım gerçekleştirildikten sonra özel sektör tarafından belirli bir süre işletilmekte, ve daha sonra belirlenen fiyat doğrultusunda kamu tarafına satılmaktadır. Böylece hizmet için gerekli bakım, onarım gibi altyapı yatırımları tam olarak yapılmakta ve daha sonra kamuya devredilmesi gerçekleşmektedir.

YİD modelinin temel hedefi, kamu tarafından gerçekleştirilmesi zor olan ve büyük finansman gerektiren bazı hizmetlerin, özel sektör tarafından yaptırılmasıdır. Bu model finansman avantajının dışında bazı dezavantajlara sebep olduğu için eleştirilmektedir. Yapılan uygulamalar sonucu bazı sektörlerde kaynak kullanımında israfa yol açması, yapım maliyetlerindeki yanlış fiyat belirlemeleri, fiyat belirlemede ve satın almada özel şirketlere ayrıcalık vermesi bu duruma örnek gösterilebilir.

Türkiye’de özelleştirme yöntemlerinden olan YİD modeli Yap-İşlet, Yap-Kiraya-Ver-Devret, İşletme Hakkı Devri, Uzun Dönemli Kiralama gibi değişik şekillerde uygulanmaktadır. Enerji, ulaştırma, tarım, içme suyu, kanalizasyon, sağlık, turizm, çevre, ulaştırma, haberleşme gibi sektörlerde uygulanmaktadır (Uzunkaya, 2008: 3).

2.1.5.1.2. İmtiyaz Sözleşmeleri: Kamu ile özel sektör arasında bir sözleşme çerçevesinde, kamunun yaptığı bir hizmetin özel bir firmaya bir bedel karşılığında verilmesidir. İmtiyaz yöntemi, su temini ve atık su arıtma tesisi, kanalizasyon sistemleri, katı atık işleme üniteleri, yol bakımı, park ve oyun alanı peyzajı, bakımı gibi yerlerin düzenlenmesinde uygulanmaktadır. İmtiyaz sözleşmesi dahilinde yapılan hizmetlerden faydalananlar bedelini direk özel firmaya öderler. Bu yüzden imtiyaz sözleşmeleri fiyatın belirlenebildiği hizmetler için uygulanmaktadır (Güzelsarı, 2009: 52). İmtiyaz sözleşmelerinde, özel firma bir hizmetin sunulmasında ekonomik riski yüklenerek hizmeti yerine getirmektedir. Özel firma masraflarının hizmetten yararlananlardan belirlenen ücret dahilinde finanse etmektedir (International PPP Platform [Public Private Partnership], PPP Hakkında <http://www.ppp.org.tr/content/view/51/74/>).

İmtiyaz sözleşmeleri, piyasada tekel olan kamusal hizmetlerin üretiminde kullanılmaktadır. Bu sözleşmelerde imtiyaz sözleşmesini alan özel sektör, hizmete ilişkin finansmanı sağlama, bakım, onarım gibi altyapı yatırımlarının yapılmasından sorumludur.

Hizmetlerden yararlananlardan alınan ücretler imtiyaz sahibi özel firmaya hem kar, hem de sermaye faydası sağlamaktadır. İmtiyaz sözleşmeleri 30 yıl ve daha fazla süreler için yapılmaktadır. Sözleşme bitiminde yapılmış olan tesisler devletin ya da belediyenin malı olmaktadır. 5393 no'lu belediye yasası, “*Belediyenin yetkileri ve imtiyazları*” başlığı altındaki 15.maddenin 3.fıkrasında imtiyaz düzenlenmiştir: Buna göre belediye kullanıma sanayi suyu sağlamak, atık su yağmur suyunu uzaklaştırmak gibi hizmetleri imtiyaz sözleşmeleri ile yaparken, HES gibi farklı hizmetleri bu model atında yapmak mümkün değildir (TÜSİAD, 2008: 130).

2.1.5.1.3. Alternatif Diğer Yöntemler: Özelleştirme yöntemlerinden olan kamu özel ortaklık yapılarında diğer bir yöntem, menkul kıymetleştirme ve ortaklıktır. Menkul kıymetleştirme, mevcut veya yapılacak bir varlığın kendisinin ya da bu varlığı aktifinde bulunduran şirketin menkul kıymetleştirilmesidir. Ortaklık ise, bir projenin yapılabilmesinde gerekli finansman sağlamak için kamu kuruluşları özel sektör arası ortaklık kurulmasıdır (Keşli, 2009: 18).

Kiralama yöntemi, özel firma bir hizmetin yerine getirilebilmesi için finansmanını sağlamaktadır. Bu yöntemde bu hizmeti önceden belirlenmiş ücret karşılığında satın alma yoktur. Ancak proje bitirildikten sonra yapılan hizmet piyasa değeri karşılığında satın alınabilmektedir (İnternational PPP Platform [Public Private Partnership], PPP Hakkında <http://www.ppp.org.tr/content/view/51/74/>).

Özel sektör katılımında ülkelerin çoğu farklı model uygulamaktadır. Trinidad ve Tobago'da su ve kanalizasyon hizmetleri için imtiyaz sözleşmesi yerine yönetim sözleşmesi uygulanmaktadır. Gine'de, 17 ilde su arıtma ve temininde kiralama düzenlemesi vardır. Buenos Aires ve bazı Arjantin illerinde, su ve kanalizasyon hizmetleri imtiyaz sözleşmeleri ile gerçekleştirilmektedir. İngiltere ve Galler'de, su ve temizlik hizmetlerinde özel modellere sahiptir. Tablo 9'da kamu ve özel sektör arasında sermaye yatırımı ve varlık mülkiyeti gibi hizmetlerin sorumluluklarının tahsisinin nasıl yapıldığına ilişkin modeller yer almaktadır. Daha fazla risk ve sorumluluk özel sektöre geçirilmekte ve hizmetleri iyileştirmek için daha güçlü teşvikler görülmektedir. Hizmet sözleşmelerinde ise, özel sektör üzerine çok az risk ve sorumluluk yüklenmektedir (Cowen, 1999: 26).

Bu modellerin uygulanmasında farklı sonuçları ortaya çıkmaktadır. Örneğin, kiralama özel sektöre küçük ölçekli yatırımlar için çok az bir sorumluluk geçirilmekte ve yönetim sözleşmeleri, kiralama gibi modellerde, bazı ticari risklerin özel sektöre geçirilmesinde geliri paylaşmak durumunda kalınabilmektedir. Bu yüzden kombinasyon yapılması gerekmektedir. Örneğin, su temininde yap-işlet-devret sözleşmesi, dağıtım sisteminin işlemesi için bir yönetim veya kiralama sözleşmesi ile birlikte yapılarak amaca ulaşılabilir (Cowen, 1999: 26).

Su ve temizlik alanında özel sektörü dahil etmek isteyen hükümetler, verimliliği artırmak, büyük ölçekli projeleri gerçekleştirmek, teknik ve yönetsel uzmanlık gerektiren yeni teknolojileri kullanmak, yoksulları yönlendirmek veya kamu sübvansiyonların sebep olduğu maliyetlerini azaltma ve su kullanıcıları sektöre karşı daha duyarlı hale getirmek gibi bir dizi hedeflere sahiptir. Özel sektör katılımını sağlayan tüm modeller idari kapasiteyi artırmak ve her türlü teknik iyileştirmeler için dizayn edilebilmektedir (Cowen, 1999: 26). Ancak, diğer hedeflerin gerçekleştirilmesinde etkin olabilir mi önemli bir tartışma konusudur.

Tablo 9: Kamu - Özel Sektör Katılım Modelleri

Model	Varlık Mülkiyeti	Operasyon Bakım	Sermaye Yatırımı	Ticari Risk	Süre
Hizmet Sözleşmesi	Kamu	Özel ve Kamu	Kamu	Kamu	1-2
Yönetim Sözleşmesi	Kamu	Özel	Kamu	Kamu	3-5
Kiralama	Kamu	Özel	Kamu	Paylaşma	8-15
Yap-işlet-devret	Özel	Özel	Özel	Özel	20-30
İmtiyaz	Kamu	Özel	Özel	Özel	25-30

Tablo 9 (Devamı)

Model	Varlık Mülkiyeti	Operasyon Bakım	Sermaye Yatırımı	Ticari Risk	Süre
Yoksun Bırakma	Özel	Özel	Özel	Özel	Belirsiz

Kaynak: Cowen, 1999: 27

2.1.6. Dünya Su Yönetiminde Yeni Eğilimler

Dünya su forumlarında, suyun yönetimi ve ticarileşmesi sürecinde yer alan kurumlar su kaynaklarının yönetiminde yeni eğilim geliştirmişlerdir. Özellikle IMF, DB gibi kuruluşlar bu süreçte su yönetiminde gelişmekte olan ülkelere yönelik (kredilerde) ve politikalarda şekillendirici olmuşlardır.

2.1.6.1. Özelleştirmeler İçin Verilen Krediler Doğrultusunda Hazırlanan Koşullar

Uluslararası finans kuruluşları tarafından kamuya verilen krediler, ülkelerde yapılması planlanan su özelleştirmeleri için önemli bir finansman kaynağıdır. Çok uluslu su şirketleri için uluslararası finans kuruluşları özelleştirmelerde önemli bir rol üstlenmektedir. Bu kuruluşların planlanan özelleştirmeleri gerçekleştirmek için hazırladıkları koşullar şöyledir (Topçu, 2003: 23):

- ✓ IMF: Stand-by anlaşmaları ile kamu hizmetlerinin özelleştirilmesini istemektedir.
- ✓ DB: Hükümetlere verdikleri kredilerin karşılığında özelleştirmeler yapılmasını talep etmektedir.
- ✓ Uluslar arası Finans Kuruluşu (IFC): Sadece özel sektöre yatırım yapmaktadır.
- ✓ Amerikalararası Kalkınma Bankası (IADB): Verdikleri kredilerde özelleştirmeyi ısrar etmektedir.

- ✓ Çok Taraflı Yatırım Garanti Ajansı (MIGA): Su özelleştirmelerin yapılabilmesi için finansal garanti sağlamaktadır.
- ✓ Avrupa Yatırım Bankası (EIB): Özelleştirmelerde Avrupalı özel şirketler için önemli bir kredi kaynağıdır.
- ✓ Uluslar arası Kalkınma Ajansı (IDA): Bu birim yükselen Afrika altyapı fonunu kurarak, Afrika'da özel alt yapı yatırımcılarına kredi vermeyi sağlamaktadır. Bu fon su yatırımlarında tamamen özel sektöre kredi vermeyi amaçlamaktadır.

Verilen kredilerin karşılığında özelleştirme isteklerinin dışında, az gelişmiş ülkelerin sürdürülebilir kalkınmayı sağlamak için yabancı sermayeyi kendi ülkelerine çekebilmek amacıyla da bu yola başvurulmaktadır (Hall, 2002: 7).

Gelişmekte olan ülkelerde yetersiz olan temiz su temini gündemde olan önemli bir konudur. Dünya Bankası temiz ve kullanılabilir suyu sağlamanın özel sektör katılımıyla gerçekleştirileceğini söylemektedir. Bu konuda Suez adında çok uluslu su şirketinin, imtiyaz sözleşmeleri ile Latin Amerika'da yoksul kesime su sağlaması örnek gösterilmektedir. Uluslar arası finans kuruluşları az gelişmiş ve yüksek borca sahip ülkelerde hibeler, krediler ve sübvansiyonlar ile su sektöründe özelleştirmeler yapılmasını zorunlu kılmaktadır (Hall, 2002: 7). Ancak özel firmaların kar elde etme konusundaki endişeleri gündemde olan önemli bir konudur. Örnek olarak, Vivendi su şirketinin yöneticilerine göre, özel sektörün ekonomik, politik ve diğer riskleri kontrol edebilme gücü yoktur. Bu risklerdeki artış ya da azalış su yatırımı projelerinde maliyetleri ve fiyatları değiştirecektir. Bu yüzden sözleşmelerde bu risklere karşı özel firma lehine düzenlemeler yapılmasını istemektedirler (Topçu, 2002: 27).

2.1.6.2. Riskten Kaçınma ve Dünya Bankası Kredileri

Çok uluslu su şirketleri, az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde su özelleştirmelerinde ortaya çıkacak olan riskleri önemsemektedirler (Camdessus, 2003: 10):

- ✓ **Kur Farkı Riski:** Yabancı paralar cinsinden borçlanma ile yatırımlar arasındaki uyumsuzluktur.

- ✓ **Politik Risk:** Sözleşme, antlaşmalar ve tutarsız düzenlemelerdeki siyasi baskının riskidir. Yani İktidar değişiminin ortaya çıkardığı belirsizlik olarak tanımlanmaktadır.
- ✓ **Yerel Risk:** Yerel kuruluşlarda eksik olan mali güç ve finansman kaynağı riskidir.
- ✓ **Sözleşme Riski:** Uzun süreli projeler için yapılan sözleşmelerde ortaya çıkacak olumsuz koşullar karşısında sözleşmede değişiklik yapılamaması riskidir.

Kur farkı riski ve politik riskin ortaya çıktığı Arjantin bu durum için önemli bir örnektir. Kur farkı riskinde, Suez ve yerel bir su şirketi ortaklığıyla gerçekleştirilen su özelleştirmesine karşı Manila’da önemli gelişmeler yaşanmıştır. Politik risk, Cochabamba’da özelleştirmeye karşı ayaklanma ve güçlü bir dirençle kendini göstermiştir. Ortaya çıkan bu riskleri azaltmak için Ekvador ve Peru’da önemli iki girişim yapılmıştır. Ekvador Guayaguil’de DB’nın sigorta kolu olan MIGA IWL’ye politik risklere karşı bir performans sözleşmesini kapsayan 18 milyar dolarlık garanti vermiştir. Peru’da Rio Chillon genel su temini özelleştirmesinde, nakit riskinden Peru içinde gelir arttırılarak kaçınılmıştır. Yapılan yerel sözleşmelerde “suyu al-ya da-öde *sözleşmesi*” suya ihtiyaç olsun ya da olmasın suyu satın almada hükümet garantileri ile desteklenmiştir (Hall, 2002: 4).

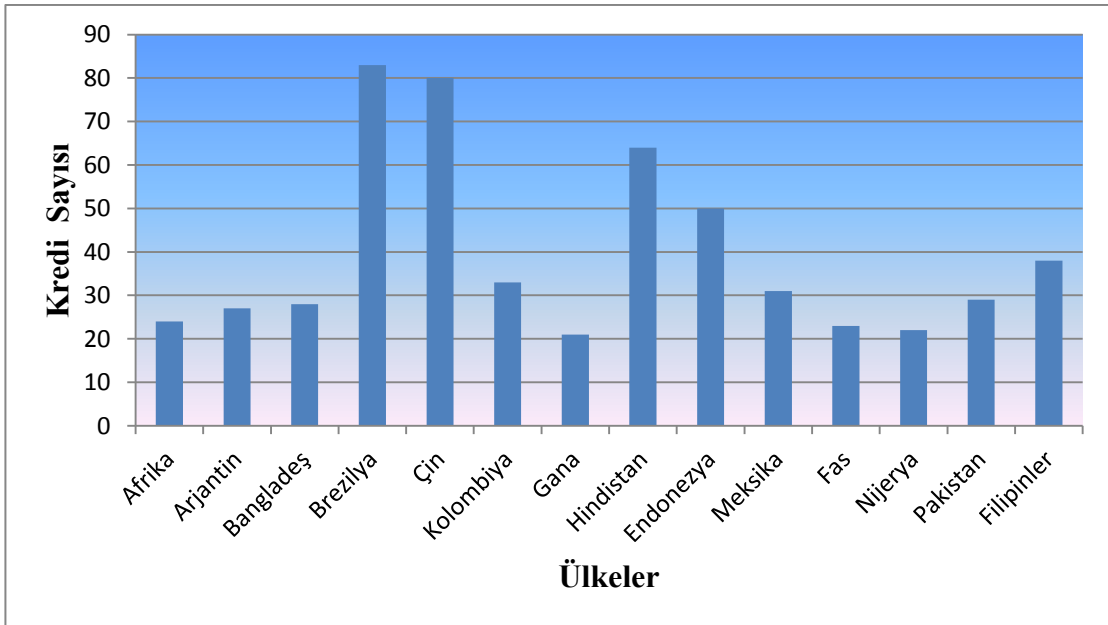
DB, ülkelere verdikleri su kredileri ile su üzerindeki politikalarını uygulama imkanı sağlamaktadır. DB su politikası 1945 yılında kapitalist süreçle birlikte değişikliğe uğramıştır. Su politikasındaki yeni düzenlemenin dönüm noktası 1990’lı yıllara denk gelmektedir. Su politikalarına kalkınma ve çevrenin birebir ilişkisi eklenmiştir. Yine bu dönemde, sürdürülebilir kalkınmada suyun ekonomik değeri ve entegre yönetimi benimsenen su politikaları arasındadır. DB’nın temel politikası olan piyasalaştırma ve özelleştirmeyi; kamusal malların piyasalaştırılması, hizmet ve üretimin özelleştirilmesi şeklinde uygulamaktadır. Temel araç olarak da fiyatlandırma ve yerelleştirmeyi kullanmaktadır. Bütün bunlar küresel su politikaların temel dayanağıdır (Yılmaz, 2008: 8).

DB tarafından verilen krediler, belirlenmiş bazı projelerin finansmanı için 5-10 yıllık uzun vadeli yatırım kredileri ile 1-3 yıllık kısa vadeli krediler ve kurumsal değişiklikleri gerçekleştirmek üzere yapısal uyum kredilerinden oluşmaktadır. Kredi verilen projeler incelendiğinde, DB’nın kredi vermesinin en önemli şartının özelleştirme

olduğu görülmüştür. 1990-2002 yıllar arasında verilen su temini kredilerinde, 276 projede 84'ünün su sektöründe özelleştirme şartı ile verildiği ortaya çıkmıştır. Kamu kurumlarında değişiklikler ve düzenlemeler için verilen yapısal uyum kredileri, 1996-1999 arasında verilen 193 adet yapısal uyum kredilerinin 112 tanesi özelleştirme şartı ile verildiği görülmüştür. Bu özelleştirmelerle su şirketleri 1990'larda 15 ülkede iş yapıyor iken 2002 yılında 56 ülkede iş yapar hale gelmiştir (USİAD, 2007: 96).

Dünya Bankası 1960'lı yıllardan bu yana su sektöründe çok sayıda özelleştirme kredileri vermiştir. Bu kredilerden yararlanan ülke sayısı da fazladır. Aşağıdaki Grafik 3 bu durumun en önemli göstergesidir. Bu grafiğe genel olarak bakıldığında DB'dan alınan kredi sayısının en az 20 olduğu ülkeler yer almaktadır. Ülkelerin mevcut durumu, aldıkları kredi sayısındaki artış ya da azalışlarda kendini göstermektedir. Brezilya, Çin, Endonezya ve Hindistan'da su sektöründe en çok kredi alan ülkeler olarak görülmektedir. Bu ülkelerde 1990'lı yıllarda krizler yaşanması alınan su kredilerinin artışının sebebini göstermektedir (Yılmaz, 2008: 5).

Grafik 3 : Ülkelere Göre Dünya Bankası Su Kredileri

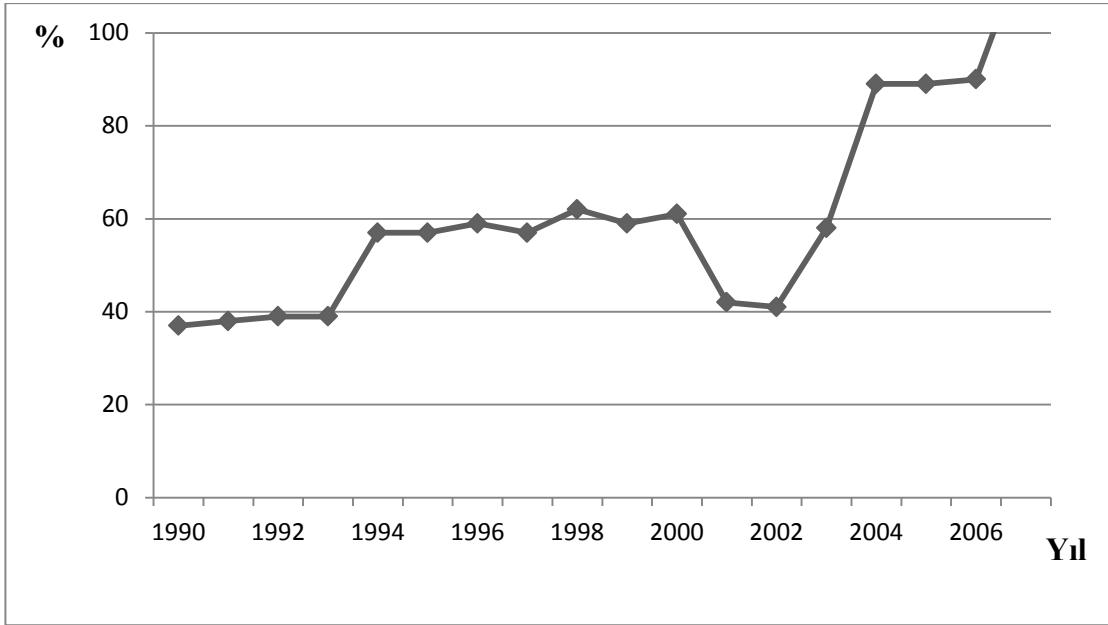


Kaynak: Yılmaz, 2008: 5

Grafik 4'de DB'nın verdiği krediler yıllara göre değerlendirildiğinde, 1990-2006 yılları arasında verilen kredilerde 2002 yılından itibaren artışlar olduğu görülmüştür. 1995-

2000 döneminde kredilerde inişli çıkışlı bir tablo görülmesinin sebebi, gelişmekte olan ülkelerde yapısal düzenlemelerde yaşanan krizlerdir. DB, tarafından yapılan değerlendirmelerle birlikte bu krizler için yeni düzenlemeler gerçekleştirildikten sonra 2002 yılından itibaren verilen kredi sayılarında artışlar yaşanmıştır.

Grafik 4: Dünya Bankası Özelleştirme Kredilerinin Yıllara Göre Değişen Seyri



Kaynak: USİAD, 2007: 96

2.1.6.3. Özelleştirme Sorunları ve Yapısal Özelleştirmelerde Su Hizmetinin Başarısızlığı

Su hizmetinin verilmesi ve su kaynaklarının yönetiminde kamunun başarısızlığına karşı sunulan özelleştirilme sürecinde birçok sorun ortaya çıkmaktadır:

- ✓ **Tekelleşme:** Su sektörü çok uluslu su şirketleri ve küresel aktörlerin rol aldığı bir piyasa haline getirilmektedir. Su sektöründe özelleştirilen suyun % 70'ine sahip iki büyük Fransız su şirketi Suez ve Vivendi hakimdir. Tekelleşme süreci ABD, Almanya, İspanya gibi ülkelerde şirket satın alma yolu ile devam etmektedir. ABD'de Suez, Bechtel ve United Utilities'in sahip olduğu US Water şirketini satın almış, ve aynı zamanda Meksika'da birçok sözleşme imzalamıştır (Hall, 2002: 5).

- ✓ **Fiyatlar:** Suyun piyasalaştırılmasının bir gereği olarak fiyatlandırılma yapılmaktadır. Kamu finansman sağlamak için özel sektör ile özelleştirme sözleşmeleri yapmaktadır. Özel sektör de kar sağlamak ve maliyetleri kurtarmak amacı ile su tarifelerini yükseltmektedir. Artan su tarifelerine en iyi iki örnek Estonya ve Bulgaristan verilebilir. Bulgaristan'da yapılan sözleşme dışı % 25,5 bir fiyat artışı yapılmıştır (Topçu, 2002: 38).
- ✓ **Su Kalitesi ve Yatırım Eksikliği:** Özelleştirme ile suyun kalitesi daha da kötüleşmiştir. Suyun özelleştirilmesi ile söz verilen altyapı yatırımları yapılmamıştır. Ortaya çıkan bu sorunlar için önemli bir örnek Arjantin'dir. Arjantin'de krizlerle birlikte dış borçların ödenememesi, su şirketlerinin karlarını olumsuz etkilemiştir. Arjantin'de özelleştirilen kamu hizmet kuruluşlarını işleten şirketler, çoğu zaman su tüketicileri ile karşı karşıya gelmiştir. Bu yüzden sözleşmelerde vaat edilen yükümlülükler yerine getirilmemiştir. Bu askıya alma durumu söz verilen yatırımlar için de geçerlidir.
- ✓ **İşgücü:** İşten çıkarmalar ve kesintiler özelleştirmenin en önemli iki yaptırımıdır.
- ✓ **Hizmetten Dışlama ve Rekabet:** Kamusal bir mal ve hizmetin özelliği olan tüketimden dışlamanın ve rekabetin olmadığı bu mallarda suyun fiyatlandırılması ile bedelini ödeyemeyenler aleyhine bir durum oluşmaktadır. Özelleştirmenin yarattığı rekabetçi bir piyasa anlayışı ile su hizmetlerinin daha etkin olacağı ve daha ucuz su sağlanacağı varsayımı dünya genelindeki ülkelerde yapılan özelleştirme uygulamaları ile çelişmektedir.

Suyun kamusal niteliği insan hayatındaki yeri ve öneminden kaynaklanmaktadır. Kamunun ticari fayda ve çıkarını sağlamak, ihtiyaçları gidermek amacıyla kamu görevlileri tarafından yapılan, temin edilen ve sunulan hizmetler bütünüdür. Ancak özelleştirmelere konu olması aynı zamanda suyun ekonomik açıdan yarattığı ticari boyutunun da ne kadar büyük olduğunu göstermektedir. Özellikle az gelişmiş ülkelerde bütçenin kısıtlı oluşu, iç ve dış borçlar gibi nedenlerle finansman sorunları yaşandığından, suya erişimde ve dağıtımında küresel su şirketlerinin yer aldığı özelleştirme yöntemleri devreye girmektedir. Böylece su hizmetinin sunumunda kamusallık anlayışı yerini, küresel sermaye destekli politikaların yer aldığı piyasa anlayışına bırakmaktadır.

Tablo 10, çok uluslu su şirketleri tarafından gerçekleştirilen özelleştirmelerin sonucunda ortaya çıkan sorunlar su hizmetinin özelleştirilmesinin başarısızlığını göstermektedir. Şili, Brezilya, Uruguay, Ekvator, Kolombiya ve Arjantin bu başarısızlık için önemli örneklerdir. Düşük yatırımla söz verilen yatırımların yarısı kadar yatırım yapılması, fiyat artışları ile yoksul kesimi hizmetten dışlama, düşük kalite nedeniyle ortaya çıkan sağlık sorunları, rekabetsizlik, sendikaları kaldırılması ve işçi haklarının ihlali önemli sorunlardır (Topçu, 2002: 44).

Tablo 10: Su Özelleştirmelerinde Ortaya Çıkan Sorunlar

İmtiyaz	Ülke	Şirket	Sorun
Cordoba	Arjantin	Suez	Yoksullara bağlantı yapılmaması, iş kesintileri
Cochabamba	Brezilya	IWL	Fiyat artışları
Esva	Şili	Anglian	Fiyat artışları, yoksullara para cezaları, rekabetin yokluğu
Cartagena	Kolombiya	Suez/Agbar	Rekabetin yokluğu, işletme ücreti, sendikasızlaştırma, yoksullara bağlantı yapılmaması
Gyuaygui	Ekvator	IWL	Rekabetin yokluğu, işgücü sorunları
Maldonald	Uruguay	Suez/Agbar	Fiyat artışları/düşük kalite

Kaynak: Topçu, 2002: 44

2.2. Su Hukukuna Genel Bakış

2.2.1. Sular Hukukunun Tarihi Gelişimi

Hukuk kuralları, bir toplumda düzeni sağlamak amacıyla oluşturulmuştur. Toplumsal ihtiyaçların giderilmesinde kullanılan mal ve hizmetlerde çıkan sorunların çözümü için birçok konuda hukuk kuralları oluşturularak düzenlemeler yapılmıştır. Ülkelerde su içme ve kullanma, tarım, endüstriyel gibi birçok alanda kullanıldığı için bu konuda kurallar oluşturulmuştur. Dünya genelinde suyun paylaşılması, yönetimi, verimliliğinin ve niteliğinin korunması hukuksal düzende kurallarla yürütülmektedir. Temin edilen su, tüketicilerin ihtiyaçlarını sağlamada yetersiz kaldığı durumda su ekonomik bir mal olarak değerlendirilmiş ve bu süreçte ortaya çıkan su kıtlığının çözümünde de hukuksal kurallardan yararlanılmıştır (Baykan ve Diğerleri, 2010: 1).

2.2.1.1. Roma Hukuku

Suda hukuksal düzende ilk kurallar Roma Hukukunda oluşturulmuştur. Roma Hukukunda; su toprakla bir bütün olarak görülmüş, suyu sahip olmanın yolu toprak mülkiyetliğinden geçtiği olduğu kabul edilmiştir. Roma hukukunda sadece sürekli akan sular özel mülkiyetin dışında bırakılmıştır (TMMOB, 2009: 31). Roma Hukukunun sularla ilgili ilk hukuksal düzenlemesinden bu yana su, özel mülkiyete konu edinemeyen kamusal mal ve hizmet olarak kabul edilmiştir. Fakat, 21. yüzyılda küresel güçlerin kar elde etme çabaları sonucu su ekonomik mal olarak değerlendirilmektedir. Bu durum, hem suyun kamusal niteliğini değiştirmiş, hem de hukuk kurallarının da yeniden düzenlenmesine sebep olmuştur (Yıldız ve Özbay, 2008: 49).

2.2.1.2. Osmanlı Hukuku

İslam hukuku örf adet ve teamüle dayandırılmış, hukuki sorunlar da fetvalarla giderilmeye çalışılmıştır. Hukukun uygulanması su kullanma şekli açısından fermanlarla düzenlenmiştir. Bu yüzden İslam hukukunda teamül önemli olduğu için suyun kullanımında Osmanlı döneminden süre gelen hukuki şekil kabul edilmiştir. Osmanlı döneminde suyun yönetimi, kullanılması ve temininde devlet yönetimindeydi. Osmanlı döneminde (İslam hukukunda) ilk kanun Mecelle olmuştur. Mecelle, su hukukunun ortaya

çıkmasında önemli bir kanun olarak görülmektedir. Mecelle kurallarının suyla ilgili benimsediği temel düşünce; suyun kamusal özelliğinden yola çıkılarak suların herkesin faydalanabildiği ve hiç kimsenin dışlanmadığı bir hizmet olarak görülmüştür (TMMOB, 2009: 31).

Osmanlıda Mecelle kanunu, aynı zamanda su alanında özel hukuk açısından suyun bugünkü durumuna geçişi sağlayan önemli maddeler de içermektedir. Mecelle yer altı ve yer üstündeki suların kamunun denetiminde olduğunu, bunun dışında sahiplik yolu ile mülkiyete konu olan suların özel mülkiyete geçmesini de onaylamıştır (Yıldız ve Özbay, 2008: 51). Özetle, özel mülkiyete geçmiş olan sular kişilerin malı olarak kabul edilmiştir.

2.2.1.3.Fransız Hukuku

Fransa'da, 1964'den 2007'ye kadar su yönetiminde kurumsal çerçeveyi düzenlemek için çeşitli su yasaları oluşturulmuştur (Nion, 2009: 221). Fransız hukukunda su ile ilgili olan yasalarda temel olarak iki amaç vardır. Birincisi, suyun adaletli bir şekilde dağıtımı, ikincisi suyun niteliğinin ve kalitesinin sağlanmasıdır. Fransa'da suya ilişkin haklar 1964'de çıkarılan yasadaki 1898 yasa ile belirlenmiştir. 1898 yasasına göre, devletin suya ilişkin politikasında halka ait ve halka ait olmayan şeklinde bir yapı belirlenmiştir. Bu yapıya göre, arazi sahibi olan bir kişi bu arazideki yer altı ve yer üstü sularını kullanma hakkını elde etmektedir. İlerleyen dönemlerde Fransa'nın su yasalarında zamana göre değişimi gözlemlenmiştir (Gönenç, 1996: 4).

1964 yasa; Fransa'da savaşın etkisiyle nüfus ve ekonomik büyüme sonucu suya olan ihtiyaç daha da artmıştır. Ev içi su kullanımında, sanayi ve tarımda suya olan talep artışı, aynı zamanda kullanıcılar arasında da sorunlara neden olmuştur. Bu sorunları gidermek için 1964 su yasasının genel ilkeleri şu şekilde belirlenmiştir (Gönenç, 1996: 5):

- ✓ Su ekonomik bir değerdir: Yatırımlar için gerekli finansman kaynağı bulmak için ekonomik yönler geliştirilmiştir.
- ✓ Suyu tüketmede kullanıcılar arasında dayanışma olmalıdır: Bunu gerçekleştirebilmek için yasalar ve kurallar getirilmiştir.
- ✓ Su kaynakları tek bir havzadan yönetilmesi gerektiği kabul edilmiştir.

1964 yasaının uygulandığı dönem içerisinde bazı sorunlar yaşanmıştır. Atık su artımıyla ilgili bir düzenlemenin yapılmayışı ve kirlenme, kuraklık, sel gibi ortaya çıkan olumsuzluklar önemli sorunlar arasındadır. 3 Ocak 1992 yasasında bu sorunları ortadan kaldırmak için politikalar belirlenmiştir. 1992 yasa, suyun küresel yönetimi ve çevre destekli politikalar doğrultusunda bazı özel hedefleri amaçlamıştır. Bu yasanın şekli aşağıdaki ilkelere dayanmaktadır (Nion, 2009: 222):

- ✓ Su kaynaklarının küresel düzeyde yönetimi (tüm şekilleri, yüzey suyu, bütün kullanıcıları kapsayan kıyı deniz suyu, yer altı suları),
- ✓ Suya dayalı ekosistemlerin ve sulak alanların korunması,
- ✓ Suyun ekonomik bir kaynak olarak dikkate alınması,
- ✓ Mevcut yasalarda yeni durumlara göre değişikliklerin yapılması ve yeni yasaların getirilmesi, suda eşit yönetimin sağlanması, su politikalarının uygulanabilirliğini etkinleştirmek ve su yönetiminde yerel yönetimlerin rolünün artırılmasıdır.

Su ve suya dayalı ekosistemler yasa (LEMA) 30 Aralık 2006'da yayımlandı. Bu yasa iki temel amaç üzerine kurulmuştur (Nion, 2009: 224):

- ✓ Su kalitesini sağlayan araçlarla ilgili olarak suyun su ortakları ve yerel topluluklar tarafından yönetimi sağlanmalıdır. SÇD tarafından belirlenen ekolojik durumun 2015 yılına kadar amacına ulaşılmalı, topluluklar ile daha yakın bir diyalog ve su sömüren ekonomik aktivitelerin sürdürülebilir yönetimi sağlanabilmesi amacıyla su kaynakları ve su ihtiyaçları arasında denge sağlanmalı,
- ✓ Çevresel verimlilik ve kullanıcılar açısından yeni sorunlara karşı kamunun içme suyu ve temizlik tesislerinin yapımı yerel topluluklar tarafından sağlanmalıdır. Mevzuatta belirtilen Fransız su politikası hedeflerine ulaşmak için kurumsal sistemin ve yönetim araçların bu duruma uyarlanması gerekmektedir.

2.2.1.4. Alman Hukuku

Alman su hukuku, su teminini çevre politikaları çerçevesinde oluşturmuştur. Almanya suyun elde edilmesinde herhangi bir olumsuz durum yaşamamıştır. Asıl sorun

suyun niteliğinin, kalitesinin iyileştirilmesidir. Alman su hukuku bu açıdan küresel su yasalarıyla şekillenmiştir. 1996 yılında ILA su kaynakları ile ilgili yasal kuralları uluslararası alanda entegre etmeye karar vermiştir. Bu kurallarda insan hakları hukuku ve çevre dahil olmak üzere uluslar arası hukuk alanlarında ve su yasalarında en son gelişmeler dikkate alınmıştır (Dellapena ve Gupta, 2008: 448).

Berlin kuralları olarak nitelendirilen bu kurallarda çevre, insan hakları ile ilgili uluslararası antlaşmalar yer almaktadır. Berlin kuralları, uluslararası su hukuku ile entegre tüm tatlı su kaynaklarını kapsamaktadır. Berlin kuralları ayrıca yer altı sularının farklı özelliklerinin de ele alınmasında ilk kapsamlı girişim olarak görülmektedir. Berlin kurallarının ilkeleri şu şekildedir:

- ✓ Kamunun katılımı ile birlikte suların entegre yönetimi ve suya erişimin sağlanması, çevresel zararın en aza indirilmesi gerçekleştirilmektedir.
- ✓ Bu kurallar kişilerin hakları ile de ilgili olduğu için çevreyi korumayı gerektirmektedir. Berlin kurallarına katılımcıların birleşmesiyle ulusal çevre kirliliğinin en aza indirilmesi, sürdürülebilirlik, entegre yönetim gibi konularda su yönetimi değişime uğramaktadır (Dellapena ve Gupta, 2008: 448).

2.2.2. Uluslararası Su Hukukunda Temel Öğretiler

Günümüzde su kıt bir değer olarak kabul edilmektedir. Dünya nüfusunun artışı aynı zamanda suya olan talebi de artırmaktadır. Bu talebi karşılamak için gerçekleştirilen yeni teknolojiler de kıtlık gibi olumsuz birçok sorunu beraberinde getirmektedir. Uluslararası alanda kullanılabilir suya ulaşmak için yaşanan rekabet çatışmalara sebep olmuştur. Uluslararası nehirlerin ve göllerin kullanımı ile ilgili değişen devlet uygulamaları yansıtan farklı kuram ve ilkeler, 19. yüzyılın sonlarında ortaya çıkmaya başlamıştır (Salman, 2007: 627). Bu girişimin sebebi ise ABD ve Meksika arasında 1895 yılındaki Rio Grande üzerine yaşanan çatışmadır. Bu çatışma 1906 yılında mahkemenin her kıyıdaş ülkeye kendi ülkesindeki suyu kullanma hakkı vermesi ile son bulmuştur (Arık, t.y: 1).

Uluslararası su hukukunda, sınır aşan sularda suyun paylaşımı bu çatışmanın çözüm kararı etrafında şekillenmiştir. Sınır aşan su kavramı yukarı kıyıdaş ve aşağı kıyıdaşlıktan

oluşmaktadır. Kendi topraklarında bir sınır aşan suyun doğduğu ülkeye yukarı kıyıdaş, başka bir ülkede doğan yeryüzü ve yer altı suyunun kendi ülkesine geçtiği ülkeye aşağı kıyıdaş ülke denilmektedir. Buradan diğer bir ülkeye akarsuyun geçmesi durumunda ise, o üçüncü ülke aşağı kıyıdaş olurken, ortada yer alan ülke hem yukarı kıyıdaş hem de aşağı kıyıdaş ülke konumundadır. Sınır aşan su, en aşağıda yer alan aşağıdaki kıyıdaş ülkede denize dökülmektedir (ORSAM, 2011: 21).

Su hukuku Kıyıdaşlık öğretisi ve Kadim hak öğretisi olmak üzere iki öğretiyi üzerinde şekillenmiştir. Bu iki öğretinin arasında mekan ve duruma göre farklı öğretiler de uygulanmıştır.

2.2.2.1. Mutlak Ülke Egemenliği (Harmon) Öğretisi

Bu öğretiyi, Alman hukukçu Klüber'in 1851 yılında *“her ülke kendi çıkarları doğrultusunda başka ülkelere zarar verse bile düzenlemeler yapma hakkına sahiptir”* savına dayanmaktadır. Bu öğretiyi resmi olarak kabul eden ABD hukukçusu Judson Harmon olmuştur. Judson Harmon, Birleşik Devletler ve Meksika arasında kalan Rio'nun sularının kullanımı konusunda, 1895 yılında bir karar verdiğinde Amerika Birleşik Devletleri'nin başsavcısıydı. Harmon'un verdiği karara göre, bir ülke kendi sınırları içerisinde kalan uluslararası nehirin sularını istediği gibi kullanma hakkına sahiptir. Bu kullanımın diğer kıyıdaş ülkelere vereceği zarar ya da olumsuz etkisini dikkate almamakta özgürdür (Salman, 2007: 627). Buna göre, yukarı kıyıdaş ülke akarsuyun aşağı kıyıdaş ülke topraklarında bir azalmaya neden olsa bile sorumlu tutulamaz. Mutlak ülke egemenliği öğretisinde egemenlik yukarı kıyıdaş ülkelere aittir. Yukarı kıyıdaş ülke aşağı kıyıdaş ülkeye karşı sınırsız yetkiye sahiptir (Kaya, 2007: 9).

Ancak bu görüş, uluslararası alanda mahkemelerin kararları ve bu alandaki uzmanların yazılarında eleştirilmektedir. Bu öğretinin aksine, uluslararası hukuk bu öğretiyi su kullanımının kıyıdaş ülkelere verdiği zarar nedeniyle yasaklamaktadır. Anlaşmazlıkların barışçıl yollarla çözülmesini önermektedir (Salman, 2007: 627).

2.2.2.2. Kıyıdaşlık Öğretisi

Bu öğretilerde, bir ülkede akan suların o toprağın ayrılmaz bir parçası olarak sayılmakta, akarsuyun niteliğini ve niceliğini değiştirecek düzenlemeleri yapmaya kimsenin hakkının olmadığı görüşü kabul edilmektedir. Bu durum zamanla değişerek suyu paylaşmanın başkasına zarar vermemek şartı ile kullanılabilir şekline dönüşmüştür (Öziş ve diğerleri, 2002: 35). Alansal bütünlük görüşü de denilen bu öğretinin temel esasları şu şekildedir (Baykan ve Diğerleri, 2010: 4):

- ✓ Kıyıdaşlık öğretisi, akarsu kenarlarında araziler için geçerlidir. Akarsu kenarında yer alan arazi mülkiyete ayrıldığında akarsu kenarında kalmayan bölüm için kıyıdaşlık öğretisi geçerliliğini kaybetmektedir.
- ✓ Kıyıdaşlık arazi mülkiyeti ile bir bütün sayıldığından arazi devrinde kıyıdaşlık da devredilmiş sayılmaktadır.
- ✓ Kıyıdaşlık, akarsuyun doğal akışından faydalanabilir. Ancak akışların verimsiz olduğu dönemlerde kıyıdaşların su temininde önceden kullandıkları miktarda faydalanmalarına izin verilebilmektedir.

Bu öğreti tüm kıyıdaş ülkelerin eşitliliğine dayanmakta, su kaynaklarının paylaşımı ve su kullanımı haklarını kapsamakta, bunun yanı sıra diğer kıyıdaş ülkelere zarar vermeyen sorumluluklar sağlamaktadır (Salman, 2007: 268). Kıyıdaşlık öğretisi, kıyıdaş olmayan ülkelerin kullanımına ve suyun biriktirilmesine izin vermediği için, sosyal ve ekonomik faktörler yüzünden kurak iklime sahip ülkelerde kullanılmamaktadır (Baran ve Özkul, 2002: 52).

2.2.2.3. Doğal Durumun Bütünlüğü Öğretisi

Bir üst kıyıdaş ülkeden veya kıyılardan kendi topraklarına gelen uluslar arası nehirin, doğal akışının devam etmesi talebiyle bir kıyıdaş ülkenin hakkını düzenlemektedir. Fakat, diğer ülkenin kıyısının az olması yüzünden sularının doğal akışını kısıtlamaması için devlete görev yüklemektedir (Salman, 2007: 627). Bu öğreti aynı zamanda aşağı kıyıdaş ülkenin haklarını savunan bir öğretilerdir. Çünkü yukarı kıyıdaş ülke aşağı kıyıdaş ülkenin zararına olabilecek su değişiklikleri yapamamaktadır. Aşağı kıyıdaş ülke, suyun

doğal kaynağından akmasını yukarı kıyıdaş ülkeden isteme hakkına sahiptir. Bu yüzden yukarı kıyıdaş ülkenin su kullanım hakkı sınırlıdır. Ancak bu öğreti pek uygulama alanı bulamamaktadır. Yukarı kıyıdaş ülkeler her durumda güce sahip olduğu için coğrafi konumu itibariyle suları yönetmede üstün durumdadırlar (Kaya, 2007: 10).

Bu öğreti aşağı kıyıdaş ülkelere gelecekteki su kullanımlarını koruma hakkı elde etmesini sağlamaktadır. Bu öğretide bütün hak suyun sonlandığı ülkeye aittir. Bu görüşü savunan ülkelerin başında Irak gelmektedir. Bu öğretinin ilk benimseyen İsviçreli Hukukçu Max Huber ve İngiliz Oppenheim'dir (Rüştü ve Salem, 2004: 59).

2.2.2.4. Geçmişten Gelen (Kadim) Hak Öğretisi

Bu öğretinin temel esasları şu şekildedir (Baykan ve Diğerleri, 2010: 4):

- ✓ Suyun kullanımı kanunlar çerçevesinde yapılmaktadır. Kullanımda adalet ve öncelik ilkesini geçerli olduğu kadim hak öğretisinde, su kıtlığının olduğu dönemlerde kayıtlı olanların öncelik sırasına göre hak sahipleri suyu kullanmaktadır.
- ✓ Su kullanım hakkı hak sahiplerine faydalı amaçlar için verilmektedir. Bunun dışındaki amaçlar için kullanıldığında su hakkı geri alınabilmektedir.
- ✓ Bu hak arazi mülkiyetinden bağımsızdır. Bu hakkı kullanımına sahip olan, başka tüketicilere zarar vermemek koşulu ile suyu farklı yer ve zamanda kullanabilmektedir (Öziş ve Diğerleri, 2002: 35).

2.2.2.5. Hakça ve Makul Kullanım Öğretisi

Hakça ve makul kullanım öğretisinin uygulanması ulusal ülke sınırları içinde geçerli olmaktadır. Bu öğretiye göre, her ülke kendi sınırlarına kıyıdaş olan akarsularını kullanmada egemenlik haklarına sahiptir. Diğer bir durumda ise, her ülke kendi sınırlarına kıyıdaş olan suları kullanma egemenliği, karşı ülkenin hakkını kısıtlamayacak şekilde olmalıdır. Dolayısıyla her kıyıdaş ülkenin suyu kullanımını diğer ülkelerin hakça kullanımını kısıtlamamalıdır. Sınır aşan suların kullanımında BM ve Helsinki Kurallarında Hakça ve Makul kullanım öğretisini benimsemektedir (Orta Doğu Stratejik Araştırmalar Merkezi [ORSAM], 2011: 22).

Hakça ve makul kullanımı belirlemede dikkate alınacak faktörler; coğrafi, hidrolojik ve iklimsel özellikler, kıyıdaş ülkelerin ekonomik ve sosyal ihtiyaçları, nüfus, su kullanımında kıyıdaş ülkelerin birbirine zarar vermeden nasıl yapılacağına dair önlemler olarak sıralanabilmektedir (United Nations [UN], 1997: 25).

Suyun paylaşımında zarar verme durumunda, bir sel yaşanması durumunda hakça kullanım öğretisi doğrultusunda zarar kabul edilirse zarara neden olan kıyıdaş ülkeden zararı talep edilebilmektedir. Sınır dışına çıkan bir akarsuyun, kendi ülkesinde kalan bölümünü kullanması aşağı kıyıdaş ülkenin zararına olabilir. Bu zarar aşağı kıyıdaş ülkede bir su kıtlığı ya da kirlilik şeklinde olabilir. Zarar gören ülke bu durumdan şikayetçi olursa, ortaya çıkan zarar hakça ve makul kullanım öğretisi gereğince değerlendirilir. Su kullanımlar hakça değilse, aşağı kıyıdaş ülke zarara uğraması halinde herhangi bir hak talep edemez. Aşağı kıyıdaş ülkenin böyle bir hakkı olsaydı bu sefer yukarı kıyıdaş ülkenin hakça kullanımları gerçekleşmediğinden zararı olacaktı. İki ülke için de en uygun miktarda kullanımı sağlayacak teknik yöntemlerin bulunması bu uyuşmazlıkların çözüm yolu olarak kabul edilmektedir (ORSAM, 2011: 23).

2.2.3. Türk Su Hukuku ve Genel Özel Su Ayırımı

Küreselleşmenin yoğun bir şekilde yaşandığı 21. yüzyılda, toplumsal ve ekonomik sorunlar su kaynaklarının aşırı bir şekilde kullanılmasına ve tahrip edilmesine yol açmaktadır. Günümüze kadar ki süreçte su özel mülkiyete konu edilemeyen, kamuya ait şeylerden sayılmaktaydı. Sanayileşmenin etkisi ile su ekonomik mal olarak kabul edilmiş ve suya ilişkin hukuki düzenlemeler ise suyun ekonomik bir hale dönüşmesinde önemli bir rol üstlenmiştir (Güngör ve Tombul, 2008: 1).

Su kurallarını düzenleyen Türk su hukukunun temeli 18.10.1982 tarihli anayasaya dayanmaktadır. 1982 anayasasının, Tabii Servetlerin ve Kaynakların Aranması ve İşletilmesi başlıklı 168.maddesinde, “*tabii servetler ve kaynaklar devletin hüküm ve tasarrufu altındadır. Bunların aranması ve işletilmesi hakkı devlete aittir. Devlet bu hakkını belli bir süre için, gerçek ve tüzelkişilere devredebilir. Hangi tabii servet ve kaynağın arama ve işletmesinin, devletin gerçek ve tüzelkişilerle ortak olarak veya doğrudan gerçek ve tüzelkişiler eliyle yapılması, kanunun açık iznine bağlıdır. Bu durumda*

gerçek ve tüzelkişilerin uyması gereken şartlar ve devletçe yapılacak gözetim, denetim usul ve esasları ve müeyyideler kanunda gösterilir” hükmü vardır (Tabii Servet Kaynakların İşletilmesi Kanunu, 1982: madde 168).

Osmanlı döneminde özel mülkiyete yönelik özel hukuk kurallarını uygulayan Mecelle-i Ahkamı Adliyenin yerini alan Türk Medeni Kanununda suyla ilgili düzenleme mevcuttur. 21.11.2001 tarih 4721 sayılı yeni TMK'nın 715. Maddesinde, “*Sahipsiz yerler ile yararı kamuya ait mallar devletin hüküm ve tasarrufu altındadır. Aksi ispatlanmadıkça yararı kamuya ait sular ile kayalar, tepeler, dağlar, buzullar gibi tarıma elverişli olmayan yerler ve bunlardan çıkan kaynaklar kimsenin mülkiyetinde değildir ve hiçbir şekilde özel mülkiyete konu olmaz. Sahipsiz yerler ile yararı kamuya ait malların kazanılması, bakımı, korunması, işletilmesi ve kullanılması özel kanun hükümlerine tabidir.*” (Türk Medeni Kanunu [TMK], 2001: madde 715).

Türk Medeni kanununun 756. Maddesinde “*Kaynaklar, arazinin bütünleyici parçası olup, bunların mülkiyeti ancak kaynakların arazinin mülkiyeti ile birlikte kazanılabilir. Başkasının arazisinde bulunan kaynaklar üzerindeki hak, bir irtifak hakkı olarak tapu kütüğüne tescil ile kurulur. Yer altı suları, kamu yararına ait sulardandır. Araziye malik olmak, suya malik olmak sonucunu doğurmaz. Arazi maliklerinin yer altı sularından faydalanma biçimi ve ölçüsüne ilişkin özel kanun hükümleri saklıdır*” hükmü bulunmaktadır (TMK, 2001, madde 756).

Genele veya kamuya ait sular; özel hukuk ve özel mülkiyete konu sayılan sular dışında, üzerinde özel mülkiyet konusu olmayan devletin hüküm ve tasarrufu altında olan sulardır. Kullanımı kamu hukuku tarafından düzenlenmektedir. Bunun dışında genel suların özel hukuka giren tarım alanları ile doğal ve zaruri ilişkisi olacağından, tapu siciliyle birlikte su sicilinin de olması gerekmektedir. TMK'da başlangıçta yer üstü suları genel su, yer altı suları ise mülkiyet ve özel hukuk kapsamında sayılmaktaydı. Daha sonra ortaya çıkan hukuki ve ekonomik sorunlar nedeniyle kanunda değişiklik yapılmış, yer altı suları da genel su kapsamına alınmıştır (Özbay, 2008: 38).

Yer altı suları 23.12.1960 tarihinde yayınlanan 167 sayılı Yer Altı Suları Kanununun 1. Maddesinde, “*yeraltı suları umumi sular meyanında olup, devletin hüküm ve*

tasarrufu altındadır. Bu suların her türlü araştırılması, kullanılması, korunması ve tescili bu kanun hükümlerine tabidir” denilmektedir. 2. Maddesinde, “*Yeraltı suyu: Yeraltındaki durgun veya hareket halinde olan bütün sulardır. Yer altı suyu deposu: Bünyesinde yeraltı suyu bulunan tabakalardır ki, bu tabakaların her hangi bir noktasından su çekildiğinde, bütün su kütlelerine tesir edilmiş olur”* hükmü yer almaktadır (Yer Altı Suları Hakkında Kanun, 1960: madde 1,2). Hangi suların özel su sayılacağı konusunda Yargıtay’ın 1967 tarihli, 3069/4256 sayılı kararında sadece kaynakların ve üzerinde eski hukuktan kalma kazanılmış özel hakların bulunduğu sular özel su sayılmaktadır (Çiçek, 2009: 217).

2.2.3.1. Türk Su Hukukunda Su Hakkı ve Uygulanabilirliği

Suyun insan yaşamının devamı için gerekli ve vazgeçilmez bir doğal kaynak olarak kabul edilmesi, suyun temel hak ve hürriyetler kapsamında değerlendirilmesini sağlamaktadır. 1982 anayasasında 12 ila 74. maddelerinde temel hak ve hürriyetlere ilişkin düzenlemeler yer almaktadır. Bunun dışında su ile ilgili yasal düzenlemelerde su üzerinde kişilerin sahip olduğu hak mülkiyet hakkı ile birlikte değerlendirilmiştir. Mecelle-i Ahkamı Adliye’de ise, suyun kimsenin malı olmadığı tüm insanlığın ortak malı olduğunu kabul ederek su hakkına doğrudan atıf yapmıştır (Sav, 2007: 355).

Türk hukukunda su hakkının tanınması uluslararası sözleşmelerin kabul edilmesi aracılığıyla bağlayıcılık kazanmıştır. Bu sözleşmelerden biri olan Kadına Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Uluslar arası Sözleşmesi Türkiye’de 2002 yılında kabul edilmiştir. Bu sözleşmenin 3.bölümünün 14.maddesinde, “*yoksulluk halinde kadınların yiyecek, içecek, sağlık, eğitim gibi ihtiyaçların giderilmesi açısından en az imkana sahip olması nedeniyle devletin kadınların bu hizmetlerden yararlanmalarını sağlamalıdır”* hükmü yer almaktadır (Division for the Advancement of Women [DAW], Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women [CEDAW], <http://www.un.org/womenwatch/daw/cedaw/text/econvention.htm#article14>, 01.04.2012).

Türkiye’nin taraf olduğu bu sözleşmede yer alan bu hükmün Türkiye’de ne derece uygulandığını görmek için bir örnek gösterilebilir. Adana’da 80 yaşında yaşlı ve bakıma muhtaç olan kadının su parasının ödememesi nedeniyle su sayacı mühürlenmiştir. Buna karşı yaşlı kadın, mührü bozup suyu kullanmaya devam etmesi üzerine, Adana Büyükşehir

Belediyesi Su ve Kanalizasyon İdaresi görevlileri cumhuriyet savcılığına suç duyurusunda bulunmuş ve sonuçta mahkeme mühür bozma suçundan abone için 3 yıla kadar hapsi istenmiştir (Karadağ, 2008: <http://hurarsiv.hurriyet.com.tr/goster/ShowNew.aspx?id=8607318>). Bu durum Türkiye açısından bağlayıcı olan sözleşme doğrultusunda iki açıdan değerlendirilebilir (Sav, 2007: 221): Birincisi, sözleşme gereği su hakkı temel hak kapsamındadır. Dolayısıyla, sözleşme şartlarından biri olan kadının yoksulluk nedeniyle suyun parasını ödeyememesi karşısında, bu hizmet devlet tarafından karşılanmalıdır. İkincisi, mühürleme işlemi yapılabilmesi için suçun hukuka aykırı olması gerekmektedir. Kanuni şartlara uygun bir mühürleme yapılmadığı için, mahkeme suçun oluşmadığına yönelik karar vermesi gerekirdi.

2.3. Su Mülkiyeti ve Kıyılarda Mülkiyet Sorunu

2.3.1. Mülkiyet Hakları Tanımı ve Çerçevesi

Mülkiyet hakları, mal ve hizmetlerin nasıl ve ne şekilde kullanılacağını, sahiplik durumunu ve satılması aşamasını yöneten düzenlemeler olarak tanımlanmaktadır. Mülkiyet haklarına genel olarak bakıldığında, aslında insan davranışlarının yaptırımını olarak görülmektedir. Kaynakların kullanımında bireylerin haklarını ifade etmesi ise, mülkiyet haklarının hukuki yönünü vurgulamaktadır (Kim ve Mahoney, 2005: 225).

Mülkiyet hakları, hukuki ve ekonomik boyuta sahiptir. 21. yüzyılda suya ilişkin mülkiyet hakları daha çok ekonomik boyutuyla ilgili olmuştur. Mülkiyet hakları, kaynakların ve varlıkların satımı ve yönetimi ile ilgili olarak gelir elde etmeye yönelik haklardır. Mülkiyet haklarının tanımı kavramsallaştırıldığında, ekonomik açıdan çeşitli taraflar arasında bölünmüş kaynağın kullanımı ve yönetimi mülkiyet hakları temelinde değerlendirilmektedir (Kim ve Mahoney, 2005: 225).

Mülkiyet hakları teorisinin temeli hangi tür mülkiyetin kaynakların daha verimli kullanılacağına dayanmaktadır. Bu konuda Adam Smith'in yaklaşımları öncü olarak kabul edilmiştir. Adam Smith'e göre, bireyler kendi servetlerine kıyasla diğer insanların zenginliklerini daha müstifçe kullanmaktadır. Bu durum kamunun verimsizliğini ön plana çıkarmaktadır (Dura, 2006: 2). Bu açıdan mülkiyet hakları, kamunun verimliliğinin özel sektöre göre daha düşük olduğunu ortaya koymaktadır. Mülkiyet haklarını analiz edenler

de, özel mülkiyetin daha etkin olacağı görüşünü savunmaktadır. Mülkiyet hakları kamunun verimsizliğini kabul eder. Bu açıdan mülkiyet hakları içerisinde kamu tercihi teorisi de yer almaktadır. Bu teoriye göre de, kamuda etkinsizliklerin nedeni kamu ekonomisinin işleyişi ile ilgilidir. Kamu ekonomisinde aktör konumunda olan siyasiler ve bürokratların davranışları kamunun etkin olmasında olumsuzluk yaratan unsurlardır (Dura, 2006: 2). Ancak uygulamalarda, kamudan özel mülkiyete geçmiş kaynakların daha verimli olduğuna dair bir durumla karşılaşılmamıştır.

2.3.2. Kamu Yararına Ait Sular ve Özel Mülkiyet

Herhangi bir toplumda kaynakların kullanımında bireylerin hakları, ülkeler tarafından yasal olarak desteklenmektedir. Mülkiyet hakları kişiye seçim yapma hakkı, yararlanma hakkı ve sahiplik hakkı vermektedir. Özel mülke sahip olanlar mallarını istedikleri gibi kullanabilir. Bu kullanım diğer insanların özel mülkiyetine zarar verdiği takdirde, özel mülkiyet sistemi ihlal edilmiş olur. Arazi kullanımının çeşitli bölümlerindeki özel mülkiyet hakları farklı kişiler tarafından sahiplenilebilmektedir (Alchian, 1977: 2).

Kamu malı kullanımında herkes eşit haklara sahiptir. Kamuya ait bir su hizmeti ile özel sektöre ait bir su hizmeti karşılaştırıldığında, su hizmetinin işletiminde farklılıklar olabilmektedir. Kamuya ait mülkiyetin temel amacı kamu hizmeti sağlamaktır. Özel mülkiyetteki bir hizmet ise, kar amaçlıdır. Bu duruma başka bir açıdan bakıldığında, özel mülkiyetteki bir hizmet hem kamu hizmetidir, hem de kar amaçlıdır. Kamuya ait olan hizmetlerde de kar elde edilebilir. Asıl çözülmesi gereken sorun kar amaçlı teşvikleri önlemek ve bastırmaktır (Alchian, 1977: 6).

Özel mülkiyet, yüzyıllar boyunca özel hukukun bir bileşeni olmuştur. Kamu mülkiyetinin aksine, özel mülkiyette sahiplik ortaya çıkmaktadır. Özel mülkiyette sahipliğin ortaya çıkması özel hukuk kurallarının doğmasına sebep olmuştur. (Dorfman, 2010: 3). Özel mülkiyette kullanım hakkının yarattığı dışlama söz konusudur. Böylece bir şeyi kullanma hakkını başkalarına vermemeyi öngörmektedir (Dorfman, 2010: 5).

Su mülkiyeti ancak kaynakların bağlı bulunduğu arazinin mülkiyeti ile kazanılmaktadır. Dolayısıyla başkasının arazisinde bulunan su hakkı kişiye sadece kullanım hakkı vermektedir. Özel mülkiyet ise, sadece kaynaklar için geçerli olmaktadır.

Yer altı suların da ise durum farklıdır. Yer altı suları, mülkiyeti arazi sahipliği ile kazanılmaz. Çünkü, yer altı sularının mülkiyeti kamuya ait sayılmaktadır. Arazi sahiplerinin yer altı sularından yararlanması özel kanun hükümlerine tabiidir (TMK, 2001, madde 756).

2.3.3. Su Mülkiyetinde Yeni Eğilimler

2.3.3.1. Su Politikasının Esasları

Neo liberal politikalar su hizmetlerindeki sorunların nedenini kamusal hizmet oluşuna bağlamaktadır. Kamu hizmeti olması kamunun ortak mülkiyetine ait olması demektir. Çözüm olarak da su hizmetinin özel sektöre bırakılmasını tavsiye etmektedir. Bu sayede, suyun mülkiyeti ve yararlanma hakkı, piyasa kuralları içinde değerlendirilerek, ticari bir mal haline gelmesi sağlanmaktadır (Dikmen, 2006: 52)

Su mülkiyetinde neoliberal politikaların kullanılmasının diğer bir gerekçesi ise, işlem maliyetlerindeki farklılıklardır. Hizmetin mülkiyeti kamu ya da özel kişiye ait olabilir. Burada tercih edilmesi gereken özel mülkiyettir. Çünkü kamu mülkiyetinde maliyetler özel mülkiyetten yüksektir. Dolayısıyla kamusal mülkiyete ait olan suyun kar getirici ticari bir mal gibi işletilmesi hedeflenmektedir (Güler, 2003: 5)

Su mülkiyetinin özel mülkiyete dönüştürülmesinin önünde en büyük engel kamunun mülkiyetinde olmasıdır. 1981'de Şili tarihinde ilk kez su kullanımı arazi mülkiyetinden ayrılmış herhangi bir mülk gibi alınıp satılmaya, kiralanmaya, devredilmeye başlanılmıştır (Akdoğan, 2006: 26)

Yönetişim ve katılımcılık özel mülkiyetin gerçekleştirilmesi için gerekli neoliberal politikaların temel argümanlarıdır. Kamunun kamu-özel ortaklığı ile şirketleştiği kabul edilirse, yönetişimin özünde karar verme yetkisinin özel sektöre devredilmesi olduğu ortaya çıkmaktadır. Yönetişim, mevcut yapıdan piyasa ekonomilerine dönüşümü hızlandıracak yönetsel düzenlemeleri kapsamaktadır (Güler, 2003: 7-10). Katılımcılık, yapılan yeni düzenlemelerin sahiplenilmesini sağlayarak halkın ödeme isteğini arttırılmakta, hizmetlerin maliyeti halka yükletilmektedir. Halka yönetime katılıyormuş

gibi hissettirilip, kamusal karar verme mekanizmaları özel sektöre devredilmesinin garanti altına alınması sağlanmıştır (Akdoğan, 2008: 13).

2.3.4. Kıyılarda Mülkiyet Sorunu

Osmanlı dönemindeki mevcut kıyı kanununa göre kıyıların kamu malı olduğu bilinmektedir (Akbaba, 2012: 2). Ancak Osmanlı döneminde kıyılar hem mülkiyet açısından, hem de ekonomik ve sosyal açıdan önemli görülmemesi sebebiyle kıyıların ve kıyılardaki doğal kaynak olan suyun kullanımına yönelik özel düzenlemeler bulunmamaktadır. Bu anlamda, 1858 tarihli arazi kanunnamesi ve 1876 tarihli Mecelle’de kıyılara ilişkin bazı düzenlemeler yer almasına karşın, kıyıların hukuki durumu ve niteliği ile ilgili herhangi bir yasal düzenleme bulunmamaktadır. Sonuç olarak Osmanlı döneminde kıyıya ilişkin mevcut düzenlemelere bakıldığında, kıyılarda özel mülkiyeti destekleyen ve teşvik eden bir durum söz konusudur (Şimşek, 2010: 2).

Osmanlı döneminde kıyılar tarıma elverişli alan olmadığından “*arazi-i mevat*” ölü toprak olarak değerlendirilmiştir. Bunlar özel mülkiyete izin vermediği için devletin mülkiyeti altında olduğu kabul edilirse, iki dönem arası kıyıların hangi mülkiyete ait olduğu konusunda değişkenlik gösterdiği açıktır (Cin, 1981’den aktaran: Duru, 2003:182)

Cumhuriyet döneminden bugüne kadar ki süreçte sanayileşme, kentleşme, ve ekonomik etkinliklerin özellikle turizm açısından kıyı alanlarına yönelik talebi artırmakta, ve kıyıların ekonomik değerini yükseltmektedir (Görer ve Duru, 2001:1). Kıyıların kullanımında talebin artması, sadece kıyı kentlerindeki halkın değil, kıyıya uzak yerlerdeki halkın da kıyılardan yararlanmak istemesi sonucu küresel sermayenin kıyılara yönelik girişimlerine sebebiyet vermektedir (Pala, 1975: 3).

1926 tarihli TMK’nın 641. ve 643. maddesinde kıyılar kamuya ait olan mallar olarak sayılmış ve dolayısıyla mülkiyeti devlete ait olarak kabul edilmiştir. Ek olarak 641. Maddesinde “*Hilafı sabit olmadıkça, menfaati umuma ait sular ile tarıma elverişli olmayan yerler kayalar, tepeler ve dağlardan çıkan kaynaklar kimsenin mülkü değildir*” hükmü ile özel mülkiyeti yasaklayan bir yapı görülmektedir (Pala, 1975: 7) .

Yine Medeni Kanunun kıyılarla ilgili 636. maddesinde, “*Sahipsiz yerlerde birirmek, dolmak ve kaymak veya umuma ait suların mecra veya seviyeleri değişmek gibi bir suretle teşekkül edip kendisinden istifadesi mümkün olan arazi devletin mülkü olur. Bu suretle kendisine ait bir gayrimenkulden ayrılan parçaların vücudunu, ispat eden kimse onları istirdat edebilir.*” Bu hüküm kıyılarda su mülkiyetinin devlete ait olduğunu göstermiştir (Pala, 1975: 8).

Kıyıların önemli bir parçası olan suya yönelik ilk yasal düzenleme Türkiye’de deniz, göl ve akarsuların düzenlenmesinde 11.7.1972 tarihli ve 1605 sayılı kanunla 6785 sayılı imar kanununda yapılan değişlikle, ek 7. ve 8. Maddelerdeki düzenlemelerdir (Sesli ve Akyol, 1999: 101). Yeni düzenlenen 7. ve 8. Maddelerde kıyılardan eşitlik ve serbestlik dahilinde herkesin yararlanmasına yönelik hükümler vardır. Kıyıların hukuki niteliği olarak ilk kıyı kanunu 1982 anayasasında 1.12.1984 tarih ve 3086 sayılı yasa ile oluşturulmuştur (Akbaba, 2012: 2).

17 Nisan 1990 tarihinde 3621 sayılı kıyı kanunu kabul edilmiş, fakat 1991 yılında yapılan değişikliklerle bazı maddeleri iptal edilmiştir. 1992 yılında 3830 sayılı kanunla 3621 sayılı kıyı kanunda değişiklikler yapılmıştır. Bu kıyı kanununda deniz, göl, akarsu kıyıları ile deniz ve göle kıyısı olan yerlerin kamu yararına kullandırılması amaçlanmıştır (Sesli ve Akyol, 1999: 102).

Kıyı kanunun niteliğini belirlemede Yargıtay Hukuk Bölümü İçtihadı Birleştirme Genel Kurulu’nun 13.3.1972 gününde E. 1970/7- K. 1972/4 sayı ile aldığı karar ile, kıyıların bir ülke sınırları içindeki denizlerin karasuları o devletin hüküm ve tasarrufu altındadır ve kimsenin mülkünde değildir. Denizden yararlanma kıyı aracılığıyla gerçekleşmiş, dolayısıyla deniz ve kıyı birbirini tamamlayıcı parça olarak görülmesi gerektiği belirtilmiştir (Pala, 1975: 19).

2.3.4.1. Kıyılarda Özel Mülkiyetin Yasaklanması Süreci

Kıyılarının kullanılması ve üzerinde özel mülkiyet oluşmasının kıyılardaki önemli bir doğal kaynak olan suyun toplumsal ihtiyaçlara ve toplum faydasına kullanılmasında, sadece önemli bir güç olan küresel aktörlerin ya da çok uluslu su şirketlerin mi yoksa tüm toplumun mu faydalanacağı sorusunun cevabına bağlıdır (Geray, 1977: 65).

Kıyılardaki suyun üzerinde egemenlik kurma çabaları süreci küreselleşmenin etkinleştiği 1970’li yıllardan itibaren kendini göstermeye başlamıştır. Kıyıların ekonomik ve sosyal hayatta önemli sayılması sebebiyle üzerinde tekelci baskılar kendini göstermiştir. Dolayısıyla kıyılarda özel mülkiyeti yasaklayan bir hukuki düzenlemeye ihtiyaç duyulmuştur (Şimşek, 2010: 99).

Türkiye’de kıyılarda özel mülkiyeti yasaklayan ilk yasa 1972 yılında 6785 sayılı yasaya eklenen ek 7. ve 8. Maddelerle desteklenmiştir. Deniz, göl ve nehir kenarlarındaki kamuya ait taşınmazların özel mülkiyete geçirilmeyeceği, denizden doldurma ve bataklık kurutma ile arsa ve arazinin özel mülkiyetinin kazanılamayacağı bu maddelerde belirtilmiştir (Duru, 2003: 255).

2.3.4.2. Kıyılarda Özel Mülkiyet Oluşmasının Nedenleri

Türk Medeni Kanunu’nda kıyı alanlarının denizlerin tamamlayıcı parçası sayıldığından, kıyılarda devletin hüküm ve tasarrufu altında olduğu bu yüzden de özel mülkiyete geçirilemeyeceği kabul edilmiştir. Ancak, günümüzde kıyılar ve suya ilişkin mülkiyet hakları daha çok ekonomik boyutla ilgilidir ve aşağıda gösterilen sebepler yüzünden kıyılarda özel mülkiyetin oluşacağı öngörülmüştür.

2.3.4.2.1. Denizden Doldurma ve Kurutma

2644 sayılı tapu yasası gereğince, denizden doldurma ve bataklık kurutma yolu ile kıyılarda özel mülkiyet olarak arsa ve arazi kazanılmaktadır (Pala, 1975: 9).

2.3.4.2.2. İdari Tescil

1515 sayılı kanunun tapu idaresine verdiği idari tescil yetkisi sonucu bazı durumlarda bu kanun kapsamında özel mülk olarak tapuya bağlanmıştır. Bu durumlara örnek olarak, Medeni Kanununun 641. Maddesi kapsamındaki kıyılar gösterilebilir (Anal, 2001: 22).

2.3.4.2.3. İhya

Kıyılardaki arazi mülkiyetinin ihya yolu ile sahiplendirilmesi sonucu kıyılar özel mülkiyete geçirilmektedir. İhya şu şekilde gerçekleşmektedir: Tarıma elverişli olmayan bir arazinin tarıma elverişli hale getiren kişi bu arazinin mülkiyetine sahip olmaktadır (Pala, 1975: 9).

2.3.4.2.4. Devletin Hüküm ve Tasarrufu Altındaki Yerlerin Satışı

Kıyılardan turizmi teşvik amaçlı piyasa ekonomisine geçişi ile çıkarılan turizm kanununda kıyıların kullanımında turizm belgesi alınması ile devletin tasarrufu altındaki alanların özel hukuk kişilerine satılması sağlanmıştır (Anal 2001'den aktaran Şimşek, 2010: 99)

2.3.4.2.5. Kadastro

Türk hukukunda geçmişten bugüne kıyılar üzerinde özel mülkiyet oluşabileceği kabul edilmektedir. Bu duruma bağlı olarak kıyılar bağlamında deniz kenarlarının kamu malı değil, işgal ve ihya ile sahiplenebilir nitelikte olduğu varsayılmıştır. Arazi kanununa göre ise, sadece iskele gibi yerlerin kamu malı sayıldığı görülmektedir (Pala, 1975: 10).

Kıyılarda özel mülkiyet oluşmasına yol açan nedenler, suyun piyasalaştırılması sürecinde önemli bir faktör olan entegre havza yönetiminin aynı zamanda da kıyılar üzerinde bütünleşik kıyı alanları yönetimi şeklinde kendini göstermesi ile oluşmuştur. Bütünleşik kıyı alanları yönetimi; ekolojik, toplumsal ve ekonomik açıdan bir bütün olarak yönetilmesidir. Kıyılarda ortaya çıkan sorunların kaynağını bir bütün olarak inceleyen yaklaşım kamusal ve özel sektörün işbirliği içinde olmasını savunmaktadır. Ancak, Türkiye'de kıyılarla ilgili düzenlemede bütünleşik kıyı alanı yönetimi adı altında farklı bir uygulama söz konusudur. Kıyıların etkileşim içinde olduğu sektörler turizm, balıkçılık, sanayi ve kentleşme ile bütünleştirilmesi bu durumu desteklemektedir (Görer ve Duru, 2001: 84).

Sonuç olarak, Türkiye'de kıyıların kullanılmasında yasal açıdan önemli düzeyde hukuki düzenlemelerin gerçekleştirildiği görülmektedir. Ancak, uygulamada durum

farklıdır. Kıyılarda kamu yararı ilkesinden daha çok turizm için önemli bir alan görülmesi sebebiyle piyasa ekonomisine açılmış, enerji üretim tesisleri için önemli bir alan, konut ve arsa vurgunculuğunun gerçekleştirildiği yerler olarak kullanılmıştır (Duru, 2003: 266).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. KÜRESEL KAMUSAL MAL KAVRAMI, SU VE KÜRESEL DEĞİŞİMLERİN SUYUN NİTELİĞİNE ETKİSİ

3.1. Küresel Kamusal Mal Kavramı

Küresel kamusal mal kavramı ilk olarak 1999 yılında Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı'nın yayınladığı bir eserde yer almıştır. Küresel kamusal mala ilişkin birçok farklı açıklamalar bulunmasına rağmen, temelde iki özellik etrafında yoğunlaşmıştır. Kamusal malların önemli özelliklerinden olan tüketiminde mahrum bırakılmama ve rekabetin olmaması durumları küresel açıdan değerlendirilmektedir. Diğer özellik ise, küresel kamu malları küresel özelliğinden dolayı tüm dünyaya yayıldığından uluslararası sonuçlar (küresel dışsallıklar) doğurmaktadır (Yılmaz, 2010: 139).

3.1.1. Küresel Kamusal Malların Tanımı

Literatürde kamusal malların tanımına bakıldığında zaman içinde birçok değişikliğe uğradığı görülmüştür. Farklı yüzyıllarda yaşanan sosyal, ekonomik, teknolojik değişiklikler sonucu ortaya çıkan küreselleşme kavramı, bu değişikliklerin temel sebebi olarak gösterilmiştir. Ancak, küresel kamusal mala ilişkin tanımlar, kamusal malların özellikleri göz önüne alınarak yapılmıştır. Samuelson ve Musgrave (1954), malların tüketiminde ortaya çıkan fiyatlandırılmayan faydalar, bu faydaları kullanan ek kullanıcının dışlanıp dışlanmayacağı, malın tüketiminde rekabetin olup olmaması gibi özelliklere bağlı olarak kamusal malları tanımlamıştır (Göker, 2008: 109).

Bir malın küresel kamusal mal olarak tanımlanabilmesi için yarattığı dışsallığın birden çok bölgeye yayılması, farklı nesilleri kapsamaması ve değişik sosyo ekonomik gruplara hitap etmesi gerekmektedir. Gelişmişlik düzeyi ve sosyal refahı farklı seviyelerde olan ülkelerden, güçlü olan ülkeler kamusal mallardan daha fazla fayda sağlamaktadır.

Bu yüzden bir malın küresel kamusal mal olabilmesi için daha fazla nüfusa yayılması gerekmektedir. Bir kamusal malın üretimi bugünkü nesile pozitif dışsallık sağlarken, gelecek nesil için negatif dışsallık yaratabilir. Bu yüzden bu etkilerin değerlendirilmesi gerekmektedir (Durmuş, 2006: 87).

Küresel kamusal mallar genel olarak şu şekilde ifade edilmektedir: Yeryüzünde yaşayan insanlar ve gelecek nesiller tarafından elde edilebilen, bu malın tüketiminde rekabetin ve sınırlamanın olmadığı, toplumun tümünün kullanabildiği ve bu malların finansmanında küresel olarak sağlandığı faydalardır (Başaran, 2008: 91).

DB'de küresel kamusal malları, ulus ötesi dışsallıklarının olması ve bu dışsallıkları kazanabilmek için üretimde ülkelerin ortak işlerinin olması, finansmanında birlikte sağlanması ile bu malların az miktarda üretiminin önüne geçileceği mallar olarak açıklamıştır (Mutlu, 2006: 55).

Kamu mallarından küresel düzeyde faydalar sağlanmaktadır, bu nedenle önemli bir tamamlayıcı faaliyettir. Ancak bu durum bedavacılık problemi yaratmaktadır. Küreselleşme kavramı kamusal malları tanımlayan net bir tanım değildir. Küresel kamusal mala ilişkin literatürde geniş bir fikir birliği var olmasına karşın, bugünkü tanım ile geçmişteki tanım arasında zamana göre pek çok farklılıklar bulunmaktadır. Ulusal kamusal mallar ülke sınırları içinde dışsallığı göstermektedir. Dışsallığın ortaya çıkardığı fayda ya da zarar küresel ölçekte gerçekleşiyorsa küresel mal olarak nitelendirilebilir. Örneğin sıtma hastalığına karşı aşı hizmeti bir kamu malıdır. Çünkü, herkesin hastalığa yakalanma riskini ortadan kaldırmaktadır (Morrisey ve Diğerleri, 2001: 3).

Kamu malları dışsallıkların yayılma alanına bağlı olarak yerel, ulusal, bölgesel, uluslararası veya küresel olabilmektedir. Ulusal kamu malları genel olarak ülke sınırları için de dışsallık yaratan mallardır. Belirli belediye sınırları içindeki halk üzerinde dışsallık yaratıyorsa yerel kamu malı olarak da kabul edilmektedir. Birçok ülke tarafından üretilen kamu malları mutlaka küresel kamu malı değildir. Sınır ötesi dışsallıkları sergiledikleri takdirde küresel, uluslar arası ya da bölgesel kamu malı olabilmektedir (Brundtland, 2002: 6).

Küresel kamu malları programlar, politikalar ve hizmetlerde dışsallığın dağılımında küresel erişimin olduğu mallardır. Uluslararası kamu malları; hizmetler, programlar ve politikaların yayılma alanının birden fazla bölgede olduğu mallardır. Bölgesel kamu malları, hizmetlerin politika ve programlarında yayılma alanı tek bir bölge ile sınırlı olduğu mallardır (Brundtland, 2002: 7).

3.1.2. Küresel Kamusal Malların Özellikleri

Küresel kamusal malların özellikleri bir bütün olarak şöyledir (Mutlu, 2006: 55):

- ✓ Kamusalılık,
- ✓ Faydanın yayılmasında uluslararasılık ve bölünemezlik,
- ✓ Finansmanında uluslararasılık,
- ✓ Uluslararası kamu kuruluşlarının etkinliği,
- ✓ Rekabet ve kısıtlamanın etkisizliği,
- ✓ Fiyatlandırılmaması.

Küresel kamusal mallar küreselleşme kavramıyla bir bütündür. Başlangıçta okyanus, atmosfer gibi yeryüzündeki mallar küresel kamusal mal kapsamındayken, küreselleşme ile birlikte küresel kamusal malı olarak artık çevre, barış, güvenlik, sağlık gibi konular da kapsama alınmıştır. Bu sınıflandırma değişikliği küreselleşmenin getirdiği fayda ve zararlara bağlı olarak değişiklik göstermektedir (Yalçın, 2009: 291).

3.1.3. Küresel Kamusal Malların Sınıflandırılması

Küresel kamusal mallar türler itibariyle sınıflandırıldığında, bu malların özellikleri ile çok yakın ilişki içinde olduğu görülmektedir. Bu malların küresellik ve kamusalılık boyutu dikkate alındığında dört temel tür oluşmaktadır:

3.1.3.1. Tam Küresel Kamu Malları

Malın tüketiminde rekabetin ve dışlamanın olmadığı ve tamamen devlet tarafından üretilen mallardır. Burada bu mal için rekabetin olmaması kamu malının en uygun

miktarda nerede kullanılacağına ilişkin bir problem yaratmakta ve bu durum da fayda maliyet analizlerinin yapılmasını gerektirmektedir. Tüketiminde dışlanamaması ise, finansman ve kaynak dağılımı konusunu ortaya çıkarmaktadır. Özellikle bu malları kullananların bedavacılar olması küresel kamu mallarında finansal sorunlar yaratmaktadır (Susam, 2008: 291).

3.1.3.2. Yarı Küresel Kamu Malları

Yarı küresel kamu malları tüketiminde yarı rekabet ve yarı mahrum bırakma özelliği gösteren mallardır. Hem kamusal mal, hem de özel mal niteliğine sahiptir. Bu mallara örnek vermek gerekirse, eğitim, sağlık, organize suçların azaltılması sağlayan mallar gösterilebilir (Yalçın, 2009: 294).

3.1.3.3. Küresel Klüp Malları (Dışsal Özel Mallar)

Klüp mal olarak nitelendirilen malların tüketiminde rekabetin olmadığı, buna karşın bu malın tüketiminde mahrum bırakmanın geçerli olduğu mallardır. Bu malların verildiği klübe üye olunduktan sonra kullanılması kamusal mal niteliğinde olduğunu göstermektedir. Fakat, bu klübe üye olmak için bir ücret ödenmekte ve bu gönüllülük esasına dayanmaktadır. Bu bir klüp olduğu için böylece maliyetler artmakta ve bu yüzden bu mallarda mahrum bırakma özelliği göstermektedirler (Yılmaz, 2010: 140).

3.1.3.4. Bağlı Üretim Malları

Karma mallar da denilen bu tür mallar, hem ulusal hem de uluslar arası düzeyde tüm topluma fayda sağlayan ve tek sunumda iki veya daha çok ürün üretilen mallardır. Bir ülkede yoksulluğu azaltmak amacıyla alınan mali dış yardımlar, yardımı alan ülkeye ve küresel düzeyde bu yardımların yarattığı dışsal faydadan yararlanan ülkeler açısından gerekli mallardır.

3.1.4. Küresel Kamusal Malların Türleri

Küresel kamu mallarında faydaların türlerinin tespit edilmesi için küresel kamusal mallarını sektörler itibarıyla tanımlamak gerekmektedir. Küresel kamu malları çevre,

sağlık, bilgi, güvenlik/barış ve yönetim olarak sıralanabilir. Bu sınıflandırmanın üçünün faydası riski azaltırken (çevre, sağlık ve güvenlik), diğer ikisi (bilgi ve yönetim) de öncelikle kapasiteyi arttırıcı etkiye sahiptir. Tüm uluslararası kamu mallarının ana faaliyetleri, yaratılan faydanın eşit dağılımı ile küresel refahı optimize etmektir. Temel kamusal mal olarak nitelendirilen mallar da uluslararası olma eğilimindedir (Morrisey ve diğerleri, 2001: 14).

Uygulamada temel ve uluslararası kamusal mallar aynıdır. Örneğin sağlık ve barış tam kamusal mallardır. Yayıdığı dışsallıklar açısından ulusal ve uluslar arası düzeyde eşittir. Bu durum, tam kamusal mallar ulusal düzeyde sağlandığı takdirde, uluslararası düzeyde de kamusal fayda sağlayabilir ilkesine dayanmaktadır. Bu yüzden bazı ülkelerde bu mal ulusa iyi bir şekilde sağlanmazsa, küresel düzeyde hükmü de azalacaktır. Sonuç olarak, ulusal kamu malları uluslar arası kamu mallarını tamamlayıcı niteliktedir. Bu tamamlayıcılığın üretim tarafında olduğu durumlarda, farklı bir yayılma düzeyinde ikisi de tam kamusal mal olarak kabul edilebilmektedir (Morrisey ve diğerleri, 2001: 14).

3.1.4.1. Çevre

İklimsel değişiklikler, sanayileşme ve teknolojik gelişmelere bağlı olarak üretim ve tüketimin artması çevreye dışsallıklar yaymaya başlamıştır. Çevre üzerindeki bu dışsallıkların birden fazla ülkeye yayılması, çevrenin küresel bir boyuta taşınmasına sebep olmuştur (Susam, 2008: 285).

Küresel düzeyde çevre ile ilgili konularda dışsallıklar ortaya çıkmaktadır. Pozitif dışsallık, fayda sağlar ve risk azaltıcı bir etkiye sahiptir. Bu konuda hedeflenen amaç, çevresel iyileşmeyi sağlamaktır. Örneğin, karbondioksit emisyonunun azaltılması endüstriyel kirliliği azaltmaktadır, bu yüzden tamamlayıcı bir faaliyet olmaktadır. Başka bir örnek, yeşil alanların korunması ulusal düzeyde temel kamusal bir maldır, uluslar arası düzeyde ise tamamlayıcı bir hizmet olarak sayılmaktadır. Bu açıdan çevrenin kirlenmesi, bozulması gibi sorunların çözümü de küresel olmaktadır ve ülkelerin birlikte hareket etmesi gerekliliğini doğurmaktadır. Fakat, çevre sorunlarının bir kısmı yarı kamusal, bir kısmı klüp mal, bir kısmı da bağlı ürün olarak ortaya çıkmaktadır. Bu sorunlar yerel, bölgesel ve küresel olmak üzere birçok yönden etki yaratmaktadır. Örneğin ırmaklar

bölgeseldir. Ancak bu ırmakların döküldüğü kirlilikler denizlere ulaşır, bu durumda doğal dengeyi bozarak küresel bir etkiye yol açmaktadır (Yalçın, 2009: 88).

3.1.4.2. Sağlık

Sağlık hizmeti, ülke seviyesinde özel faydalara sahip, tüketiminde mahrum bırakılmama özelliği nedeniyle üretilen bir hizmettir. Ulusal ve uluslar arası alanda yaydığı dışsallıklar nedeniyle, bu mal ve hizmet küresel kamu malı olarak nitelendirilmektedir. Örneğin, bulaşıcı hastalıklar küreseldir ve bu hastalıklara karşı bir kişinin ya da bir bölgenin koruma altına alınması dışsal faydalar yaratır. Böylece küresel olarak tüm ülkeler koruma altına alınmış olur. Hastalıklar dışında yoksulluğun azaltılması, gıda temini gibi faktörler küresel kamu malı olan sağlığın yarattığı dışsallıklarla giderilmektedir (Mutlu, 2006: 58).

3.1.4.3. Bilgi

Bilgi küresel kamu malıdır. Bu durumu bir örnekle açıklamak gerekirse IARCs, hem çevresel kamu mallarının nasıl sağlandığına dair araştırma yapmakta, hem de küresel bilgiye katkıda bulunmaktadır. Araştırma merkezleri temel bir bilgi faaliyetidir, kamu mallarına katkı sağlayan tamamlayıcı faaliyetleri de vardır. Tamamlayıcı faaliyetler, internet siteleri, küresel ağların bakımı gibi bilgiyi yayma konusunda katkıda bulunan tüm oluşumlar olarak nitelendirilmektedir. Örneğin eğitim ulusal kamu malıdır. Ancak, bilgiye erişim ve bilginin kullanımını kolaylaştırması nedeniyle tamamlayıcı bir faaliyettir (Morrisey ve diğerleri, 2001: 16).

3.1.4.4. Güvenlik

Savunma küresel kamu mallarının özelliklerine sahiptir. Bu durum aslında savunma hizmetlerini özel sektör karlı bulmadığı için bu hizmetin kamuca sunulması esasına dayanmaktadır. Savunmanın olumlu dışsallığı barış ve güvenlidir. Olumsuz dışsallıkları ise uluslararası askeri bölgelere bitişik bölgelerin verdiği zarar güvensizlik, silahlanma maliyeti gibi olumsuzluklar sayılabilir. Barış ve güvenlik ulusal düzeyde bir kamu malıdır. Ancak yarattıkları dışsallıklar itibariyle küresel düzeyde küresel kamu malı olarak adlandırılmaktadır (Binhan, 2010: 142).

3.1.4.5. Yönetişim

İstikrarlı bir yönetim kamu malı olarak kabul edilmektedir. Hem kapasiteyi arttırmakta, hem de güvensizlik riskini azaltmada fayda sağlamaktadır. Böylece, BM sistemi ve Küresel çevre fonu, gibi oluşumlar temel faaliyet olarak nitelendirilmektedir. Fakat, ulusal düzeyde iyi yönetim temel faaliyet olurken, hükümetin kapasite sağlama ise tamamlayıcı faaliyet sayılmıştır (Morrisey ve diğerleri, 2001: 16).

Bir kamu malının küresel ya da ulusal olduğunu anlamak için faaliyetlerine bakmak gerekmektedir. Küresel kamu malı bir çekirdek faaliyettir, ya da ulusal kamu malının geniş bir alana yayılması halidir. Çekirdek faaliyet, küresel kamu malının doğrudan üretimine yönelik faaliyetleri kapsamaktadır. Tamamlayıcı faaliyet ise, uluslararası kamu malının üretimini yaygınlaştırmak için yapılan faaliyetleri kapsamaktadır (Susam, 2008: 284).

Ulusal kamu malları çekirdek faaliyeti destekleyen tamamlayıcı faaliyettir. Üretimde, tamamlayıcı faaliyetler çoğunlukla ulusal kamu malı için geçerli olmaktadır. Küresel kamu malının faaliyetinin sınırlandırıldığı durumlarda yani dışlanamazlık mümkün hale getirildiğinde, tamamlayıcı faaliyetler olarak sınıflandırılmaktadır. Örneğin, küresel barışı koruma hizmetinde ülkelerin dışlanması çekirdek faaliyete katkıda bulunduğu takdirde gerçekleşmektedir. Benzer şekilde, hastalık üzerine araştırma, hastalığın ortadan kaldırılmasına katkı sağlayan tamamlayıcı bir faaliyettir (Morrisey ve diğerleri, 2001: 16).

Tablo 11: Kamu Mallarının Sektörel Olarak Değerlendirilmesi

Kamu Malı	Çekirdek Küresel Kamu Faaliyet	Tamamlayıcı Faaliyet	
Çevre Küresel Ulusal	Gaz Emisyonun Azaltılması Türlerin Korunması	Araştırma Tarımın Desteklenmesi	Fakirliğin Azaltılması

Tablo 11 (Devamı)

Kamu Malı	Çekirdek Küresel Kamu Faaliyet	Tamamlayıcı Faaliyet	
Sağlık Küresel Ulusal	Hastalıkların yok edilmesi Koruyucu Sağlık	Hastalıkların Araştırılması Sağlık Sistemi	Sağlık Hizmetleri
Bilgi Küresel Ulusal	Araştırma Merkezleri Eğitim Hizmeti	İnternet Servisi Ulusal Eğitim	Küresel İletişim Ağı Okullar
Güvenlik Küresel Ulusal	Suç Azaltımı	BM Güvenlik Konseyi Asayiş	Fakirliğin Azaltılması
Yönetişim Küresel Ulusal	Küresel Enstitüler “İyi Devlet”	Araştırma Devletin Kapasitesi	Finansal İstikrar Hakkaniyet

Kaynak: Morrisey ve diğerleri, 2001: 17

Tablo 11’de, yoksulluğun azaltılması ve finansal istikrar tamamlayıcı tüketim faaliyeti olarak değerlendirilmektedir. Kamu malları yoksulluğun azaltılmasına potansiyel olarak katkı sağlamaktadır. Yoksulluğun azaltılması, kamu mallarından daha çok insanın fayda sağlamasına yardımcı olmaktadır. Ayrıca yoksulluğun azaltılması çevre veya kaynaklar üzerindeki çatışmaları azaltabilmektedir (Morrisey ve diğerleri, 2001: 18).

Finansal istikrarı sağlamada DTÖ’nün, küresel ekonomiyi izlemesi ve kurumları koordine etmesi küresel istikrara katkıda bulunarak çekirdek küresel faaliyetleri

desteklemektedir. Bu izleme ve uygulama anlaşmaları, küresel kamu mallarının desteklenmesini sağlar. Sonuç olarak, bir ülkede finansal istikrarı sağlayan kurumlar küresel kamu malı değildir. Ancak, bir ülkede istikrar küresel düzeyde genel istikrar ve yönetişime katkı sağladığı takdirde tamamlayıcı faaliyet olmaktadır (Morrisey ve diğerleri, 2001: 18).

3.2. Küresel Kamusal Mal Bağlamında Suyun Niteliği

Neoliberal politikaların egemen olmasıyla birlikte ekonomide kamu hizmeti alanını daraltan, özel sektöre daha fazla yer veren bir süreç yaşanmaktadır. Bu süreçte kamu hizmeti ve kamu malı olarak değerlendirilen bazı mallar, ekonomik değeri ön plana çıkarılarak ekonomik mala dönüştürülmüştür ve piyasa mekanizmasının işleyişine terk edilmiştir. Bu çerçevede su (hizmetlerinin) kamusalılığı ve mülkiyeti sorgulanmış ve doğal kaynak, insan hakkı ve canlı yaşamının devamı için vazgeçilmez kaynak olan suyun ticarileşmesi, ve ekonomik mala dönüşme süreci yaşanmaktadır. Gerek Dünya’da, gerekse Türkiye’imizde yoğun olarak yaşıyoruz. Burada şöyle bir soru sormak yerindedir, tüm sorunlar için bir hak olan çevre politikasının ayrılmaz parçası olan ve sınırları aşan bir faktör doğal kaynak olan su küresel kamusal mal olarak değerlendirilebilir mi?

3.2.1. Küresel Kamusal Malların Özellikleri Bağlamında Su

Küresel kamusal mallara genel olarak bakıldığında en önemli özelliğinin küreselleşmenin de etkisiyle dünya ile bütünleşip evrenselleşmesidir. Kamusal malların küresel olarak nitelendirilmesi, güçlü devletlerin bu malların yönetiminde ve kullanılmasında söz sahibi olmasını sağlamaktadır. Küresel kamusal malların özelliklerinden olan finansmanında ve yönetiminde uluslararası kuruluşların etkin olması, suyun küresel kamusal mal olarak değerlendirilmemesi gerektiğini ortaya koymaktadır. Çünkü suyun taşıdığı özellikler kamusal kalmasını gerektirir. Bunun sebebi, su stratejik bir doğal kaynaktır. Bu durum suyun üretim faktörü olmasından kaynaklanmaktadır. Eğer su küresel kamusal mal olarak kabul edilirse küresel aktörlerin mülkiyetine geçerek kamusalılık özelliğini kaybetmiş olur. Suyun kamusalılığının göz ardı edilmesi küreselleşip özelleştirilmesi süreci ile başlamıştır.

Küresel kamusal mal bağlamında suyun niteliği değerlendirildiğinde;

Birinci değerlendirme, Küresel kamusal malların en önemli niteliği küresel olmasıdır ve özel malın aksine sosyal faaliyetleri etkindir. Oysa ki, kamusal niteliğe sahip olan su toplumsal açıdan kısıtlanarak küresel fayda yerine negatif dışsallıklar yayan özel mal haline dnstrlmektedir.

İkinci değerlendirme, Kamusal niteliğe sahip olan suyun küresel olarak nitelendirilmesi, uluslar arası kuruluşların suyun yönetiminde ve kullanılmasında söz sahibi olmasını sağlar. Eğer su küresel kamusal mal olarak kabul edilirse, küresel aktörlerin mülkiyetine geçerek kamusallık özelliğini kaybetmiş olur.

Suyun kamusallığının gözardı edilmesi kreselleşip özelleştirilmesi sürecine başlamıştır. Su kaynakları küresel düzeyde tüketiminde rekabetin olduğu ve fiyatlandırılmanın mümkün hale geldiği özel mal haline dnstrlmeye çalışılmaktadır. Özellikle 1980'lerden itibaren ekonomide özel sektöre daha fazla pay verilmesi, mal ve hizmetlerin kamusallığının aşınmasına (göz ardı edilmesine) neden olmuştur. Bununla birlikte, özel sektörün hizmet sunumunu daha etkin yaptığı söylemi işletilerek hizmetlerin rekabete açılması sözkonusudur. Oysa ki bir mal ve hizmet kamusallık özelliği tüketimde rekabetin olmamasını gerektirir. Hizmetler (su hizmeti) piyasaya aıldıķa rekabete konu olmakta ve kamusallık özelliği aşınmaktadır. Kamusallık tüketimde dışlanamazlığı da getirmektedir. Su hizmetinin piyasalara açılması (ticarileşmesi) bedelini ödeyecek olanların tüketimden mahrum edilmesi sonucunu getirmektedir. Bu durum bir insan hakkı olan sudan yararlanmamayı kaçınılmaz hale getirmektedir. Yani, suyun kamusallığı insan hayatındaki yeri ve öneminden kaynaklanmaktadır. Küresel kamusal malların yukarıda işaret edilen bu iki özelliğin yanı sıra sınır ötesi dışsallıklara sahip olan mallardır. Su (herkes için eşit miktarda suya erişim) ve sınırları aşan su kavramı suyun faydasının da sınır ötesi olduğunu ortaya koymaktadır. Bu özelliği finansmanında uluslar arası kurumların rolü etkinliğinin artması nedeniyle küresel kamusal mal olarak ifade edilebilir. Ancak, küresel aktörlerin ilgisi ekonomik mal olması temelinde ortaya çıktığında ve fiyatlandırılabilir bir kaynak (mal) olduğundan küresel kamusal mal olarak değerlendirmek güçtür. Küresel su politikaları suyu küresel bir sorun haline getirmek üzerine kurgulanırken, suyun küresel kamusal bir mal olarak değil, küresel ölçekte değeri olan ekonomik mal olarak ele almıştır. Dünya su forumlarının temel vurgusunda suyun ticari bir mal olması kamusallık anlayışının giderek terk edildiğinin açık göstergesidir.

Su kamusal bir maldır, fakat giderek piyasanın kurallarına tabii bir meta olarak görülmekte ve sunulmaktadır. Bunda küresel aktörlerin etkisi ve su kıtlığı ile ilgili sorunların rolü fazladır. Herkese eşit yağın yağmurun su olarak kullanılması herkes açısından eşit değildir, yoksul kitleler daha az su tüketmek durumundadırlar. Bu nedenle kamusal kalması önemlidir. Fakat küresel rekabet ve gerçekler ile aktörler ve küresel değişiklikler (iklim değişiklikleri, küresel ısınma) su gündemine bağlı olarak suyun niteliğinin değişmesinde önemli figürlerdir. Yani, kamu yararı yerine ekonomik yarar (kar) ağır basmıştır.

3.2.2. Küresel Aktörlerin Su Gündemine Bağlı Olarak Suyun Niteliğinin Değiştirilmesi

1970’li yıllardan itibaren yaşanan köklü değişiklikler (özellikle neoliberal politikaların etkisiyle), suyun niteliğinde ve politikalarında strateji değişikliğinin yapılmasına neden olmuştur. Suda en önemli strateji değişimi, suyun üzerindeki kamunun gücünün kaldırılıp bir piyasa malı haline getirilmeye çalışılmasıdır. Küresel aktörlerin ve çokuluslu su şirketlerinin küresel düzeyde yaptıkları forumlar ve beyanlar da bu durumu destekler niteliktedir.

Suyun ekonomik bir mal olarak görülmesinin yanında, sosyal, politik ve güvenlik açısından da çok önemli bir stratejik kaynak olarak kabul edilmesi sözkonusudur. Suyun stratejik bir mal olmasının sebebi ise suyun arzının kıt ve buna karşın tüketimin giderek artmasıdır.

3.2.2.1. Su ve Küresel Aktörler

Küresel düzeyde su stratejileri DTÖ, BM, OECD, ve DB tarafından belirlenmektedir. BM’in bünyesine bağlı DSK ve Küresel Su Ortaklığı bu konuda iki önemli uluslar arası örgüttür. Bu iki örgüte bağlı olarak küresel düzeyde suyu özelleştiren çok uluslu su şirketleri Suez, Vivendi ve Saur rol almaktadır. Suyun kaynağından dağıtımına, temizlikten arıtmaya ve boşaltımına kadar her aşamasının bu örgütlerin egemenliği altında ekonomik mala dönüştürülmesi bu kuruluşların temel amacı olmaktadır (Günaydın, 2008: 3).

Suyun piyasalaştırılmasını benimseyen AB yayınladığı SÇD ile bunu açıkça göstermiştir. SÇD’de yer alan maliyetleri kurtarma ilkesinde teknik ve çevresel maliyetleri gidermek amacıyla kirleten öder prensibi altında suyun fiyatlandırılması benimsenmiştir (Nion, 2010:223). Ekolojik durumun sürdürülebilirliği, ESKY, su sömüren ekonomik aktivitelerin yönetimini sağlayabilmek gibi hedefler koyarak su kaynaklarını kontrol altına almaya başlamıştır (Nion, 2010: 224).

BM, yeryüzünde kullanılabilir suya erişim konusunda oluşacak sıkıntıları belirttikten sonra, suyun ekonomik bir mal olması gerektiğini savunmaktadır. Kamunun egemenliğindeki suyun özelleştirilmesi ve fiyatlandırılmasını kabul etmiştir (TMMOB, 2009: 17).

DB ve IMF, bu iki kuruluş özellikle az gelişmiş ülkelere verdikleri krediler ve uyguladıkları programlar karşılığında kamu hizmetlerinin ve doğal kaynaklarının fiyatlarını artırmaları ya da özelleştirilmesini dayatmaktadır. Bu çerçevede DB ve IMF’in verdiği krediler koşullarında doğal kaynak ve kamusal bir hizmet olan suyun özelleştirilmesini dayatması önemli bir göstergedir.

DTÖ içinde GATS, kamu hizmet alanlarının uluslar arası ticaretini küresel düzeyde yöneten antlaşmadır. GATS, hizmet ticaretinde serbestleşmeyi hedeflemektedir. DTÖ GATS’ın içine son dönemlerde, su dahil olmak üzere 150’den fazla hizmet sektörünü dahil etmiştir. Su kaynakları DTÖ çerçevesinde GATS kuralları altında kamuya mı yoksa özel sektöre mi verileceği belirlenmektedir. DTÖ, su kaynaklarını yönetimi, su hizmetleri ve su sübvansiyonları verilmesi konusunda yapılan antlaşmalar dahilinde hizmetin sunumunu belirlemektedir (Mitlin, 2008: 33). Özellikle su yoksulu olan ülkelerde su temininde söz konusu serbestleşmenin etkileri dikkate alınmaktadır. Bu yüzden su hizmetlerinin sağlanmasında suyun doğal kaynak olarak kullanılmasının yerine kurumsal sistemler aracılığıyla kuyu ya da sondaj gibi işlemlerin özel sektör eliyle gerçekleştirilerek su temininin sağlanması kabul edilmiştir (Mitlin, 2008: 36).

Kamu tarafından su hizmetlerinin yönetilmesi bazı durumlarda eleştirilmektedir. GATS hem kamu özel ortaklığını, hem de özelleştirmeyi teşvik eden bir antlaşmadır. Bir yandan yoksul kesime su hizmeti verdirilmesini teşvik ederken, diğer taraftan suyun

ticarileştirilmesini önermektedir. Bunu da özel sektörün deneyimlerini göstererek teşvik etmektedir (Mitlin, 2008: 36). Türkiye’de DTÖ bir üyesi ve GATS anlaşmasının bir tarafı olarak serbestleşme politikalarını desteklemiş ve su sektörü de bu hizmet serbestleşmesinin olduğu alanlardan biri olarak kabul edilmiştir.

3.2.2.2. Küresel Su Ortaklığı

Uluslararası alanda su özelleştirmelerinde % 70’lik paya sahip, en büyük iki Fransız çok uluslu su şirketi Suez ve Vivendi’dir (Hall, 2002: 4). Suez su şirketi, Arjantin’de yaşanan 2002 krizi yılının ilk yarısında uluslararası su işinde % 5.8’lik bir büyümeyi % 2.8’lik bir kayıpla gerçekleştirmiştir. Altı aylık dönemde, dünya genelinde Fransa dahil Suez’in kamu su işleri 290 milyon euro kayıp yaşamıştır. Bu şirket bugüne kadar su özelleştirmelerinden 500 milyon euro zarar etmiştir. Ülkede Suez’in ana iştiraki Aquas Argentinas’ın, Standart&Poors tarafından D düzeyinde kredi notu ile derecelendirilmiştir (Hall, 2002: 3).

Vivendi, Latin Amerika’da su işleri ile ilgili sorunlar yaşamıştır. Kirli su verme, tarife artışları, mali usulsüzlükler sebebiyle şirkete soruşturmaya alınmıştır (Hall, 2002: 3).

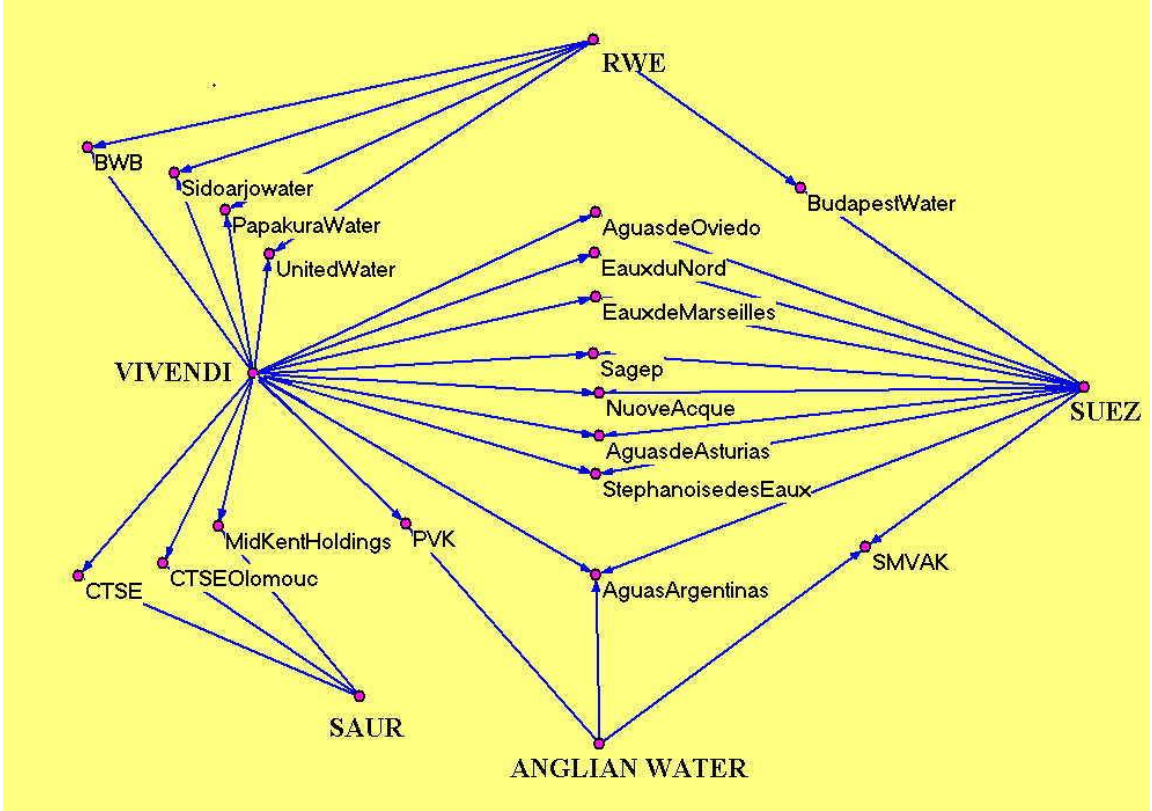
Saur, gelişmekte olan ülkelerde su özelleştirmelerine devam etmektedir. Şirketin yöneticisi, gelişmekte olan ülkelerde sudan elde edilecek kar için ciddi şüpheleri olduğunu dile getirmiştir. Afrika’daki tecrübelerine dayanarak Mozambik’teki bazı sözleşmelerden çekilme kararı almış ve Güney Afrika’daki sözleşme ve Zimbabwe’de planlı bir sözleşme askıya alınmıştır (Hall, 2002: 3).

Suez ve Vivendi su özelleştirmelerini Amerika Birleşik Devletlerinde büyütmeyi hedeflemiştir. ABD’de daha fazla su şirketleri satın alarak bu hedeflerini uygulamaya koymuşlardır. ABD’de su özelleştirmeleri devam etmektedir (Hall, 2002: 4).

Küresel su şirketlerinin rekabeti konusunda, 11 Temmuz 2002’de Fransız rekabet konseyi Suez ve Vivendi’nin pazar hakimiyetini kötüye kullandığına dair karar vermiştir. İki şirket, bölgelerde ve kasabalarda ortak iştiraklerin sayılarını artırarak, birbirine karşı rekabet yerine su imtiyazları ile karlarını paylaşmışlardır. Bu konuda Fransa’da 12 ortak girişim listelenmiştir. Marsilya ve Lillie gibi şehirler dahil olmak üzere FRK, haziran

1997'den beri 40'dan fazla ihalede rekabetsiz davranışlar olduğuna karar vermiştir (Hall, 2002: 6).

Şekil 1: Önde Gelen Uluslararası Su Şirketleri Arasındaki Ortaklıklar



Kaynak: Hall, 2002: 7

Bu ortaklıklar sadece Fransa ile sınırlı değildir. Şekil 1'de görüldüğü üzere Thames, Saur ve Anglian su piyasasında kendilerini kurtarmak için Suez ve Vivendi ile ortaklık yapmak zorunda kalmışlardır. Hatta bu durumda Suez ve Vivendi'nin rakip iki şirket olması dikkat çekicidir. Örneğin RWE/Thames su özelleştirmelerinde üç önemli alt kuruluşların partneridir. Yeni Zelanda, Avustralya, Budapeşte ve Endonezya gibi alt şirketlere ortaktır. RWE, ayrıca Budapeşte Suez'in ortağıdır. Suez, Vivendi ve RWE dünyanın en büyük atık yönetim şirketleridir. Suez ve RWE ayrıca dünyada ve Avrupa'da iki büyük enerji grubudur (Hall, 2002: 7).

Dünya'da rekabeti ortadan kaldırarak su piyasasında tekelleşme ve su ile ilişkili diğer sektörlerde de özelleşme hareketleri vardır. Suyun önemli bir üretim faktörü

olmasından yola çıkılarak çok uluslu su şirketlerinin neden su özelleştirmelerine önem verildiği enerjide kullanılan sudan kaynaklanmaktadır.

3.2.3. Küresel Değişikliklerin Su Üzerindeki Etkileri

3.2.3.1. Küresel İklim Değişiklikleri ve Su

İklim sistemi, tüm zaman ölçeklerinde doğal olarak değişim göstermektedir. İklim değişikliğinin etkileri (özellikle de olumsuz etkileri) öncelikle kendisinin kaynakları üzerinde göstermektedir. Yeryüzünde iklimsel değişiklikler su üzerinde önemli etkilere sebep olmaktadır. Buna bağlı olarak da, su yönetiminin yapısında küresel düzeyde değişikliklerde yaşanmaktadır.

Su bir toplumda yaşamsal ve ekonomik açıdan önemli bir doğal kaynak (faktör) olarak kabul edilmektedir. Bu yüzden su kaynakları üzerinde etkileri olan olumsuzlukların dikkate alınması gerekmektedir. Bu olumsuzluklar sıcaklık artışı, karlı günlerin azalması, kuraklık, taşkınlar şeklinde ortaya çıkmaktadır. Örneğin, iklim değişmesi ile birlikte toprağın kullanımının da değişmesi su kaynaklarında, miktarında ve kalitesinde değişiklikler yaratmaktadır. Bu durum su kaynakları üzerinde artan talebe bağlı olarak egemenlik rekabeti yaşanması sonucunu doğurmaktadır (Şen, 2005: 3). Oysa ki kamusal mallar doğası gereği, rekabete konu değildirler. Suyun talebe bağlı olarak ticarileşmesi kamusal özelliğini ortadan kaldırmaktadır.

3.2.3.1.1. İklim Değişikliklerinin Su Miktarına Etkisi

Dünya’da yer altı suları özellikle az gelişmiş ülkelerde ev içi tüketiminde ve diğer sucul sektörlerde kullanılmaktadır. Yer altı suyunun en önemli kaynağı kar yağışlarıdır. İklimsel değişiklikler sonucu kar yağışlarının azalması yer altı su kaynaklarının yetersiz hale gelmesine neden olmaktadır (Şen, 2005: 8). Suyun tüm canlılar için yaşam kaynağı olmasından hareketle suyun miktarında meydana gelen bu düşüşler tüm canlılığı olumsuz etkilemektedir (İlhan, 2011: 28).

Küresel değişikliklerin etkisiyle su yönetiminde arza bağlı stratejilerden talebe bağlı stratejilere geçiş yaşanmıştır. Küresel aktörlerin ve kurumların iklimsel değişiklikler

yüzünden yetersizleşen su kaynaklarının daha verimli yönetilmesi için suyun fiyatlandırılıp özelleştirilmesini savunmaktadır (Şen, 2005: 4). Halbuki, suyun bu şekilde ticarileştirilmesi su miktarını artırmamaktadır.

İklim değişikliği, suyun ev içi, tarım ve sanayide kullanımı nedeniyle suya olan talebi artıran bir faktördür. Tarımda kuraklık sonucu sulama ihtiyacı artar. Sanayide soğutma aşamasında iklim değişikliğinden olumsuz etkilenebilmektedir. Su sıcaklığının yükselmesi soğutmayı zorlaştırmakta, ve bu durumda su kullanımının artmasına sebep olmaktadır (Şen, 2005: 15). Yeryüzünde su miktarının sabit, su kaynaklarının da artan kullanım nedeniyle hızla kirleniyor olması, kullanılabilir su miktarının giderek azalmasına neden olmaktadır (İlhan, 2011: 28).

3.2.3.1.2. İklim Değişikliğinin Su Kalitesine Etkisi

Su ekosistemleri iklim ve yeryüzü ile ilişkilidir. İklim değişiklikleri küresel, bölgesel ve yerel düzeyde suyun kimyasal, fiziksel ve biyolojik özelliklerini değiştirmektedir. Bu çerçevede iklim değişikliklerin su kalitesine etkisi beş ana faktörden oluşmaktadır (Orlob ve diğerleri, 1996: 71).

- ✓ Kara çevreleri ve drenaj alanları içinde suyun kalitesini ve dağıtımını tanımlayan makro ölçüler ve bölgesel ayarlamalar,
- ✓ Su sisteminin içinde ya da dışında ana biyokimyasal elementler ve suyun akımı, termal enerji ve tortu,
- ✓ Suyun dağıtımı, termal enerji, biyokimyasal elementler fiziksel, kimyasal, biyokimyasal, biyolojik olarak su çevresinin içindedir,
- ✓ Canlılığı yöneten çevresel faktörlerle su bitkilerinin ve hayvan türlerinin etkileşimi,
- ✓ Su çevresinin kalitesini ya yanlışlıkla ya da kasıtlı değiştiren antropojenik etkilerdir.

Suyun çeşitli alanlarda kullanımı suyun kalitesini bozmaktadır. Örneğin tarımda kullanılan ilaçlar değişen iklimle yağışların artması, bu ilaçların su kaynaklarına akmasına sebep olmaktadır (Şen, 2005: 12). Suyun kalitesindeki değişim (düşme) eşit miktarda ve aynı kalitede suya erişimi engellediği için kamusal malların özelliklerinden olan ortak tüketim ve aynı miktarda tüketim özelliğinin kaybolmasına neden olmuştur.

3.2.3.1.3. İklim Değişikliğinin Su Kaynaklarına Etkisi

Yağış ve iklim, suyu doğrudan etkileyen iki önemli unsurdur. İklim değişikliği, yağışların miktarını ve niteliğini düzensiz bir hale getirmektedir. Bu durumda zamana uygun olmayan yağışların gerçekleşmesi tarımsal açıdan bir maliyete neden olmaktadır (Kılıç, 2008: 176).

Su kaynakları planlarında risk değerlendirmesi ve yönetim yöntemleri, iklim değişikliklerinden kaynaklanan su arz ve talebindeki değişikliklere uyumu gerçekleştirmek için etkin hizmet potansiyeline sahiptir (Major, 1998: 47).

Su kaynaklarının gelişiminde planlama kriteri, risk kriteri dahil olmak üzere, sadece yönetimle ilgili değil, diğer her iki durumda da kullanılmıştır. Birinci durum, su kaynakları üretim fonksiyonuna sahip olması nedeniyle enerji üretiminde kullanılmaktadır. İkincisi ise, su yönetim sistemlerine hidrolojik girdiler makul bir biçimde eklenebilir. Bu dönem içinde su kaynakları planlaması sektörü yeni amaçlar kapsayacak şekilde genişletilmiştir. İklimsel değişiklikler sebebiyle su kalitesi ve suya dayalı ekosistem yönetimi gibi yeni amaçlar oluşturulmuştur (Major, 1998: 47). Ekosistemin yönetimi, küresel ölçekte suya dayalı yapılması, su yönetiminin küresel bir boyut kazanmasına ve küresel aktörlerin etkisinin artmasına neden olmuştur. Bu süreç aynı zamanda suyun ticarileşmesini de hızlandırmıştır. Yani kamusal özelliklerini aşındırmıştır.

3.2.3.2. Küresel İklim Değişikliği ve Su Yönetim Politikası

Su yönetimi, değişen koşullara uyum ve risklerin en aza indirilmesine dayanmaktadır. Uyum teknikleri uzun bir sürede su sektöründe uygulanmış ve geliştirilmiştir. Yaygın olarak kullanılan uyum teknikleri arasında kapasitenin artırılması, mevcut yapılar ve sistemler için kuralların değişimi, talep yönetimi ve değişen kurumların uygulamalarıdır. Son iki teknik talep yönlü iken, ilk iki tanesi arz yönlü stratejilerdir. Son birkaç yıl içinde talep yönlü tekniklere ilgede belirgin bir artış olmuştur. DB gibi uluslar arası kuruluşlar ve Küresel Su Ortaklığı gibi girişimler kaynakları daha iyi yönetmek için su kaynaklarını fiyatlandırma ve yönetiminde yeni yollar geliştirmektedir (Arnell ve Liu, 2001: 197).

İklim değişikliğinin olası koşulları altında su kaynaklarının planlanmasında ve proje değerlendirilmesine özellikle önem verilmektedir. Risk yönetimi, iklim değişikliklerin olası etkilerine ve belirsizliklerine uyum sağlamak için en iyi yoldur. Bu yöntemde teknolojik açıdan yaygın olan kullanım önemli olmaktadır. Ayrıca bu yöntemi bölgesel koşullara uyarlamak gerekmektedir (Major, 1998: 49).

İklim değişikliği su yöneticilerinin karşılaştığı baskılardan sadece biridir. Diğer baskılar değişen su yönetim hedefleri, su yönetim teknolojileri, çevresel mevzuat, su kaynaklarının tehlikelere karşı koruma, su kaynakları için artan talep gibi baskılar örnek gösterilebilir (Arnell ve Liu, 2001: 218).

Bütün bu durumların iklim değişikliği karşısında uyumlaştırılması gerekmektedir. Uyum teknikleri artan ihtiyaçları karşılamak için geliştirilmiştir. Uyum teknikleri içinde arz yönlü uyum teknikleri; değişen yapılara yönelik uyum teknikleri ve kurumsal düzenlemeleri içermektedir. Talep yönlü uyum teknikleri ise, su talebindeki değişiklikler, risklere karşı koruma ve kurumsal değişiklikleri içermektedir (Arnell ve Liu, 2001: 219). Bu bağlamda suyun arz ve talebinin risklere karşı uyumlaştırılmasının hedefleri şu şekildedir (Major, 1998: 48):

- ✓ Bölgesel koşulları değiştirmek için ek yedek bağlantılar oluşturulmalıdır.
- ✓ Değişen koşullara uyum sağlamak için suyun arıtımı gerçekleştirilmelidir.
- ✓ Geri dönüşümü olmayan kararların ertelenmesi, zorlu koşullar için tasarımlar yapma, su kaynaklarını planlamaya yönelik yaklaşımlar önerilmelidir.
- ✓ Depolamanın yeniden tahsisinde, projelerden sonra şartlar değiştikçe depolama iklim değişiklikleri altında proje performansını artırmak için depolama tahsis edilmelidir.
- ✓ Su piyasaların geliştirilmesi yolu ile arzın yeniden tahsisi yapılmalıdır.
- ✓ Uyarı sistemleri gibi yapısal olmayan önlemler geliştirilmelidir. Sel ve fırtına uyarı sistemleri riskleri ve belirsizlikleri ayarlamak için kullanılabilir.
- ✓ Bu değerlendirmeler, kuraklık gibi acil durumlarda mevcut stokların güvenliğini sağlayarak ve talebi kontrol altına alabilir. İklim değişikliklerinin belirsiz etkilerine karşı ekosistemler bu şekilde korunabilir (Major, 1998: 48).

- ✓ Yasal olarak su kullanımına standartlar getirme, suyun daha az kullanımı için teşvikler uygulanmalıdır (Arnell ve Liu, 2001: 220).

Sonuç olarak, iklimsel değişiklikler su üzerinde önemli etkileri olması gerekçesiyle suyun yönetiminde de değişiklikler yapılmasına sebep olmaktadır. Suyun yönetimi, arz odaklı yönetim tekniklerinden talep odaklı yönetim tekniklerine geçmiştir. Su yönetimini talep odaklı olması suyun ticari bir mal olarak kabul edildiğini göstermektedir. Suyun ticari (ekonomik) bir mal olarak görülmesi ve bu yönde bir sürecin yaşanması su üzerinde kamu özel sektör işbirlikleri, yerleşme ve özelleştirme faaliyetlerinin artmasına neden olmuştur. Bu durum, doğal bir kaynak ve bir insan hakkı olan suyun kamusalılığının giderek ortadan kaybolmasına neden olmuştur.

Küresel aktörlere karşı ve suyun kamusalılığının aşınmasına karşı bireysel girişimlerin ötesinde, ortak girişimler ve su birlikleri bir işler görebilir. En azından bir insan hakkı olarak kalması ve temiz suya erişimin kamu tarafından sunulmasını zorlayabilir.

3.2.4. Küresel Aktörlere Karşı Bölgesel Su Birliği Gerekliliği

Günümüzde suyun çok önemli bir stratejik kaynak olmasının nedeni, dünya genelinde yaşanan farklı seviyelerdeki su kıtlığının ülkelerdeki sosyal ve ekonomik yaşamı etkilemesidir. Su kaynakları açısından bakıldığında dünya nüfusunun % 40'ı susuzluk yaşamaktadır. 2050'li yıllara gelindiğinde bu oranın % 65'lere çıkacağı öngörülmektedir. Özellikle az gelişmiş ülkelerin yer aldığı Afrika ve Orta Doğu su sorunu yaşayan bölgelerdir (Karakılçık, 2011: 80). Suyun kıt bir kaynak olmasının yanında sosyal ve ekonomik açıdan ne kadar önemli olduğunu fark eden küresel aktörler, suya hakim olmak için politikalar uygulamaya başlamıştır. Dolayısıyla bu olumsuz durum karşısında küresel aktörlerin suyu özelleştirme uygulamaları su politikalarının temel hedefidir.

Su kaynaklarının önemli bir kısmının az gelişmiş ülkelerde yer aldığı bilinen bir gerçektir. Orta Doğu ve Orta Asya doğal kaynaklar bakımından zengin bir bölgedir. Dolayısıyla küresel aktörlerin bu bölgeye yönelik su stratejileri planlanmış olmaları kaçınılmazdır. Örneğin bölgede yer alan dördüncü büyük göl olan Aral Gölündeki aşırı ekolojik tahribat hem ekonomi, hem de sosyal hayatı olumsuz etkilemiştir (Postel, t.y: 8).

Bu bölge ülkeleri yaşadıkları mali sıkıntılardan dolayı küresel aktörlerden yardım istemek zorunda kalmışlardır.

Küresel aktörlerin ortak su stratejilerine karşı Ortadoğu, Orta Asya ülkeleri de su birlikleri kurabilir. Su birliklerinde, su sıkıntısı çeken bölge ve havzalarda politikalar uluslararası hukuka uygun olarak komşuluk hakları göz önüne alınarak yerel bölgesel işbirliği şeklinde gerçekleştirilebilir. Mali kaynaklar da Avrasya ülkeleri tarafından oluşturulan banka tarafından karşılanabilir. Örneğin, çeşitli bölgeler açısından Avrasya ülkeleri AVSUBİR, Afrika ülkeleri AFSUBİR ve Orta Doğu ülkeleri için ORSUBİR kurulabilir. Böylece ortak bir su stratejisi ortaya konulabilir (Karakılıç, 2011: 84).

SONUÇ VE ÖNERİLER

Su yeryüzünde yaşayan tüm canlıların hayatında bulunduğu konum itibariyle ikamesi bulunmayan en önemli yaşam kaynağıdır. Suyun canlı yaşamındaki bu önemli etkisi suyla doğrudan ilişkili kamusallık gibi önemli bir kavramla nitelendirilmesini sağlamaktadır. Kamusallık bu etkisini suyun tüketimi sürecinde hiçbir canlının dışlanamaması biçiminde göstermektedir.

16. yüzyıldan itibaren yaşanan küreselleşme dalgası geçirdiği her evrede farklı alanlarda değişimi amaçlamıştır. Bu amaçların gerçekleştirilmesi için 21. yüzyılda su ilgi odağı olmaya başlamıştır. Suyun küreselleşme dalgasının etki alanına girmesi suyun kimliğinin stratejik bir yapıya dönüşmesine sebep olmuştur. Küreselleşmenin özü olan neoliberal anlayış doğal olarak sudaki değişimin temel odak noktası haline gelmiştir. Bu süreçte suyun ulusallığı uluslararasılaşmakta ve suyun yönetimi küreselleşmeyi yönlendiren gelişmiş ülkelerin uluslar arası kuruluşları ve küresel aktörlerine geçmiştir. Suyun önemi bugüne kadar sadece toplumsal kimliğinden kaynaklanmaktaydı. Ancak küreselleşmenin etkisi suya bir çok açıdan bakılmasını sağlamıştır. Özellikle ekonomik ve politik amaçlar için hegemonyanın sağlanmasında önemli kabul edilmiştir.

Dünya genelinde suyun yönetimi ve kullanımının % 90 kamusal olduğu bilinen bir gerçektir. Literatürde kamusallık kavramının taşıdığı özellikler itibariyle suyun kamusal olarak nitelendirilmesi ve böyle kalması gerektiği kabul edilmiştir. Ancak yaşanan bir çok değişiklik suyun niteliğinin yeniden değerlendirilmesine sebep olmuştur. Nüfus artışı ile beraber suyun kullanımının hem bireysel açıdan hem de tarım, sanayi ve enerjide giderek artması suyun arz yönünden yetersiz hale gelmesine ek olarak küreselleşme ile küresel iklim değişikliklerin suda yarattığı olumsuzluk nedeniyle yenilenebilir su kaynaklarının azalmasına sebep olmaktadır. Bütün bu değişiklikleri ileri sürerek suyun kamusal kalmasının bu durumu daha da kötüye doğru bir gidişatın gerçekleşeceğini savunan küresel aktörlerin bu tutumu özelleştirme sürecini kolaylaştırmak için benimsedikleri politikanın temelini oluşturan bir yapıdan başka bir şey değildir.

Su kaynaklarının yeryüzüne dağılımındaki eşitsizlik suyun özelleştirilmesinde gelişmiş ülkeler ve az gelişmiş ülkelerin sudaki politikaların belirlenmesinde rollerini belirlemektedir. Su kaynaklarına genel olarak bakıldığında az gelişmiş ülkelerin su kaynaklarının gelişmiş ülkelere göre daha fazla yer kaplaması gelişmiş ülkelerin az gelişmiş ülkelerdeki suyu özelleştirerek hakimiyet kurma çabalarını ortaya koymaktadır. Türkiye’de gelişmekte olan ülkeler bazında önemli su kaynaklarına sahip olması nedeniyle özelleştirmelerin hızla geliştiği bir ülkedir. Suyun fiyatlandırıldığı ve dışlanabilirliğin bu şekilde mümkün hale getirildiği özelleştirmeler savunulmanın aksine suyun miktarını artırmayacağı ve toplumsal açıdan geri dönüşümü olmayan olumsuzluklar yaratacağı kabul edilmesi gereken önemli bir gerçektir.

Bu çalışmada yapılan özelleştirmelerle suyun kamusal kimliğinin değiştirilmeye çalışıldığı küresel bağlamda değerlendirilerek ortaya konulmaya çalışılmıştır. Sudaki özelleştirmelerin gerekliliğini teorik olarak ortaya konulan gerekçelerin aksine uygulamada Türkiye ve Dünya deneyimlerinde ortaya çıkan birçok farklılıklar ve olumsuz etkiler suyun üzerindeki baskının şiddetini yansıtmaktadır. Türkiye’de suyun özelleştirilmesinin kamuoyu tarafından fark edilmesi HES’lere karşı çıkılan mücadelelere dayanmaktadır.

Özelleştirmelerle uluslar arası kuruluşların yönetimine geçen suyun teoride ve uygulamada çelişkinin ortaya çıkması ileri sürülen suyun arzının yetersizliği nedeniyle kamunun kötü yönetimi anlayışından başka bir amacı olduğunu ortaya koymaktadır. Özelleştirmenin gerekliliği için ileri sürülen ilk sebep olan kamunun kötü yönetimi üzerine bu çalışmada yapılan literatür araştırmasına göre, mevcut verilerle verimlilik değerlendirildiğinde kamunun başarısızlığını ya da özel sektörün kamudan daha verimli ve başarılı olduğuna dair bir duruma rastlanmadığı ortaya çıkmıştır. Aksine bazı örneklerde su sektöründe yapılan özel yatırımlar fiyat artışı yaşanmakta, suyun yönetimi ve tüketiciye kullandırılması konusunda hizmet kalitesi, maliyetler bağlamında kamudan daha başarısız oldukları gözlemlenmiştir.

Özelleştirmelerin gerekliliğini savunmada ikinci sebep daha kaliteli hizmet ve su yönetiminin gerçekleştirileceğidir. Su özelleştirmelerin önemli bir ayağı olan baraj, HES’lerin yapımında ve diğer su özelleştirmelerinde içme suyunda arıtma tesislerinin yapımı, özelleştirmelerin yarattığı tahribatı ortadan kaldırmak için derelerin ıslahı, su

baskını yaşanan yerlerin rehabilitasyonu gibi vaat edilen hiçbir altyapı yatırımı gerçekleştirilmemiştir. Su kaynaklarının geliştirilmesi, suyun arıtılması ve niteliğinin iyileştirilmesi olarak belirtilen özelleştirme hedeflerinin yaşanan deneyimlerde yerine getirilmediği görülmüştür.

Türkiye’de su sektörü tarihsel süreç içinde kamu anlayışı ile yönetilmektedir. Çünkü su Türk Su hukukundaki yasalarla insani bir hak olarak nitelendirilmiş dolayısıyla özel mülkiyete konu edinemeyen kamusal bir mal ve hizmet olarak kabul edilmiştir. Uluslararası düzeyde küreselleşmenin etki alanına girerek küresel olarak nitelendirilen su ulus ötesi bir kavram haline gelmiştir. Türkiye’de kamu anlayışıyla yönetilen su sektörü piyasa odaklı politikalar dahilinde küresel kuruluşların yönetimine geçtiği görülmektedir. Küresel kuruluşların etkisiyle Türkiye’de uygulanan Yap-İşlet-Devret YİD modeliyle su sektörünü özel sektöre açılması sağlanmıştır.

Çalışma boyunca ifade edildiği üzere su kamusal bir mal olmaktan çıkarılmakta ve küresel aktörlerin denetiminde fiyatlandırılarak küresel özel bir mal haline dönüştürülmektedir. 1992 yılında yapılan Dublin Su ve Çevre Konferansında ilk defa suyun ticari bir mal olarak nitelendirilmiş olması suyun bugünkü durumunu sağlayan hazırlık aşamalarından biri kabul edilebilir. Dublin konferansından sonra dört yılda bir düzenlenen su forumları ve konferanslarında bu söylem deklare edilmeye devam edilmiştir.

Su forumlarında özellikle de, Marsilya’daki su forumunda herkesin suya erişiminin insani bir hak olduğundan, suyun arıtımı ve temininden, su kaynakların korunması, kalitesi ve iyileştirilmesinden, suyun paylaşımının barış içinde yapılmasından ve suyun etkileşim içinde olduğu tüm diğer sektörler için su politikaları uygulanması temel argüman olarak alınmıştır. Bütün bunların temel argüman olarak kabul edilmesine karşın özellikle su hakkının tanınmaması ve uygulanmaması suyun piyasalaşma sürecinin devam ettiğinin göstergesidir. Ayrıca, Altıncı Dünya Su Forumunda su hizmetinin verdirilmesinde kamu anlayışı yerine özel sektörün geçmesi gerektiğinin üstü kapalı biçimde katılımcılara empoze edilmeye çalışılması suyun ticari bir mal olarak kabul edildiğini ortaya koymaktadır. Nitekim suyun fiyatlandırılması ve Entegre Su Kaynakları Yönetimi anlayışı bu durumun destekleyici unsurlarındandır.

ESKY, su kaynakları yer altı ve yer üstü sular, ülkelerdeki sosyal ekonomik faaliyetler ile entegre edilerek kaynakları kamunun elinden alınarak özel sektöre devrini sağlayan bir sistemdir. Türkiye’de 26.05.2004 tarihli 5177 sayılı maden kanunu ile bazı kanunlarda değişiklik yapılarak ESKY ile kamunun havzalar üzerindeki kontrol gücü sonlandırılmıştır (Günaydın, 2009: 44). Bu sistemle su hem küreselleştirilmekte hem de özelleştirilerek kamusalılığı aşındırılmakta ve özel bir mala dönüştürülmektedir.

Çalışmada suyun kamusalılığı küresel Dünya’daki yaşanan gelişmeler ve uygulamalar ışığında Türkiye üzerindeki etkileri esas alınarak değerlendirilmiştir. Gerçekleştirilmiş özelleştirmelerin dezavantajları yaratacağı avantajları geçmiş olmasından dolayı suyun kamusal kalması gerektiği sonucuna varılmıştır. Sonuç olarak aşağıdaki nedenlerden dolayı su kamusal kalmalıdır:

a) Su bir yaşamın sürdürülebilmesi için bir insan hakkıdır ve bu nedenle yaşam hakkından kimse mahrum edilemez.

b) Su özelleştirmelerini yönetenler soruna teorik açıdan teknik olarak baktıklarını ifade etmiş olsalar da temelinde politik ve ekonomik bakış açısı vardır. Bunun en somut örneği özelleştirmelerin uygulamalarında özellikle yoksullar açısından suyun kamusal hizmet olarak kalması ve erişim hakkının (dışlanamama) ellerinden alınmasıdır.

Dünya genelinde bulunan su kaynaklarına bakıldığında çok az bir kısmı kullanılabilir niteliğe sahiptir. Zaten su arzının bu derecede kısıtlı olmasına karşın zaman geçtikçe suya olan talebin artması beraberinde su kıtlığı gibi bir sonucu doğuracağı ortadadır. Bu duruma küresel ısınma sonucu yaşanan küresel iklim değişikliklerinin su üzerindeki olumsuz etkisi de eklenmiştir. Bütün bunlar su zengini olan ülkelerin su sıkıntısı çeken ve su kıtlığı yaşayan ülkeler statüsüne düşmesine sebep olabilir.

Bu durum karşısında özelleştirmenin çözüm olarak sunulmasının su arzını artırmadığı ve kamu ve özel sektör hizmeti verimliliği noktasından önemli bir farkın olmadığı bu çalışmada ortaya konulmuştur. Bu çerçevede; insan ve canlı hayatı için, hayati niteliğe sahip su üzerindeki politikalar şekillendirilirken şu öneriler yapılabilir: temiz suya erişimin ve eşit miktarda erişimin bir insan hakkı olduğu ve sosyal fayda ilkesi gözetilerek dışlamanın mümkün olmadığını anayasa ile güvenceye alınmalıdır. Örneğin, teknik

sebeplerle su ve ilgili hizmetler özel sektöre devredilse dahi asgari miktarda suya erişim ve kullanım bedeli anayasal ve yasal olarak garantiye alınması gerektiği, sınır aşan su ve mülkiyeti konusunda ülke ve toplum menfaatine (özellikle de) tüm insanların menfaatine düzenlemelerin yapıldığı bir süreç esas olmalıdır. Küresel aktörlerin suya ideolojik açıdan yaptırımlarına karşı bölgesel su birlikleri kurularak bir vatandaşlık hakkı olan temiz suya eşit miktarda erişimle ilgili hem mali, hem de diğer sıkıntılar (idari) giderilebilir. Su kaynaklarının korunması ve yönetiminde su temini, sulama, iklim değişiklikleri, enerji ve sanayi ile uyumlaştırılmış arz odaklı teknikleri uygulanarak küresel güçlerin su üzerindeki egemenlikleri engellenebilir.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

Akbaba, Fadime (2012), **Orman Kanunu 2/B-Kıyı Kanunu Uyuşmazlıkları ve Türk**

Yargıtay'ı İçtihatları, www.yargitay.gov.tr/abproje/belge/.../Akbaba_2BKiyiKanu
nu.doc (02.04.2012).

Akdoğan, A.Argun (2006), “4.Dünya Su Forumu ve İstanbul’da Düzenlenecek 5.Forum Üzerine”, **Memleket Mevzuat**, Sayı:9, 39-42.

Akdoğan, A.Argun (2005), “Şili’de Su Özelleştirmeleri”, **Memleket Mevzuat**, Sayı: 5, 26-27.

Alchian, Armen (1977), **Some Economics of Property Rights**, In Economics Forces at Work, Indianopolis: Liberty Press.

Alıcı, Orhan Veli (2010), “Küreselleşmenin Ulus- Devletlerin Düzenleme Gücü Üzerindeki Etkileri”, **Ç.Ü Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, **19(3)**, 319-330.

Anal, A. A. (2001) “Kıyı Mevzuatının Dünü-Bugünü”, Maliye Bakanlığı, Milli Emlak Kontrolörleri Kurulu Başkanlığı, Yayınlanmamış Ders Notu, Ankara.

Arık, Umut (t.y), “Sınıraşan Sular Hukuku ve Türkiye”, **Dünyaya Bakış**, www.mayadergisi.com/241umutarik.pdf (27.01.2012).

Arnell, N. ve C. Liu (2001), “Hydrology and Water Resources”, J.J., Canziani, O.F., Leary, N.A., Dokken, D.J., and White, K.S. (Ed), Climate Change 2001: Impacts, Adaptation, and Vulnerability, **Contribution of Working Group II to the Third Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change**, Cambridge University Press.

- Atılğan, Ahmet (2009), **Su Raporu**, No:43, Ankara: Hizmet-İş Sendikası Yayınları.
- Austria P., Martinez ve P. Hofwegen, Van (2006), “Synthesis of the 4th World Water Forum”, 1-131.
- Ayboğa, Ercan (2010), **Yaşam Hakkı Olarak Su**, 1.Baskı, İstanbul: Onur Matbaası.
- Aytemiz, Levent ve Kodaman, Timuçin (2006), “Sınıraşan Sular Kullanımı ve Türkiye-Suriye İlişkileri”, **TMMOB Su Politikaları Kongresi**, 527-537.
- Baran, Türkay ve Özkul, Sevinç (2002), “ Türkiye’de Su Hukuku”, **Türkiye Mühendislik Haberleri**, 419(3), 52-54.
- Başaran, Fehmi (2008), “Küresel Bir Kamu Malı Olarak Çevrenin Artan Önemi ve Sayıştay Denetimi”, **Sayıştay Dergisi**, 65(Özel) , 89-94.
- Baykan, Nesrin ve diğerleri (2010), “Su Hukuku Öğretileri”, **VI. Ulusal Hidroloji Kongresi**, <http://topraksuenerji.org> (11.05.2012)
- Biswas, K.Asit, (2002), “Water Policies in the Developing World”, **Water Resources Development**, 17(4), 489-499.
- Biswas, Asit K. (2003), “From Mar Del Plata to Kyoto:An Analysis of Global Water Policy Dialogues”, **Centre for Education and Documentation**, accessible at : <http://www.doccentre.net/docsweb/water1/water-biswas.htm> (10.05.2012).
- Brundtland, Gro Harlem (2002), “Global Public Goods for Health”, **The Report of Working Group 2 of the Comission on Macroeconomics and Health**, World Health Organization.
- Bulut, Elif (2010), “Suya Göz Koydular”, **Ölçü Dergisi**, 1-11.
- Bulut, Elif (2008), “Su Haktır! Özelleştirmeler ve Uygulamalar”, **Haber Bülteni**, 63-66.

Burak, Selmin ve diğerkleri (1997), “Su Kaynaklarının Yönetimi”, Ulusal Çevre Eylem Planı: Devlet Planlama Teşkilatı, <http://ekutup.dpt.gov.tr/cevre/eylempla/buraks.pdf> (11.05.2012).

Camdessus, Michael (2003), “ Financing Water For All, Report of World Panel on Financing Water Infrastructure,

http://www.financingwaterforall.org/fileadmin/www/Library/Publications_and_reports/CamdessusReport.pdf. World Water Council, 2003.

Cowen, Penelope Brook (1999), “The Private Sector in Water and Sanitation – How to Get the Started”, The World Bank Group.

Çevre Mühendisleri Odası (2008), 2007 Su Raporu, Su ve Çevre, Sayı: 18, 1-4.

Çınar, Tayfun (2006), “Su Yönetimi ve Finansmanında Strateji Model ve Aktörler”, Tayfun Çınar ve Hülya K. Özdiñç (Ed), **Su Yönetimi Küresel Politika ve Uygulamalara Eleştiri**, içinde (43-93), Ankara: Memleket Yayınları.

Çiçek, Erol (2009), “Kar mı İnsan Hakkı mı Bir İnsan Hakkı Olarak Su Hakkının Dava Edilebilirliği”, **Türkiye Barolar Birliğı Dergisi**, 80, 182-228.

Dellapena, Joseph ve Gupta, Joyeeta (2008), “Toward Global Law on Water”, **Global Governance**, Sayı:14, 437-453.

Devlet Planlama Teşkilatı (2007), **Dokuzuncu Kalkınma Planı Toprak ve Su Kaynaklarının Kullanımı Ve Yönetimi Özel İhtisas Komisyonu Raporu**, Ankara: DPT Yayınları.

Devlet Su İşleri (2009), **Turkey Water Report**, General Directorate of State Hydraulic Works, www.dsi.gov.tr (15.12.2011).

Devlet Su İşleri (2011), **DSİ Genel Müdürlüğü 2010 Yılı Faaliyet Raporu**, Ankara: DSİ Yayınları.

Dikmen, Ahmet Alpay (2006), “Bir İlkel Birikim Aracı Olarak Özelleştirme ve Taşeronlaştırma”, **Genel İş Emek Araştırma Dergisi**, Sayı:1, 41-60.

Division for the Advancement of Women [DAW], Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women [CEDAW], www.un.org/womenwatch/daw/cedaw/text/econvention.htm#article14(01.04.2012).

Doğan, Pervin, (2007), **İklim Değişikliğinde Türkiye'nin Adımları**”, ÇOB Çevre Yönetimi Genel Müdürlüğü, <http://www.bitem.gazi.edu.tr/pdf/iklimturkiye.pdf> (9.04.2009).

Dorfman, Avihay (2010), “Private Ownership”, **Legal Theory**, 16, 1-35.

Dura, Yahya Can (2006), “Mülkiyet-Verimlilik İlişkisi: Uygulamalı Ampirik Çalışmalar”, **Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, (26), 1-20.

Durmuş, Mustafa (2006), “Sosyal (Kamusal) Malların Yeniden Tanımlanması Gereği”, **Ekonomik Yaklaşım Dergisi**, 17(59), 65-97.

Duru, Bülent ve Görür Nilgün (2001), “Türkiye’de Kıyı Yönetimi Uygulamaları”, E. Özhan ve Yüksel Y. (Ed), **Türkiye'nin Kıyı ve Deniz Alanları III. Ulusal Konferansı Bildiriler Kitabı**, (83-90), Ankara: ODTÜ.

Duru, Bülent (2003), **Kıyı Politikası: Kıyı Politikasında Bütünleşik Yaklaşımlar ve Ulusal Kıyı Politikası**, Tezler Dizisi 13, Ankara: Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yayınları.

Estache, Antonio ve Kouassi, Eugene (2002), **Sector Organization, Governance, and The In Efficiency of African Water Utilities**, <http://rru.worldbank.org/Document/PapersLinks/1453.pdf> (08.01.2012).

Evsahibioğlu, A.Nejat ve diğerleri (2010), “Su Yönetimi, Su Kullanım Stratejileri ve Sınır aşan Sular”, **Türkiye Ziraat Mühendisliği VII. Teknik Kongresi**, TMMOB Ziraat Mühendisleri Odası, 119-134.

- Ey Efe (15.11.2007), “Kütahya’da İçme Suyunun Özeleştirilmesi Tartışmaları Yol Açtı”, <http://www.haberler.com/kutahya-da-icme-suyunun-ozellestirilmesi-haberi/> (30.12.2011).
- Fifth World Water Forum, İİSD Reporting Services (2009), “5.Dünya Su Forumu Özet Raporu”, Dünya Su Forumu Bülteni, 82(23), 1-20.
- Geray, Cevat (1977), “Kıyılara İlişkin Düzenlemelere Toplu Bakış”, **Amme İdaresi Dergisi**, 10(1), 62-80.
- Göker, Zeliha (2008), “Kamusal Mallar Tanımında Farklı Görüşler”, **Maliye Dergisi**, 155, 108-117.
- Gönenç, Ethem (1996), “Avrupa, Amerika ve Asya Ülkelerinde Su Yönetimi ve Türkiye’ye Uyarlanması”, [http://www.igemportal.org/Resim/Avrupa,%20Amerika%20ve%20Asya%20%C3%9C%lkelerinde%20Su%20Y%C3%B6netimi%20\(T%C3%BCrk%C3%A7e\).pdf](http://www.igemportal.org/Resim/Avrupa,%20Amerika%20ve%20Asya%20%C3%9C%lkelerinde%20Su%20Y%C3%B6netimi%20(T%C3%BCrk%C3%A7e).pdf) (17.02.2012) .
- Güler, Birgül Ayman (2003), “Yönetişim: Tüm İktidar Sermayeye”, **Praksis**, Sayı:9, 93-116, <http://80.251.40.59/politics.ankara.edu.tr/bguler/pdf/praksis.pdf> (12.03.2012).
- Gülten Kazgan, **İktisadi Düşünce veya Politik İktisadın Evrimi**, Sekizinci Basım, İstanbul:Remzi A.Ş, 1999, s.65.
- Günaydın, Gökhan (2008), **Küreselleşme Sürecinde Türkiye Su Politikalarında Değişim ve Tarımsal Sulamada Özelleştirme Uygulamaları**, http://zmo.org.tr/resimler/ekler/6738419b15b05e7_ek.pdf?tipi=2&turu=H&sube=0 (11.05.2012).
- Günaydın, Gökhan (2009), “Suyun Piyasalaştırılması, Küresel Tarım-Su İlişkisi”, **Memleket Siyaset Yönetim Dergisi**, 4(10), 33-58.
- Güngör, Nusret ve Tombul , Mehmet (2008), “Ülkemizde Su ile İlgili Mevzuata Genel Bakış”, www.izmir-dikili.bel.tr/yukle/indir.asp?id=26 (11.05.2012).

Güzelsarı, Selime (2009), “Kamu-Özel Ortaklığı Üzerine Eleştirel Bir Değerlendirme”, , Barış Övgün (Ed.), **Kamu Yönetimi: Yapı İşleyiş Reform**, 242, 43-78, Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Kamu Yönetimi Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayını.

Güzelsarı, Selime ve Tuluay, Nazan Feyza (2011), “Küresel Su Yönetimi ve Suyun Ticarileştirilmesi”, **Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 1(22), 52-80.

Hall, David (2002), **Water Multinationals 2002 Financial And Other Problems**, London: Public Services International Research Unit (PSIRU).

Hall, David ve Lobina, Emanuel (2005), **The Relative Efficiency of Public and Private Sector Water**, London: Public Services International Research Unit (PSIRU).

İlhan, Akgün (2011), **Yeni Bir Su Politikasına Doğru Türkiye’de Su Yönetimi Alternatifler ve Öneriler**, 1.Baskı, İstanbul: Eylül Ofset Sosyal Değişim Derneği.

İnşaat Mühendisleri Odası Su Çalışma Grubu (2009), “Su Hakkı Raporu”, **Türk Mühendislik Haberleri**, 454(2), 28-42.

International PPP Platform [Public Private Partnership], “PPP Hakkında”, <http://www.ppp.org.tr/content/view/51/74/> (20.03.2012).

İstanbuluoğlu, Hakan ve Kır, Tayfun (2011), “Türkiye’nin Su Politikaları”, **Taf Preventive Medicine Bulletin**, 10(3), 327-338.

Karadağ, Neşat (03.04.2008), “Kaçak Su Kullanan Yaşlı Kadına 5 Ay Ev Hapsi”, **Hürriyet Gazetesi**.

Karakılçık, Yusuf (2011), “Küresel Aktörlerin Su Stratejileri ve Bölgesel Su Birliği Gerekliği: AVSUBİR”, **Akademik Yaklaşımlar Dergisi**, 2(1), 74-90.

- Kartal, Filiz (2009), “Suyun Metalaşması, Suyu Erişim Hakkı ve Sosyal Adalet”, **TMMOB Su Politikaları Kongresi**, 454(2), 65-69.
- Kaya, İbrahim (2007), **Avrupa Birliği Sürecinin Türkiye'nin Sınır aşan Su Politikasına Etkisi**, Türkiye Bilimsel ve Teknoloji Araştırma Kurumu Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırma Grubu.
- Kazgan, Gülten (1999), **İktisadi Düşünce veya Politik İktisadın Evrimi**, Sekizinci Basım, İstanbul: Remzi A.Ş.
- Keşli, Ahmet T. (2009), **PPP Karakteristiği**, http://www.ppp.org.tr/dokumanlar/AHMET_KESLI_BASBAKANLIK_YATIRIM_DESTEK_AJANSI_25_04_2009.pdf (02.04.2009).
- Kılıç, Selim (2008), “Küresel İklim Değişikliği Sürecinde Su Yönetimi”, **İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, 39, 161-186.
- Kılıç, Seyfi (2009), “Su Yönetiminde Yeni Bir Yaklaşım: Su Hakkı”, **Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, 27(2), 45-59.
- Kılınç ve diğerleri (2003), “Su Kaynakları Mühendisliği ve Küreselleşme”, Özyayın ve diğerleri, **1.Ulusal Su Mühendisliği Sempozyumu Bildiriler Kitabı**, 17-21, İzmir: DSİ.
- Kim, Jongwook ve Mahoney, Joseph T. (2005), “Property Rights Theory, Transaction Cost Theory, and Agency Theory: an Organizational Economics Approach to Strategic Management”, **Managerial and Decision Economics**, 10.1012/1218, 223-242.
- Kibaroğlu, Ayşegül (2008), “Küresel İklim Değişikliğinin Sınır aşan Su Kaynakları Politikasına Etkileri”, TMMOB İnşaat Mühendisleri Odası, **TMMOB 2.Su Politikaları Kongresi Bildiriler Kitabı**, 347-357.

- Kirkpatrick, Colin ve diğerkleri (2004), **State Versus Private Sector Provision Of Water Services İn Africa: An Empirical Analysis**, For Presentation at Centre on Regulation and Competition 3 rd International Conference, PaperNo70.
- Langford, Malcolm (2005), “The United Nations Concept of Water as a Human Right: A New Paradigm for Old Problems?”, **Water Resources Development**, 21(2), 273-282.
- Lawrence, Peter ve diğerkleri (2002), “The Water Poverty Index: An International Comparison”, **Keele Economics Research Papers**, Sayı:19, 1-17.
- Major, D. (1998), “**Climate Change and Water Resources:The Role of Risk Management Methods**”, Water Resources Update, 112, 47–50.
- Meriç, Teoman B. (2004), “Su Kaynakları Yönetimi ve Türkiye”, **Jeoloji Mühendisliğı Dergisi**, 28(1), 27-38.
- Mert, Aykan (2008), “Imf ve Dünya Bankası Su Politikaları, Çok Uluslu Şirketlerin Türkiye’deki Uygulamaları”, **TMMOB 2. Su Politikaları Kongresi Bildiriler Cilt-2** ,içinde 365-376.
- Minibaş, Türkel (2007), “Globalizmde Suyun Ekonomi Politikığı”, 7.Ulusal Çevre Mühendisliğı Kongresi Yaşam Çevre Teknoloji, 23-36.
- Mitlin, Diana (2008), “Gats and Water Services: The İmplications for Low-İncome Households in the South”, International Institute for Environment and Development and the Institute for Development and Policy Management, **University of Manchester** , Sayı:1, 31-44.
- Morrisey, Oliver ve diğerkleri (2001), **Defining International Public Goods: Conceptual Issues**, London: Overseas Development Institute.
- Mutlu, Ayşegül (2006), “Küresel Kamusal Mallar Bağlamında Sağlık Hizmetleri ve Çevre Kirlenmesi: Üretim, Finansman ve Yönetim Sorunları, **Maliye Dergisi**, 150, 53-57.

Nion, Gaëlle (2010), “**Water Framework Directive and Water Policies in France: Evolution and Tools for a Rational Use of Water Resources**, Options Méditerranéennes A 88, 221-230.

Orlob, Gerald T. ve diğerleri (1996), “Impact of Climate Change on Water Quality”, Zdzislaw Kaczmarek ve diğerleri, **Water Resources Management in the Face of Climatic/Hydrologic Uncertainties**, 2.Baskı içinde (70-105), Netherlands: International Institute for Applied Systems Analysis.

Orta Doğu Stratejik Araştırmalar Merkezi Su Araştırmaları Programı [ORSAM], “Türkiye-AB İlişkilerinde Su”, <http://www.orsam.org.tr/tr/SuKaynaklari/MerakEdilenler.aspx?SoruID=4> (29.12.2011).

Orta Doğu Stratejik Araştırmalar Merkezi Su Araştırmaları Programı (2011), **Görünmez Stratejik Kaynak: Sınıraşan Yer Altı Suları**, www.orsam.org.tr/tr/SuKaynaklari/.

Outlaw, Tom Gardner ve Engelman, Robert (1997), **Sustaining Water Easing Capacity: Revised Data for the Population Action International Report, Sustaining Water:Population and the Future of Renewable Water Supplies**, Second Update: Population Action International, Washington D.C.

Özbay, Özdemir (2008), “Türkiye’de Sularla İlgili Yasal Düzenlemelerin Tarihsel Gelişimi ve Günümüzdeki Durum”, **TMMOB Su Politikaları Kongresi**, 460-477.

Öziş, Ünal ve diğerleri (2002), “Güney Doğu Anadolu Projesi ve Su Siyaseti”, **Türkiye Mühendislik Haberleri**, 420-421-422, 4-6.

Öztunalı, Gülser (2002), “Suya Neden Sahip Çıkmalı ?”, **Mülkiye Dergisi**, 26(234), 35-67.

Padowski, J.C. ve Jawitz J.W. (2000), “The Future of Global Water Scarcity: Policy and Management Challenges and Opportunities”, **The White head Journal of Diplomacy and International Relations**, 99-114.

Pala, Kadir (1975), “**Türkiye’nin Kıyı Sorunları ve Politikası**”, Harita ve Kadastro Mühendisleri Odası, Sayı:33-34, 3-38.

Postel, Sandra (), “Sürdürülebilir Bir Su Stratejisi Yaratmak”, 1-19.

Rajepakse, Ruana (2003), “Water As a Human Right: Legal, Social and Economic Implications”, Conference on Global Ecological Integrity, Human Rights and Human Responsibilities, 1-7.

Rüştü, Ilgar ve Salem, Khalef (2004), Türkiye’nin Sınıraşan Antlaşmalarına Coğrafi Açıdan Bir Bakış, **Marmara Coğrafya Dergisi**, (10), 53-72.

Salihoğlu, Serhat (2009), “Dünya Su Konseyi Su forumları ve İstanbul 2009”, **TMMOB Jeoloji Mühendisleri Odası Haber Bülteni**, Sayı:3, 33-36.

Salman, M.A.Salman (2007), “The Helsinki Rules, the UN Watercourses Convention and the Berlin Rules: Perspectives on International Water Law”, **Water Resources Development**, 23(4), 625-640.

Sav, Özden (2007), “Su Hakkı”, **Türkiye Barolar Birliği Dergisi**, Sayı:68, 343-359.

Sesli, Faik Ahmet ve Akyol, Nihat (1999), “**Türkiye’de Kıyı Alanları Konusunda Geçmişten Günümüze Ulusal Mevzuat**”, Harita ve Kadastro Mühendisliği, 101-111.

Shirley, Mary ve Walsh, Patrick (2000), **Public Versus Private Ownership: The Current State of the Debate**, Washington DC: World Bank.

Sixth World Water Forum, “Thematic”, http://www.worldwaterforum6.org/fileadmin/user_upload/pdf/Thematic_targets_EN.pdf (01.05.2012).

Sixth World Water Forum, “Thematic”, <http://www.worldwaterforum6.org/en/comissions/>

Thematic/ (01.05.2012).

Suiçmez, Baki R. (2000), “Küreselleşme ve Toprak Politikamız”, **Kamu Yönetimi Dünyası Dergisi**, Sayı:1, 30-35.

Sular Hakkında Kanun (1926), **T.C. Resmi Gazete**, 368, 10 Mayıs 1926.

Susam, Nazan (2008), “Kamu Maliyesinde Sınır Ötesi Bir Kavram: Küresel Kamusal Mallar”, **EÜHFD**, XII(1-2), 277-301.

Swyngedouw, Erik (2005), “Dispossessing H₂O: The Contested Terrain of Water Privatization”, **Capitalism Nature Socialism**, 16(1), 81-98.

Şen, Zekai (2005), “İklim Değişikliği ve Su Kaynaklarına Etkisi”, **İklim Değişikliğinin Su Ve Enerji Kaynaklarımıza Etkisi Paneli**, http://www.dsi.gov.tr/docs/iklim-degisikligi/iklim_degisikliginin_su_kaynaklar%C4%B1na_etkisi.pdf?sfvrsn=2 (24.04.2012).

Şimşek, Suat (2010), “Kıyılarda Mülkiyet Sorunu: Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin İptal Kararları Işığında Bir Çözüm Önerisi”, **Sayıştay Dergisi**, 77, 87-118.

Şirin, Tolga (2010), **Su Hakkı ve Suyun Özelleştirilmesine Karşı Bazı Anayasal Tecrübeler**, <http://www.suhakki.org/2010/11/su-hakki-ve-suyun-ozellestirmesine-karsi-bazi-anayasal-tecrubeler/> (10.12.2011).

Tabii Servetlerin ve Kaynakların Aranması ve İşletilmesi Kanununu (1982), **T.C. Resmi Gazete**, 17863, 9 Kasım 1982.

Tağraf, Hasan (2008), “Küresel Stratejilerden Çok Uluslu Stratejilere Geçiş: Küresel Düşün Yerel Davran”, **KMU İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, 10.

Topçu, Ferhunde H. (2002), “Suda Neler Oluyor? Çokuluslu Şirketler ve Özelleştirmeler”, **Emek Araştırma Dergisi**, 1(9), <http://www.genel-is.org.tr/upresimler/yayinlar/gead/gead03-1.doc> (12.01.2012).

Torlak, S.Evinç ve Demirel, Murat (2009), “Su Sorununa Uluslararası Yaklaşım”, Uluslararası Davraz Kongresi , Küresel Diyalog, **Bildiri Özetleri Kitabı**, 185-187.

Türk Medeni Kanun (2001), **T.C. Resmi Gazete**, 24607, 8 Aralık 2001.

Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliği (2009), **Küresel Su Politikaları ve Türkiye TMMOB Su Raporu**, Ankara: Kardelen Ofset.

Türk Sanayicileri ve İşadamları Derneği (2008), **Türkiye’de Su Yönetimi Sorunlar Ve Öneriler**, İstanbul: TÜSİAD Yayınları.

Uçan, Kenan (2000), “Kahramanmaraş Sulaması Alanındaki Çiftçilerinin Sulama ve Drenaj Problemleri”, **Fen ve Mühendislik Dergisi**, 3(2), 83-94.

Ulusal Sanayici ve İşadamları Derneği (2007), **Su Raporu: Ulusal Su Politikası İhtiyacımız**, İstanbul: USİAD Yayınları.

United Nations (2010), “Vote on Human Right to Water”, <http://www.un.org/News/Press/docs/2010/ga10967> (11.12.2011).

United Nations (2003), <http://www.un.org/womenwatch/daw/cedaw/text/econvention.htm#article14> (01.04.2012).

Uzunkaya, Mehmet (2008), **Kamu Özel İşbirliği Türkiye Tecrübesi**, [www.maliye.gov.tr/.../10 Mart Mehmet Uzunkaya DPT.pps](http://www.maliye.gov.tr/.../10_Mart_Mehmet_Uzunkaya_DPT.pps), (02.04.2012).

Winpenny, James (2003), “**Financing Water For All**”, Report of the World Panel on Financing Water Infrastructure, 1-54.

World Bank (1993), **Water Resources Management**, World Bank Policy Report, Washington.

World Bank (1994), **World Development Report 1994: Investing in Infrastructure**, Oxford University Press, New York.

World Water Council (2009), **İstanbul Water Guide**, http://www.worldwatercouncil.org/fileadmin/wwc/World_Water_Forum/WWF5/IstanbulWaterGuide_Final_05-03-09.pdf (04.01.2012).

Yalçın, Zafer (2009), “Küresel Çevre Politikalarının Kamusal Mallar Perspektifinden Değerlendirilmesi”, **Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 12(21), 289-295.

Yaşar, Doğan ve Yıldız, Dursun (2008), **Küresel Isıtılan Dünya ve Su**, İzmir-Ankara

Yer Altı Suları Hakkında Kanun (1960), **T.C. Resmi Gazete**, 10688, 23 Aralık 1960.

Yıldız, Dursun (2004), “Su Kaynakları ve Hidropolitik”, **Hidropolitik ve Stratejik Değerlendirme Uygulama ve Araştırma Merkezi** [http://topraksuenerji.org/kutuphane/Hidropolitik_ve_Su_Kaynaklari.pdf\(07.05.2012\)](http://topraksuenerji.org/kutuphane/Hidropolitik_ve_Su_Kaynaklari.pdf(07.05.2012)).

Yıldız, Dursun (2007), “Ulusal Su Politikası İhtiyacımız”, **USİAD Ulusal Sanayici ve İşadamları Derneği Su Raporu**, Ankara: 1-160.

Yıldız, Dursun ve Özbay, Özdemir (2008), **Su ve Toprak**, İkinci Basım, Teknik Hazırlık ve Basım Dünya Yayıncılık A.Ş.

Yılmaz, Aslı (2008), “Dünya Bankası ve Su Politikası”, **Toplum ve Hekim**, 23(1), 20-30.

Yılmaz, Elif Binhan (2010), “Barış ve Güvenlik: Küresel Kamu Malı Olarak Sunumu ve Finansman Mekanizmaları”, **Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 10(1), 137-142.

ÖZGEÇMİŞ

Sonay AKAR, 05.06.1984 tarihinde Trabzon'da doğdu. İlköğretimini Trabzon'da tamamladı. Ortaokul ve liseyi Trabzon'da okudu. 2001- 2002 Eğitim-Öğretim yılında Karadeniz Teknik Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İktisat Bölümünde lisans eğitimine başladı. 2006 yılında lisans eğitimini bitirdi. 2009 yılında Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Maliye Ana Bilim Dalında yüksek lisans programına başladı ve bir yıl yabancı dil hazırlık okudu. Halen bu programa kayıtlı bulunmaktadır.

AKAR, bekaardır ve yabancı dili İngilizcedir.